

રાજ તેજભયી
મહારાણીશ્રી વિક્ટોરિયાનું
હવનચરિત્ર.

રચનાર
ઈરછારામ સૂર્યરામ દેસાઈ.
“મુળાલી”માં અભિપ્રતિ

મતિભાવ્યસંવિનિવહા । રાહી રત્ના પ્રગલ્ભ મુગ્ધા ॥
મુવસામસર્વતિગદ્યા । રમતિમુવિદેહોજ્જ્વલસન્ધો ॥
વૈભવી મુગ્ધાદયદે.

[બીજી આવૃત્તિ]
મુંબઈઃ
“મુગ્ધાલી” પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ.

ક્રિ. સ. ૧૯૦૩.

સં. ૧૯૧૩

રૂ. ૧-૮-૦

TO

HIS EXCELLENCY,

LORD REAY,

G.C.B., K.C.B., K.C.I.E.

GOVERNOR OF BOMBAY,

THIS

LIFE IN GUJARATI

OF

HER MAJESTY THE QUEEN,

EMPERESS OF INDIA

IS

WITH SPECIAL PERMISSION

MOST RESPECTFULLY

DEDICATED

WITH SENTIMENTS OF THE DEEPEST LOYALTY AND DEVOTION.

મેાડા દરજ્જાના અક્ષીજાં

લોંડરે સાહેબ

ચિત્ર ચિત્ર ડી. ૧. ૮. ટી. બાર્ડ ૬

મુંબઈના નામદાર ગવરનર સાહેબને

રાજબંધિ અને અભિનિરેશના પૂર્વભાવથી

શ્રીમતી પ્રાંદમનાથી મહારાણી

ફેસર-એ-હિદતું

આ

ગુજરાતી હવન ચરિત્ર.

તેમની ખાસ આજ્ઞાથી

અતિ સત્કાર પૂર્વક

અર્પણ હૃદય છે.

PREFATORY NOTE

As this humble attempt is intended mainly for the Gujarati-reading public, hardly any-thing is needed by way of an English Prefatory Note. Lord TRAVERSON has done justice to Her Majesty in the lines quoted on the Title-page and no words of mine can give anything like an adequate expression to the feelings of loyalty and reverence which animate every loyal Indian subject of Her Majesty. In the following pages I have endeavoured to trace the story of Her Majesty's life after consulting all available sources of information and I have tried to deal, as fully as the size of the volume could allow, with the inner life of the Sovereign. "Through years of change and revolution, of wars and tumults, Her Majesty has conspicuously manifested the influence and power of virtue and borne a name untouched by any reproach." Her reign is coeval with the most wonderful progress the world has made, while India has advanced by leaps and bounds under its glorious auspices. With much of this progress and with the moral and material advancement of this country in particular, the name of Her Majesty will for ever be associated, while the noble Proclamation of 1858-India's Magna Charta-which owes so much of its kindly tone and language to the gracious intervention of Her Majesty personally, will for ever be cherished with feelings of heart-felt obligation

Bombay, }
June 1857 }

I. S. Dani.

ઉપોદ્ધાત.

(પ્રથમાવૃત્તિ)

ભરતખંડની પ્રૌઢ પ્રત્યક્ષી શ્રીમતી મદારાણી શ્રી વિદ્યોત્તરિયાને સિદ્ધાંતનારૂઢ યજ્ઞને આગતી તા. ૨૦ મી જુને ૫૦ વર્ષ પૂર્વં યજ્ઞ છે, તે શુભ દાંડિજે, ગુર્જર પ્રજાજન સમક્ષ, તે દેવીનું પૂર્ણ રસમય ચરિત્ર પરવાની થોમ્સ તક છે, એમ નિશ્ચય થયા પછી, આ ચરિત્ર ગુર્જર પ્રજા અને પ્રેમાદરથી વધારી મેળે, એને મારે હું નિઃશંક છું. દેવી શ્રી વિદ્યોત્તરિયાના નયા તેના સ્વર્ગચક્ષી પતિ આગમર્જના આખા ભરતખંડની સકળ પ્રજાપર બહુ ઉપકાર થયા છે. ગુણીયાનું ભરતખંડનું રાજ્ય બહુ સ્થરથી નિચડ્યું છે. એ દેવી પ્રત્યે પ્રજાને પૂર્ણ પ્રેમ અને મોહ-મમતા-ઉચ્ચાભિલાષ-છે, એ તેના પ્રત્યે, તેના પુત્રપૈત્ર પ્રત્યે અને દંત્ર્યઃ પ્રત્યે પ્રજા, જે બહુ મોટી પ્રેમ લાગણી દર્શાવી છે, તેપરથી સિદ્ધ થયેલું છે.

જેના રાજ્યમાં કદી સૂર્યાન્ત થયો નથી, તેવી વિગતપરંત દેવી વિદ્યોત્તરિયાની ગણના મદાપુરુષમાં થઈ રહી છે. મદાપુરુષાનાં ચરિત્રોમાંથી ધણું ધણું શિખરનું મળે છે-તેની પ્રજાસ્થિતિ, વેપાર સમૃદ્ધિની આખાદી, દેવી લોકના ધર્મ આચારાદિ સર્વથા જૂઠા વિચારો છતાં એકવળ, ને તેવા જૂઠા જૂઠા વિચારો છતાં તેના રાજ્યધારોમાં કયા પ્રકારે સદાવળ આપી, એ સર્વથા સિદ્ધતાદરશ છત્તીરૂપ મળી આવે છે; અને તે સાથે તેના કર્તવ્યકાર્યો અનેક પ્રકારનાં ગુણદુઃખનાં દષ્ટાંતો, સદગુણ, ઉદયમ, જે ને સ્વાર્થ પરમાર્થનાં કર્તવ્યો-એ સર્વે દર્પણુ મારક પ્રત્યક્ષ દેખ આવે છે. તેવી વિદ્યોત્તરિયાનું આ જીવનચરિત્ર ધણા ધણા બનાવો...

અનુક્રમણિકા.

વિષય.	પૃષ્ઠાં.
અગ્રોપચારનાં	૧
પ્રકરણ ૧ હું-હાંમાણવસ્થા.	
દુઃખ-તેની જાતિ.	૩
જન્મ ને તે પછીનું વર્ત.	૪
જીવિની કલ્પવૃત્તિ.	૧૦
શબદ્વય સંસારમંડળમા બેસાવે છે.	૧૩
કુવરી પાને કાઢી છે તે બન્ને છે.	૧૬
રીજંતી બીજ.	૧૮
પ્રકરણ ૨ જી-તરુણાવસ્થા.	
પ્રવાસ અને સદાચર.	૨૧
અકલ્પ્યો સમારંભ.	૨૫
દાનવો, શરેણી.	૨૭
પ્રકરણ ૩ શું-સિંદાસનારોહણ.	
જાલ પીણીવળી આંધરી.	૩૬
જાલોતેમથી મરણાવૃત્તિ.	૩૪
પદેથી શાન્તિ.	૩૫
માલીપતિ થકા પછીના વિચાર.	૪૦
શબદ્વય આલ્પજનો પ્રથમ પદ.	૪૧
પ્રકરણ ૪ શું-રાજ્યાભિષેક.	
સેવક એવા કે-વિદ્યાર્થીનું જાગાર.	૪૬
રાત્રી સ્વપ્ન કે સ્વપ્ન.	૫૦
પદાભિષેકની વિધા.	૫૨
અભિષેકની રાત્રી.	૬૨
"સુવર્ણરૂપું સ્વપ્ન"	૬૪
પ્રકરણ ૫ શું-વિવાહ.	
શબદ્વય આલ્પજનો.	૬૭
વિવાહ મંત્ર.	૭૭
વિવાહ સમાપ્તિ.	૭૨

ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ

644

જાણકારો-અમુલ	૧૪૩
સેવકો જમ એ આશવાની સંસ્થા	૧૪૪
સંપૂર્ણ રીતે અગ્રણ્ય	૧૪૫

પ્રશ્ન ૧૦ મુંઝવે અને ચિન્તા

આખું પુરોણ અને સાથે ઉત્કલ	148
કોમિટનો ખર્ચ	142
રજીષ્ટ્ર ખાતે દુખડિયા-સાધુ-સંન્યાસી કેળવવી	147
આપણા અને પછી રોકાણ	149
જુદા જુદા વસ્તુઓ-જાન્ય અને ખર્ચો	150
ઉત્કલનું મહાખજાન ખર્ચવું	151
કે કોણે વધુ	151

ਅੰਦਰੂਨੀ ਮੁੱਖ-ਮੁਖੀ ਵੈਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਦਿਨ.

બખોલી બેઝેન્ટનું સર્વે સિંચાણું	—	૦૦૦	૦૦૦	૦૦૦	૦૦૦	૧૮૦
નદમ્બા નદમ્બા બગીચે	૦૦૦	૦૦૦	૦૦૦	૦૦૦	૦૦૦	૧૮૦
દિપિયાનું મુદ્ર-સિંચાણીનું ૧૫૩૦	—	—	—	—	—	૧૮૫
પુષ્પાનુંગરીયા વિષદ બને બેઝેન્ટ	૦૦૦	૦૦૦	૦૦૦	૦૦૦	૦૦૦	૧૮૫
પુષ્પાનુંગરીયા કા	૦૦૦	૦૦૦	૦૦૦	૦૦૦	૦૦૦	૧૮૮
બર્મીયા બેઝેન્ટ-પુષ્પ બગીચાનો બેઝેન્ટ	૦૦૦	૦૦૦	૦૦૦	૦૦૦	૦૦૦	૧૮૮
સગરી બગીચે	૦૦૦	૦૦૦	૦૦૦	૦૦૦	૦૦૦	૧૮૮
સાગપુષ્પ બેઝેન્ટનો વિષદમકલ	૦૦૦	૦૦૦	૦૦૦	૦૦૦	૦૦૦	૧૮૮
કેન્ટરી હાઈલીનું કામ	—	—	—	—	—	૧૮૮

પ્રશ્ન ૧૨ મુ-વૈધવ્ય દર્શાવ

[illegible]

મ હો ત્સ વા નં દ.

મુખ છે, શાંતિ છે; વિશ્વાસ છે, વૈભવ છે, આનંદ છે; નિરુત્તિ છે, પ્રવૃત્તિ છે, પ્રેમ સૌંદર્ય વખાં છે, જ્યનાદ ચોમેર ચાગે છે; ધર્મનું નિર્ભયું સંરક્ષણ છે, ન્યાય જગદગે છે, સૌત્રણ છત્ર છે, અભિદષ્ટિ છે અને પ્રભુ આનંદે હાસોસ કરે છે-વિગ્નથી વિદ્વાદિયાનો મદાન અદ્ભૂત વિજય અદોષાગ દેદીધ્મચાન રહે.

રાજ્યનું સ્થેમ તે જ પ્રગ્નનું સ્થેમ ને પ્રગ્નનું મુખ તેજ રાજ્યનું મુખ ને જગદગ તેજસ્વીપણું; દેશમાં શાંતિ હોય ત્યારે ન્યાય પવિત્ર દર્શન દે, પવિત્ર ન્યાયે પ્રભુ શાંતિ બોગવે, ને તે બોગવચનારી જે શક્તિ તે સદા કીર્તિમંત્ર મણાય-એવી જે મદાન શક્તિરૂપી વિગ્નપ્રદેવી તેના ચરણકમળ પ્રગ્ને, અકર્મિન સીતા નિદાગી પ્રેમે વંદુ છું. કે આ પ્રતાપી રાજતેજ્નેમથી રાણીઓનું જીવનચરિત્ર લખવામાં મુને સદાય થાઓ-સદાયરણી ને સ્તુતિમંત્રી ને દેવીનો પ્રતાપ અખંડિત જગદગતો રહે.

સમ પાતાળને સખ સ્વર્ગેન્દ્રાકની વચ્ચે આ પૃથ્વી મનાય છે, પૃથ્વીનો એક વિભાગ પુરોપ છે, પુરોપનો એક ખૂણો તે મેટ-મિટન છે; મેટ-મિટનમાં ઘણાં ધનું-મનવીઓ ને પાટવીઓ રાજ-કર્તા તરીકે થઈ ગયા છે, તેઓએ પોતાનો પર્ણ પ્રતાપ દર્શાવ-વાને બહુ લક્ષ દીધું છે; ધનુ ચીરજાઓએ બુદ્ધાસક્ત થઈને સોડીની નદીઓ વેદેવાથી છે, લાખો મનુષ્યોના ધિર રજગનાં કાયાં છે અને અદ્ભૂત વિજય લાખ્યો છે; ધોરસંદાર એ જ જેઓ પોતાનું કર્મન્યકર્મ મણુના લગ્ન, પણ પ્રગ્નની શાંતિ માટે-મુખ માટે-ઐવની તુદિ માટે, સંપત્તિ ને કલ્યાણ માટે થોડું જ લક્ષ દીધું છે, તેમના યજ્ઞ-કીર્તિ કર્તા જે પ્રતાપી રાજતેજ્નેમથી રાણીએ

પતિના મરણ પછી એસસના ચોકનો પર રહ્યો નહીં. સિઝ-
માદિયના મહેલમાં ગંધીર શોક આપી રહ્યો. બે દિવસ પછી
એસ પોતાના બાઈ સાથે, પોતાના નાદના બાગકને સરને લાંબા
આવજા નિકળી. નાદનું બાગક, ગાડીમાંથી ડ્રેકિયું કાઢીને લેતું
હતું, તેને રામ રામ કરવા તથા એસસના ચોકમાં ભાગ લેવાને
સિઝમાદિયનું દબરો લોક બેસુ થયું હતું. બાગક દસતું ને આંતરી
લોકને સરને અત્યંત વદાવ હુલનું. એસ તા. ૨૬ મીએ ફ્રિસ
ગટત આવી પહોંચી. એ જ દિને જ્યોર્જ ત્રીજે લંડનમાં મરણ
પામ્યો ને જ્યોર્જ ચોથો ગાદીપતિ થયો. આટલું છતાં, પોતાના
પિતાના મરણ પછી ગુરતજર ડ્યુક ઓફ યોર્ક પોતાની બાબી
એસને મળવા આવ્યો ને ધજો દિશાના દિવાલ એ જ સમયે
એસે, ડ્યુક ઓફ યોર્કને કહ્યું કે, દંવ આ બાગકના તમે જ
પિતા છે. આ સંદેશી તેનું હૃદય બેદર્દ થયું ને ધજા પ્રેમથી ડુંવરી
વિક્ટોરિયાને છાતી સરસી આંખે. એસ રાત્રી ને તેના મુખાર-
વિદ્યર પુષ્કળ પ્રાણીનો પ્રસાદ ચેદતો હતો, તથાપિ આ નાદનું
બાગક ધજા પ્રેમથી દસતે મુખે પોતાની માતા સામું જોઈને
તેનો શોક નિવારવાને પ્રયત્ન કરતું હતું.

રાષ્ટ્રપ્રીના અવપણની મહત્તી ધજી વાતો સાથે છે. પંદર
માસની ઘર્ષ સારે બહાર કરવા જવા લાગી; ને માર્ગમાં જે કોઈ
મળતું તો તેને પુછી કે, “કેમ છે?” “સાચ તો છે?”
“મુઝેલનીમ” વિગેરે ધજા મંજુલ રવે સવાલ જવાબ કરતી
હતી. જો કોઈ પામે આવતું તો તેને પોતાનો હાથ મુંગન કરવાને
આપતી” હતી. તેની હરજ જેવી ચક્રચક્રિન આંખ, મુંદર મુદ્રા,
મોદક ચેદરો, એ બધાથી તે એક સૌંદર્ય ભૂતિ જ જણાતી હતી.
એની આંગણીમાન બેઠેન ગાડીમાં બેસાડીને ફેરવવા લઈ જતી.
એક વખતે એક તટની ગાડીમાં ઉગ્રાંત્રી જીવિખની કીર્તિ કરવા
જતી હતી. એક નાદનો ઓકરો તે તટની ગાડી ચલાવતો હતો.

રોડઢીરી કરીને રમકડા સાથે રમતી હતી. પોતાની આથા મીસીસ જુકને “સદાકી, વદાકી સુપી” ના નામે તે હાંક મારતી, ને ધરમાં આનંદ ઉપજાવતી હતી. એ ક્યારે પાછું બોળન આવતું, ને તે જન્મા પછી પાછું ચાર વામના સુધી સિદ્ધાન્ત આપવામાં આવતું હતું. પછી મુક્તાકાંતે અથવા ડરવા જતાં દનાં-જનાં કુંવરી જનીયા કે કુંજામાં રમતી કે ઘોડે રોડાવતી હતી. કેલ્ડ કેલ્ડ સમયે સવળાંઓ પડાદાર જુકને ઇંચે બેસી તલાક મારતાં દનાં વાશુ દલિ કુંવરી પોતાની માતાની સાંઠમાં બેસી આનંદ ને મંજુલ સ્વરે બોલી જતી હતી, પછી આથા સાથે રમન કરી રાત્રીના નવ વાગે મુકાને, પોતાની માથા પાસ જતી હતી.” આ પ્રમાણે કુંવરી શ્રી વિક્ટોરિયનો જાગપણનો કાળ જતો હતો.

કુંવરીની ચેલ્થી જન્મનિધિએ જ્યોત્ જ્યોત્ સાથે પોતાની મુંદર છત્રી રામપુત્રીને બેઠ આપી હતી તથા અન્નત ખાર દોચાથી કદી કદી રાજ્ય મીંગલાની પણ આપતો હતો. કુંવરી સોને અત્યંત પ્રિય દોચાથી એ તે તેને ઉચ્છી જતું હતું ને રમવાનું હતું. ત્યારે એ જાગતી એમ પણ બોલતી કે, “સા માટે મને સો બોલાવે છે ને મારી બદલને કેલ્ડ બોલાવતું નથી?” એની માથાને એના ઉપર પ્રેમ છતાં તેને કસકસ અચ્છી રીતે શીખવતી હતી. એક દિવસે બન્દરમાં રાજા કેલ્ડાંક રમકડાં લેવાને જઈ, ને પોતાના સવળા જાણ્યા તથા સમાંજીને માટે રમકડાં લીધાં. પછી એક મુંદર પેટી એક બન્થાને માટે લેવાને તેની મરજી દોચાથી તે કદાવી, પણ દુરન આથાએ જાણાવું કે, હવે બીજકુલ પેસા નથી, ને તે પેટી લઈ ચકાવે નહિ જો કે દુકાનદારે મુકત આપવાની દેખી જાણતી, પરંતુ તેઓ રામકુળનાં દોચાથી લેવાય નહિ. એટલે મન મારીને કુંવરીને પાછું હતું પાછું. કુંવરી છ વરસની વયની જો ત્યારે પાલાંમેટે તેની કેજવણી પછાડી ખરચવાને કે (૦૦૦૦ ના

તેનાં દનાં, સૌની આંખો તેને જોતાં હરી જતી હતી, તેના મનદાસ્તપર સૌ કેઈ શીદા થતું હતું. તેના બાથવાને પણ સ્કાસ્થી જાન આપવામાં આવતો હતો, ને બાગકો તો દોઝાં દોઝાં તેની પાસે હરી વળતાં દનાં. રંક કે રાપ સવેનો કુંવરી ધણી સારી વિચાર કરતી, ને મરીમ જગ્યાઓપર મનપથી જોઈ, ત્યાં પાસે કંઈ દોષ તો તે આપવાને તૈયાર થતી હતી. એક વખતે એક મરીમ બાગક પોતાની ટોપી પાણીમાં પડી ત્યાંથી કૃત્તિચક્રના માર્ગપર ચાલું હતું. આ રસ્તે થઈને કુંવરી પોતાની ઘરની સાથે જતી હતી, ને એ બાગકને જોઈ, તેની કૃત્તિચક્ર જાણી તેને બહુ દયા આવી. એસે એક દેને રમકડાં આજુબાજુ મારે એ કાઢિન આપ્યા હતા તે હાથમાં લઈને આવતે પૂછ્યું, “માનાશ! આ પેસાનાં રમકડાં નહિ લેતાં, મારી સ્વેચ્છા પ્રમાણે ઉપયોગ કરું?” એસે જવાબ દીધો, “તને જમે તે કર.” મુસ્ત કુંવરી દોડતી દોડતી તે મરીમ છોડ્યું પાસે જઈ ને પોતાના હાથમાંના એ કાઢિન આપી, દસ્તે મારે આવીને કહ્યું, “માનાશ! એ વ્યર્થ ઉપયોગ કાઢીની?”

કુંવરી ધણી વેળાએ જાનના કેટલાક દુકાનદારોની દુકાનપર જતી હતી; ને ત્યાં ધણી મનન કરી તેઓને આનંદ આપતી હતી. એક દિવસે તે એક ઝવેરીની દુકાને જઈ ત્યાં એક લાવડવણી સ્ત્રી આવી, ને કેટલીક હીંગની ને ચાનાની કાંપર નજર કાઢી. તેણીની દૃષ્ટિ એક કાંપર કરી, પણ તેની કીમત ધણી મોંઘી હતી, ને સાંભળીને તે બાપડીનું મુખ જ ઉતરી ગયું. દુકાનદારને મુંઝીએ પૂછ્યું, “કંઈ સસ્તે નહિ પડે કે?” “ના,” એ જવાબ મળ્યો, એટલે તે બાપડીએ ને કાંપર લેવાનો વિચાર માંડી લખ્યો ને પાછો ગયો. કુંવરી વિચારિયો આ બધા તમામો જોયા કરતી હતી તેણે પેલા ઝવેરીથી સર્વ જતાં જાણી, પેલી મુંઝરીની મન-મારવાની યત્નથી ખુબ કર્યું. તે કાંપર એક દાખલામાં બંધ કરાવી

વ છે. જયજયગૃહી કુંડલી કિંક્રા જાણી જાણ છે, ને દુઃખાગ્રમાં
 કુંડુગ જાણ છે; નેમ નિંદાજી મન સારી નહીં છે. પણ
 ને સંતી વચરે પ્રિય મન તે સંતી દેખાઈ છે, ને તેને
 જાણ જયજયગૃહી ન જાણ છે. સંસારમંડુગ પદોમાં જય
 પ્રિય કરતાં મન દયા નહીં જાણે દુઃખમાં પોતા
 નિ દુઃખ જાણું હતું.

૪. રાજકુંવરી સંસારમંડુગમાં બેઠાવ છે

દુઃખ મળતી છે. ત્યારે મારી મા હાથમાં લાકડી લઈ, એક કુતરાને
સાથે લઈને સરદારમાં હાથ ખાચતી હતી, ત્યારે ઉચ્ચંડની ભરિખની
શબ્દોની રોજ મુલાકાત થતી હતી. ને તે રાજકુંવરીમાં ચાલતાં, હાલતાં,
રોડતાં, રમતાં, ખેલતાં, દરોહો સમયે બચપણમાં પણ મુંઝવિ વેળા
જોતી; જેમાં ઉચ્ચંડ લઈ હાલતવાનું ને આયુજન, તેમજ તર-
ણાવસ્થાની અવગત જોઈને તેને આનંદની લહેરો આવતી હતી.”

રાજકુંવરીના બાળપણના સંજોગમાં એટલું જ કહીશું કે તેની
શાવણમયી મૂર્તિ હતી; મુખમુદ્રાપર આનંદીપણું ને તેજસ્વીપણું
છવાયું રહેતું, એની આંખો દરબી જેવી સદા તેજસ્વી રહેતી,
ને ત્યારે ત્યારે માર્ગમાં રોઈ પણ અજુગણ્યો મળતો ત્યારે ત્યારે
ખજો છતાંમુ સ્વચ્છ ને પૂરઠક શુદ્ધિ બતાવતી ને પૂછતી કે તે
કોણ ને ક્યાંથી આવ્યો? બાળપણમાંજ શુદ્ધિની વિચારણા તેના
મોંપર જાણતી હતી, પણ મનઃકલિની તીવ્રતા તે કાલ્પ પણ
મનને બહુ આનંદ આપતી હતી. મીઠા જોન, શબ્દોની તીવ્રશુદ્ધિ
ને સુદૃઢશુદ્ધિના સંજોગમાં પણ પણ ઘખઘાઓ આવે છે; ને
જોન ખુલ્લે ખુલ્લું લખે છે કે, “લોકચણ એવી ચાલતી હતી
કે શબ્દો નખતી છે, ચાલે અચળ છે; પણ એ વખેરે ગ્રામ-
પાટમાં રોઈ પણ સચાઈ નહોતી. ત્યારે વર્તમાનપત્રો પોતાના
કંડાપહેરના તપાસ આ પ્રમાણે આંખ મીચીને મારતાં હતાં, ત્યારે
એક દરબી પેડે તે કલેરમોટના મેદાનમાં મજરી મુકતી હતી. પણ
ત્યારે લોકોમાં સધળી ચાલની ચોંચના માલમ પડી ત્યારે તેઓએ
પોતાની બુદ્ધિઓ બજારમાં કુંવરી આગળ પડતી હતી. ઉચ્ચંડો
કનિદાસ પણ સમયી ચાલતી હતી, ને પોતાનો રાજવંશ વધારે દેખણે
જોતી ને મનન હતી, પણજાણ્યોને પળી વેળાએ જોવામાં આવતી
હતી. રોઈ રોઈ વખતે આશરો ધી ઘેટતી તે ત્રીજા બેંગલ રાજ
કુંવરીની વંશાવળી જોઈને ચક્રિત થાને સ્થિર હરી જતી હતી.

કુંવરી ઉમેરણ મર્મ, ને આંખના તરૂર ફરી ગયા, માથપર રમચ આવી મર્મ, પણ મંબારનાથી હજું, “ખરૂં છે, મારે પણ દાક છે, પણ અદિઆં તો”—એમ કહી વચારગી બચવી, “હવે આ કલેરન્સ પછી મારા પિનાછ બીરાજે છે; ને તેથી હવે મને માથમ પડે છે કે હાથના રાખ ને મારા દાકા મરણ પામે ત્યાર પછી હું દિવંદની રાણી થઈશ!” પેલી શિક્ષક ચૂપ થઈ મર્મ, ને એસ એક કેન્દની સામું જોયું કે તે શેષ ઉત્તર આપે છે? પગવાર મંબીને તેણે કહ્યું, “મિત્ર કુંવરિ! આપણે પાછલું પણ તપાસતું જોઈએ તારી મિત્ર દાકી, કલેરન્સની એસને અસાર પછી જાગક સાંપડશે કેમ નહિ? જો તેમ થયું તો તારો દક કોશએ નથી, પણ હંમેશા પ્રમાણે તેમ ન થયું ને તારા બંને દાક સંતતિ રહિત મૃત્યુ પામ્યા તો બેચક તું દિવંદની રાણી થઈશ. હવે એ જાગન બાળુએ મેલી, તારા મનને કેગરચને તપર થા, કે જોયી તું આટલી મોટી સત્તાએ આવચને જ્યારે બાળવણી થાય, ત્યારે તને તે કામ લાગે—ને જ્યારે તું રાણી થાય ત્યારે, દેશને આસિય સરખી થાય ને રાજ્યને રાજ પડે હાથાવે—તેમાં તારે થતું જોઈએ.”

આ એક બાળુનું જવાંન રાણીશ્રીના ચરિત્રનિક્ષેપક જણાવે છે, પણ બીજા બાળુનું જવાંન જુદું જ છે. જે સ્ત્રી શિક્ષક રાણીશ્રીને બજાવવી હતી તે એક પત્રદારે એમ જણાવે છે કે, જ્યારે પાલાં-મેટમાં રિજેસી બીધ વચાતું હતું ત્યારે એસ એક કેન્દે જણાવ્યું કે, કુંવરીએ હવે પોતાની સ્થિતિ જાણવી જોઈએ. તેમની સંમનિથી તે સ્ત્રી શિક્ષકે કુંવરીના વાંચન પુસ્તકમાં દિવંદની રાજક-સાવાળી મુકી. બીજે દિવસે કુંવરીએ તે પુસ્તક ખોળ્યું તો નવાઇ પૂર્વક તે પત્ર જોયે. પછી ઉપડી નીચે સુધી નજર ફેરવીને કહ્યું કે, “હું હવે રાજાદાની નજીક આવી છું.” “એમ છે તો ખરૂં.”

કુંવરી પોને ઠાણ છે તે બાલો છે.

કુંવરી હિરોચર્મ ચર્મ, ને આંખના તથા રી ગણ, ગાંધાર ૨-
આરી ચર્મ, પણ ચંબીરનાથી હાલું, "ખડું છે, મારે પણ ઠાણ
પણ અદિઆં તો"—એમ કરી વંચારગી બનાવી, "અપુત્ર ૩
કહેરન્સ પછી મારા પિનાણ બીરાજે છે; ને તેથી દહે મને મા
પર છે કે દાવના ચાલ ને મારા ઠાણ મરણ પામે ત્યાર પછી
હિંચંડની ચણી ચર્મક!" પેલી સિદ્ધક ચૂપ ચર્મ ચર્મ, ને
એક હિંચંડની સામું જોયું કે તે એક હિંચાર આપે છે! પગવાર મું
તેણે હાલું, "પ્રિય કુંવરિ! આપણે પાછળ પણ તપાસતું જો:
તારી પ્રિય દાગી, કહેરન્સની હિંચને બતાર પછી જ
સાંપડશે કેમ નહિ? જો તેમ થયું તો તારો દહ કહે
નથી, પણ હિંચરેચ્છા પ્રમાણે તેમ ન થયું ને તારા બંને
સંનતિ રદિન મૃત્યુ પામ્યા તો બેદક તુંજ હિંચંડની ચણી ૪
દહે એ બાગન બાગનું મેલી, તારા મનને કેગચને તપર
કે તેથી તું આદર્શ મોડી સત્તાએ આવચને બધારે બાગ્યા
માથ, ત્યારે તને તે કામ સામે—ને બધારે તું ચણી માથ
રેશને આચિય સરખી માથ ને ચાન્સને રાજ પો દીપાવે-
તારે મતું જોઈએ."

આ એક બાલુનું જવાન ચણીથીના ચરિત્રનિરૂપકા ૫
છે, પણ બીજા બાલુનું જવાન બુદ્ધિ છે. જો એ સિદ્ધક ચણી
બાલુવની હતી તે એક પત્રદારે એમ જણાવે છે કે, બધારે
મેટમાં રિજંડી બીજા વચાનું હતું ત્યારે હિંચ એક હિંચે જા
કે, કુંવરીએ દહે પોતાની સ્થિતિ જાણવી જોઈએ. તેમની
તિથી તે એ સિદ્ધકે કુંવરીના વાચન પુસ્તકમાં હિંચંડની ૨
સાચાગી મુખી. બીજે દિવસે કુંવરીએ તે પુસ્તક બાગ્યું તો ન
પૂર્વક તે પત્ર જોયો. પછી હિંચથી નીચે મુખી નજર ફેરવીને
કે, "હું દહે ચાન્સાલીની નજર આવી પું." "એમ છે તો ૫

‘કુવરી ઉમેશ્વર’ કર્, ને આંખના નમ્રા ફરી ગયા. માથપર રત
ભારી કર્, પણ મંબદતારી કર્, “અરે છે, આરે પણ હાહ
પણ અદિઆં ને” —એમ ફરી વચારણી બતાવી, “:યુઃ ક
હસેરન્સ પછી માથ જિનાઈ બીગાં છે: ને તેથી દવે મને મા:
પરે છે કે દાસના રાગ ને મરુ હાહ મરણ પામે ત્યાર પછી
દિગંતી રણી કર્,” પેલી સિદ્ધા ચૂપ કર્, ને :
આરે કેન્દની સામુ જોયું કે તેમ્ના ઉત્તર આપિ છે: પગપર મ
નેજે કર્, “પ્રિય કુવરી! આપને પાછલું પણ તપાસવું જોઈ
તારી પ્રિય હાહ, હસેરન્સની ડંચને અત્યાર પછી જા
સાંપડો કેમ નદિ ને તેમ થયું તો તારો દહ ફરી
નથી, પણ દંધરેઆ પ્રમાણે તેમ ન થયું ને તારા બનો ।
સંનિ દિન મળુ પાંચ તો બેઠક નુમ દિગંતી રણી થ
દવે એ બાબત બાબતે મેલી, તારા મનને કેગવચને તપર
કે નેથી તું આટલી મોટી સત્તાએ આવચને અપારે બાંચર
થાય, તારે તને તે હામ સાને—ને ત્યારે તું રણી થાય ત
દેશને આદિત સરખી થાય ને રાજ્યને રત પેર દાપાવે-
તારે થવું જોઈએ.”

આ એક બાબતું જતાં રણીમાંના અર્થર્થનકપો ન
છે, પણ બીજા બાબતું જતાં બુદ્ધ છે. ને સી સિદ્ધા રણી
અભાવની હતી તે એક પચારે એમ જણાવે છે કે, ત્યારે
મેંદમાં રિંગેલી બીમ વચાતું હતું ત્યારે ડંચ આર કેન્દ ન
કે, કુવરીએ દવે પોતાની સ્થિતિ જાણવી જોઈએ. તેમની
નિથી તે સી સિદ્ધા કુવરીના વાંચન પુસ્તકમાં દિગંતી :
સાચળી મુખી બીજે દિવે કુવરીએ તે પુસ્તક બોળ્યું તો
પૂર્વે તે પચ જોયે. પછી ઉપરથી નીચે મુખી નમર ફેરવી
કે. “હું દવે રાજગદીની નજી આવી છું.” “એમ છે તો

‘ફની દમોહ’ કર્, ને જાંખના નહુ ડગી મણ, માતર મનસ
 જાંખી કર્, પણ જંખનાડી હતું, “ખાં છે, મારે ખજા કામ છે,
 તજુ જલેજાં તો”-નિમ ફરી પટારગી નહી, “તજુ જા
 ફિરનસ પર્ક મણ વિનહ જીગરે છે, ને તેથી દવે મને માત્ર
 રો છે કે દાસના મન ને મણ કામ મજા પામે ત્યાર પછી હું
 દિલ્લીની ચણી કાઢ!” પેલી દિયા ચૂપ કર્ કર્, ને એક
 જોર ફેરની સામુ જોડુ કે તેમ ઉતાર જાંખ છે! પગપર મળેને
 તેજે હતું, “ફિર ફૂંચરી! જાંખને પાછડું પણ નપાસતુ જોડખે-
 તારી મિય કામી, ફેરનસની એકને જતાર પછી નાગક
 સંપાદો તેમ તદી જો તેમ થયુ તો તરો દા ફેરને
 નથી, પણ ફેરનસ પ્રમળે તેમ ન થયુ ને તાર મને કામ
 સંપતિ રહિત મનુ પામ્યા તો બેદા તુજ દિલ્લીની ચણી કાઢ
 દવે મે જામન જામુએ મેથી, તાર મને ફેરપને તપર દા,
 કે તેથી તું જાદથી મેથી જનાએ જાવપને જ્યારે જામદારી
 થાય ત્યારે તને તે કામ સામેને જ્યારે તું ચણી થાય ત્યારે,
 રહને જામિય સરખી થાય ને ચમ્પને સ્વ પે? દીપાવેન્દેચ
 તારે થયું જોડખે.”

આ એક જાહનું જતાં ચણીખાના ચરિત્રનિકપો જાહાવે
 છે, પણ બીજા જાહનું જતાં જુદું છે. ને સ્ત્રી દિશક ચણીખાને
 જાહાવની હતી તે એક પત્રદારે એમ જાહાવે છે કે, જ્યારે પાર્શ્વ-
 મેટમાં સિલ્સી બીજ વચાનું હતું ત્યારે એક જોર ફેરે જાહાવ્યું
 કે, ફૂંચરીએ દવે પાંચની સિલ્સી જાહાવી જોડખે. તેમની સંમ-
 નિથી તે સ્ત્રી દિશક ફૂંચરીના ચંચલ પુસ્તોમાં દિલ્લીની ચણી-
 કાણગી મુદી બીજે સિલ્સે ફૂંચરીએ તે પુસ્તક ખામ્યું તો નહુ
 પૂરક તે પત્ર જોડે પછી ઉપરથી નીચે મુખી નગર ફેરપને હતું
 કે, “હું દવે ચમ્પાલીની નહુ જાહી થું.” “એમ છે તો ખાં.”

૧૯ ફરી, પવિત્ર સમર્પિમાં પોરબો દનો તે ઓર્ગન ચોરો તેઓ
મરી પડેલાં. આથી નવેમ્બરે રાખીથી ઓર્ગનમાં આવીને અને
હવે આ-જેવો નવો જીવ ઉપાખ્યાનોએ પૂર્વ મ-માનથી વધતી
દેવી આ સન્માન આગેર સુરિત દત્ત. ને ઉપશ્રુતિ આગણ
દાનકાની મુદ્દાકાની પડી પડી વાનો દાખી દત્તી કુચાનુવરીએ
હવે ફરીને ભેપું, ને પાનની નાદની વધ ભાં, તે શાને પોત
મુદ્દા જન્યો ઓર્ગનથી આ પ્રવાસી કેન્સિસનદનમાં પછાં ફર્યા.

બીજે વો એટલે ૧૮૮૩ માં આજીવ ઓર્ગ વાદ્ય મરે
મ દાહરી રવાં દત્ત આ વેળાએ લોકોને રુ સુમે પવિત્ર
પમો દનો, ને પડી ગમન મળતી દત્તી એક પ્રવાસી હરે છે
૬, "તે એક દિવસ સદાશમાં એલિજામેથ વેલિમિજની સમાધી
જેવા સો, ત્યારે ત્યાં એક નાગકો એસને પવિત્ર વાંચના પુન-
દમાંથી ઘણે મધુર સ્વરે વાંચતી દત્તી, ને એક આં તે સાંભળતી
દત્તી. પેણે પ્રવાસી ત્યારે પાડે. હવે ત્યારે તેને જાણવામાં
આવ્યું કે એ કે સીઆ તે હવેસ એક કેન્ટ ને તેની કુચી
ચિટોરિયા છે. નેલીસનદમાં રવાં દત્ત ત્યાંથી તેઓ સમુદ્ધી
પડી સરસ સેવવાઓ દાખી છે. આકિચન, ફેરિસ્ટ્રા અને
વિવિદમાં જીવિતની રાખી મર્, ને પીમકેચ ને રેરીમાં નીકળે
હવેતર કેમ આવે છે તે જાણવાતો દન્યના એક નેકાવિ-
જના મહેસુરને દિવસે દાનિયા રેદેવસોઆએ હવેસને એક માન-
પત્ર આપ્યું, જેના પ્રિન્ટિનમાં જાણવું કે:- "દન્યના એક નેકા-
વિવિદ મહેસુરને દાણે, રાખીકુચીને પ્રગત તરથી પૂર્વ પ્રેમથી
સકાર પ્રાપ્ત થાય, એ અને નેરેવતી હરે છે." તેમજ પીમકેચના
માનપત્રનો જાણ દેવાં, વાદિત દાપુત દરિદાએ રાખીકુચી પ્રતે જે
મહેસુર થાખ્યો છે, તે માટે સંતોષ પ્રવર્તિત ફરી, ત્યાંથી થાખ્યું ને
નેકા સંજી કુચીને વિશેષ દાન મળ્યું તે માટે ઉપાસ માન્યો.

દત્તી. માથાનો અંગોરો પૂર્વ કાગતી પ્લેટેજનેટ રાણીશ્ચી મુંધતી દત્તી તે રીતનો કુષિલો દનો. એવી રીતના સાદા યજ્ઞમારને લીધે તે વેળાના જનસમુદાયમાં એ દેદિખમાન થઈ સ્ત્રી દત્તી. પોશાકમાં પાટશ્વખુંનો સિરસકં-માથામાં ધાવવાનો "બોનેટ" માથે દનો; કુલાળી રંગનો સાદિનનો ધાપરો પહેવો દનો; કાળી પરી સાથની રોપી પહેરી દત્તી. સધમાંતી બાંધે એ નવિન રાજકુવરીએ સોદ-મુંજક માજક ખેતી લીધી દત્તી. એક અમેરિકન મંધાર કબે છે કે, "એક પગ દું રાગ જ્યાં ઉભો દનો ત્યાં ગયો. ને રણી ને પછી મુવગજ કુવરીની તરફ દષ્ટિ ફેળી તેણી ફાંકી રીતે ઉભી દત્તી, લાવ-ણીએ મચાતી તે સાંભળતી દત્તી, ને ગામજપાટા તરફ પજુ પ્રેમથી લક્ષ દેતી દત્તી. કુણી બાબા રાજ્યમાં સંધી સાદી દત્તી, પજુ રાજકુવરી તો એક કવિનાની પ્રતિમા જ દત્તી; ને ઉચ્ચડના તંખતપર બાવી લાવજવમય મુંદરીને જોતું કોને નહીં ગમે !"

૨. અગત્યનો સમારંભ.

રાજકુવરી વિદેશરવાને તા. ૩૦ મી આગસ્ટ ૧૮૭૫ ને રિને રાગ વિજીયમ, રણી એડીવેડ, ને બીજા રાજકુવરી સમક્ષ ઇન્ટરવરીના આર્યનિરુપે રાજવાદીની માણીકશુ તરિક સ્ત્રી-કારી આ સમયની રમના અવધાન હરવા ચોખ દત્તી. આર્યનિ-રુપે હવે પછી રાજકુવરીને પોતાના માથાપર કેવો મોટો જોખમ આવવાનો છે, તે સંધી વાંચી સંભગત્યું; ને રણીશીની હજી થી થી છે, પોતાના હાથમાં જે મોટી રાજસલા આવનારી છે તેનો કેવો ઉપયોગ કરવો, ને બાપરે તે જાનિવંત સમક્ષ કેવો જાળવ રેવનો છે, તે સધગું હટવામાં આવ્યું. આર્યનિરુપે એ સર્વ એવા તો મંજુષ સારો જાળવ્યું કે, રણીશીના નેવમાંથી બા-જનિદુનો માથવો વધી ચાલ્યો; ને તે એટલી બધી તો પોતાના જુસાને સમાવગને અઘરા થઈ પડી કે, પોતાની માળગા ખમ્મપર હાથ

શુદ્ધસ્થાઈ ઉત્તરી માથ દવે પછી ભવિષ્યમાં નદિ ચત્રાવરી
પણ પછા બનાવો બન્યા છે, તેમાં આ તરણ મુદરી તરણો
અનોભાવ કમી કરવા સંબંધી પણ એક બાજત હતી; ને
તરમાં તે કુવરીને આવચનો સદા ન હક છે, ત્યાંથી તેને દૂલી
અખતમાં બાવી હતી. પણ હવે મેં ૧૬ ગુણ કીધા છે કે, હવે
ભવિષ્યમાં નદિ બને. દુ ગાલું છું કે, દુ રાગ છું, મારે મારી
માં ૧૬ના ગામતી જોઈએ ને હવે ભવિષ્યમાં દુ આવા કંઈ છું
એ ગાકુંવરીએ સદા ન મારા ગાલદ્વારમાં હાજર રહેવું.

ગાલએ ગાકુંવરીના સંબંધમાં મમતા બરેલા શબ્દોમ
મ ભાપણ કીધું હતું. તોપણ તે પ્રસિદ્ધ થતાં બહુ મહત્ત્વા
હતો, ગાલ જાતે આકર્ષો હતો, ને ઉકા તેના વચનોર્થ
વર્ષગીમાંથી ખજો કચાડતો મણમણાટ બહાર આવ્યો. ખુ
રી પણ રૂઝા લાગી, ને રણી પણ મમતર્થ ગઈ. આ બધ
માં વચનો દ્વેસ એક કેન્ટ ઉપર હતાં. કેમકે ગાલ એ
તો હતો કે, તે પોતાની કુવરીને દરબારથી અલગ રાખે છે
તેથી ખિન્નવત્તે ને દગ્ધ હલ્લે દ્વેસ એક કેન્ટ ને કુવર
જાતે ઉઠ્યાં, પણ પછા આમદથી ગાલએ પોતાને લ
ખ્યાં. આ બાજનમાં ગાલના ખુદના શબ્દોમાં ખરી અનિદ
ખિ વધેલી કહેવામાં આવે છે, પણ દ્વેસ સામા ગાલ, ગાલ
દસ્થાર્થ ને વિવેકથી વેચતી-તોડાઈ-તે પ્રમાણે કયો છે
મ તો ૧૫૨ જણાવ છે.

૩. માનવતો પરાણે.

ગાકુંવરી ચિત્રોરિયા પોતાના કેન્સિયટનના ગાલમદ
માં રહેતી હતી ત્યારે શાકસોજમનો ઉપક, પોતાના એ પુ
જાપુતો અરનેસ્ટ ને આગમરને લઈને આવ્યો હતો. તે ચ
ત્રાવરિયાં દ્વેસ આક કેન્ટ સાથે રહો મદ્યગણીના ભવિષ્ય

કુંવરીને બેટ મોકલ્યો. રાત્રીએ એ જ વખતે એણે પણ જાણ્યું કે,
 તે પોતાના ખાનગીમાંથી દરરોજ એક લાખ રૂપિયા કુંવરીને આપે,
 પણ તે એવી કરતે કે, કુંવરી રાત્રીના સવાદકારો સાથે કામ લે
 આ કરત સાથે જાણીત સેવાને કુંવરીએ ના પાડી. કુવરાજ કુંવ-
 રીનો જન્મ મદોલસર દુઝામાં થયો. સમાજબંધી પાગલમાં
 આવ્યો હતો. પાસાંમેટ બંધ સ્ત્રી, સેટ જેન્સનાં મદેલમાં રાત્રી
 તરફથી નુલકીડ કરાવવામાં આવી. આ નુલકીડમાં જુદા મોટા
 મોટા ઉમરોના આવ્યા હતા, પણ રાત્રીજી આવી શક્યાં નહોતાં,
 કેમકે રાત્રીની તબીબના નાદુરસ્ત હતી. નુલકીડમાં મુખ્ય આસન
 કુંવરીએ લીધું હતું. ને તેની એક બાજુએ એક આદર કેન્ટ ને
 બીજી તરફ એમટ રાજકુવરી બેઠી હતી. આખા લંડન નગરમાં
 રોયની શર્ટ હતી, તથા ઘેરઘેર વિચળી જતી સ્ત્રી હતી. ગામડાં
 ને શરમણાઓમાં પણ જાડી ધામધુમ શર્ટ હતી.

આ જન્મ મદોલસરને દલિલ લંડનની સીટી કાઉન્સિલે એક
 ધન્યવાદપુરક પત્ર રાજકુંવરીને અર્પણ કર્યો હતો. તેમાં એક
 આદર કેન્ટની પણ સ્તુતિ હતી. લંડનનો લોર્ડ મેયર આ ધન્યવાદ-
 પુરક પત્ર, બીજા પોતાના સાથીઓને લઈને કેન્સિમટનના રાજ-
 મદેલમાં આવ્યો હતો. તે પત્રના પ્રતિષ્ઠિતમાં રાજમાતાએ પહેને
 પોતાના મન પ્રાણનાથના સંજોગમાં શ્રેષ્ઠ પ્રદર્શન કર્યો, ને પછી
 રાજકુંવરીની કેગરણી સંજોગી જાણ્યાં. પછી તેણી બોલી,-
 “રાજમાતા કેઈ પણ પક્ષથી અમે તાલ દેવા દૂર રહ્યાં છીએ;
 છતાં મેં મારી પ્રિય પુત્રીને પ્રત્યક્ષતાથી ને રાજધર્મ રું છે, તે
 સમાજવચમાં કસર રાખી નથી. સ્વયં લોકોને જે મુખ્ય ધર્મ
 તે મેં સ્પષ્ટિયત સમજાવ્યો છે; રાજકુંવરી હવે પોતાના પૂર્વ વયે
 પહોંચી છે, એટલે મને પૂર્વ આશા ને સંતોષ છે કે, તેણી,
 પોતાના હસ્તક્રમમાં જે પવિત્ર ધર્મ પ્રજા સોંપવામાં આવશે તે
 પૂર્વ કીર્તિથી અદા કરશે. તેની મુખ્ય દરજ્જા એ જ છે

ફૂંડરીને એટ મોકલ્યો. રાત્રીએ એ જ વખતે એવું પણ જણાવ્યું કે, તે પોતાના ખાનગીમાંથી દરવાસે એક સાથે અપિય ફૂંડરીને આપે, પણ તે એવી કરતે કે, ફૂંડરી રાત્રીના સવાદકારો સાથે કામ લે. આ કરત સાથે બહોલ લેવાને ફૂંડરીએ ના પાડી. મુશ્કેલી ફૂંડરીનો જન્મ મદેસ-સવ દર્બમાં મોટા સમારંભથી પાગલમાં આવ્યો હતો. પાદાંમેટ બંધ સ્ત્રી, સેટ જેન્સનાં મદેસમાં રાત્રી તરફથી નૃસહિયા કરાવવામાં આવી. આ નૃસહિયામાં બહુ મોટા મોટા ઉમરનો આવ્યા હતા, પણ રાત્રીવણી આવી સહ્યાં નડેતાં, તમકે રાત્રીની તખીલ નાદુરસ્ત હતી નૃસહિયામાં મુખ્ય આસન ફૂંડરીએ લીધું હતું. તે તેની એક બાજુએ એસ આફ કેન્ટ ને મીકે તરફ એમનું સજ્જત ફૂંડરી બેઠી હતી. આજી હંડન નગરમાં રોકતી થઈ હતી, તથા બેરબેર રિવાળી બની સ્ત્રી હતી. ગામડાં ને પરમજાણીમાં પણ બહી પામકુમ થઈ હતી.

આ જન્મ મદેસ-સવને ટાળે ઘડનની સીટી કાર્ટેન્સિયે એક ધનવાદસુચક પત્ર રાત્રીફૂંડરીને અપેલુ કીધો હતો. તેમાં એસ આફ કેન્ટની પણ સ્તુતિ હતી હંડનનો ભાઈ મેવર આ ધનવાદ-સુચક પત્ર, ખીન્ન પોતાના સાથીઓને લઈને કેન્સ્ટન્ટનના રાત્રી-મદેસમાં આવ્યો હતો. તે પત્રના પ્રતિફત્તરમાં રાત્રીમાન્યએ પદેને પોતાના મહા પ્રાબુતાયના સંબોધમાં થોડા પ્રવચન કીધો, ને પછી રાત્રીફૂંડરીની કેળવણી સંબંધી જણાવ્યું. પછી તેણી બોલી,-
“રાત્રીના કેઈ પણ પક્ષથી અમે નહન દુલ્લા ફર રશાં કિયે; છતાં મેં મારી પ્રિય પુત્રીને પ્રાવકત્વાજુ ને રાજધર્મ શું છે, તે સમજાવવામાં હસર રાખી નથી. સ્વતંત્ર લોકનો જે મુખ્ય ધર્મ તે મેં વ્યવસ્થિત સમજાવ્યો છે; રાત્રીફૂંડરી હવે પોતાના પૂર્વ વરે પદેભી છે, એટલે મને પૂર્વ આજી ને સંતોષ છે કે, તેણી, પોતાના દસ્તકમકમાં જે પવિત્ર ધર્મ ડરજ સોંપવામાં આવશે તે પૂર્વ દોષમયથી અલગ કરશે. તેની મુખ્ય દસ્ત્ર એ જ છે

મકરણ ત્રીજું

સિંહાસનારોહણ.

જ્યુઃ ઓઃ કે-૮ થી એસ ઓઃ કે-૮ પુત્રને જન્મ આપ્યો, ત્યારે ઈશ્વંડના એક પણ સખસના મનમાં-સ્વપામાં-નંત્રમાં કે ખ્યાલમાં એવી સંકાજ માત્ર ઉપન થઈ નહોતી કે, એલેકઝાં-ડીના વિકરેદરિયા ઈશ્વંડનાં રાજપદને પામશે. જ્યુઃ ઓઃ કે-૮, એ ઈશ્વંડના ત્રીજા જયોર્જ રામને. એથી પુત્ર દોહ રામ જયોર્જ ૧૦ થી રાજ કરી મરણ પામ્યો ત્યારે જ્યુઃ ઓઃ કે-૮ના તણ વડીલ નેંધુઓ દેશન દના પાટવી રાજપ્રતિનિધિ, તે જયોર્જ એથાનુ નામ વારણ કરીને ગાદીપદન થયો, પણ તે વચર સંઘને મરણ પામ્યો. ખીજે પુત્ર જ્યુઃ ઓઃ કે-૮ થોઈ ૧૮૨૭ માં વચર સંઘને મરણ પામ્યો દોહ ને તેને એક પુત્રી હતી, તે પણ બાપની દેશનીમાં જ મરણ પામી હતી. ત્રીજે પુત્ર જ્યુઃ ઓઃ કે-૮ કસારે-સ એથા વિલીયને નામે ૧૮૩૦ માં ગાદીપદન થયો. એ રામની રાણી એડીવિડને પુત્રને મારે પડ્યો બાનુસ્તા હતી, પણ હર્ષિરેન્ઝાએ તેને હમું સંઘન સાંપડું નહિ: તે પુત્ર પુત્ર જન્મી હતી તેવામાં વિલીયમ એથાને કાગ થયો ને જયોર્જ ત્રીજાના એથા પુત્ર જ્યુઃ ઓઃ કે-૮ના વચરસ તરીકે ફૂવરી વિકરેદરિયાને ગાદી પ્રાપ્ત હતી. હર્ષલની હીથા અકલિત છે. તે તરણનો ધર ને ધેરનું તરણું કરે છે.

૧-જાળ વિલીયમની માંદગી.

પાટવી રાજ પ્રતિનિધિ ફૂવરી વિકરેદરિયાની ૧૬ થી વર્ષ માંડને રિવમે રાજ્ય તરફથી આપવામાં આવેલી નુનવીયમાં બાવ લેવાને વિલીયમ રામથો નહિ જન્યું, તેનું મુખ્ય કારણ કરીસની અસહિત હતી. આ અસહિત યેની આખરે તેા ખણી વધી ૫ થીને

રાજા વિહીયમની માંદગી

રાજાએ રાણીને કહ્યું, “હાસા! હવે મને નિશંન વગી.”
હરવાર સોઝ બંને દાંણે પ્રાર્થના વંચાવી, તે સારી રીતે
સંતોષગતો હતો.

રવિવાર તા. ૧૮ મીએ રાજાની માંદગી પહોં વ
૬૫ વ્હાસા મુશ્કેલીમાં આવી એ દિવસે કંઈપણ કામક
નહિ, પણ રાજાદેહીએને મારી આપવાના ખતખત સર્વ
પુરત ન કેન્દરમરીનો વગે પાદરી રાજવાડામાં લખાવ થા
પણ મંબીરસ્થરે રાજાદેહીને સંરક્ષાવિધિ કાપી તે વેગ
ધણે મંબીર મુશ્કેલી, સ્વસ્થ્યવિતે પ્રભુ પ્રત્યે લગ્ન દા
કર્તવ્યકર્ષ કરતો હતો. એ દિને વાદરલુના રજુકેત્રમ
વિજયનો મદોલસર હતો. પ્રમાણમાં ન તે વાદ રાખીને ર
ચિન્નસંને કહ્યું, “મહાર્! આ વિગળો દિવસે દું દંવાન :
બસ, હવેનો વિગળો દિવસ દું જોવા પાખીય નહિ.” :
વળાખું કે, “મદારાજ, દુનો બાકે હું કે, તમે નામ
દિવસ જોશે.” આનો રાજાએ પ્રતિઉત્તર, પોતાના સદ
પ્રમાણે વાળ્યો:- “હં! ત્યારે એ તો વગી ખીજ ન

તા. ૧૯ મીએ પ્રમાણમાં રાજા જાગ્યો ને રાજ
“મારા દેહની સેવા બાળવવા દું એક પ્રમાણ વધારે ઉ
તે પોતાની પેઠાચાગી ખુરસીપર બેસીને પોતાક સગવ
ડામાં જવા લાગ્યો, ત્યારે રાણીના હજુરીવાએ રિમનહા
“આપ નામકરને પ્રભુ ચિરંજીવ રાખે.” પડી વડા પા
વીને માંદા મનુષ્યની પ્રાર્થના વાંચીને ‘મધ્યસ્થ’ નું આ
રાજાએ માત્ર એટલું જ કહ્યું, “એમાં વડુ કંઈ નથી, કે
દું વધારિયા સમજ્યો હું.” એ વખતે ન રાણી નદમદિ
પડીને શ્રેમતા ઉત્તરથી તેનું નળું સુકર્ક નહું, કે કે હા
જાવની બંધ મર્દ રાજાએ પીરજ આપી કહ્યું, “પીરી

૧૪૨ વિહોરિયા રાજકુંવરી રાવિના પોચાક પટ્ટરી ઓરેલી સા
પંચમાં સપાટ, ખમાપર વિખલપણા બાપ, ધીમી આવ ને આંખ
આંખ સાથે બદલ આવી. પાટી શીડોઈ મુખ્ય હંદેશો ક
કે રાણીએ પટેલું જ કયું કે, "મારીવની તમે સર્વે એકચિતે પ્રાર્થ
કોઈ" કે તુરત સર્વેએ પણ દખાળાથી ગુંધીયે પડીને રાણી
સાથે પ્રાર્થના કીધી.

તે પછી પટેલું હામ રાણી વિહોરિયાએ જે કીધું તે ર
એડીલે:ને, પણ એમ બને મમનાયુ રાજદાથી બરપૂર શોહ
પત્ર લખ્યો; એમ કરવામાં જે ઉદારતા જણાઈ છે તેથી તરફ
તેને માટે બહુ ઉચું મન લેવામાં બેસી મયું. તે પત્ર પટેલે
પોતાની સ્વેચ્છા પ્રમાણે લખ્યો, તેમાં એક સ્થળે એમ લખ્યું
કે, "નામદાર હિંચં:ની મદદાણી." આ પત્ર લખતી વેળાએ જે રા
રાણીશ્રીની પાસે દનો તેણે કયું કે એમ દવે નદિ લખાવ, ?
તેમો વિષય ઘણાં છે, "માટે વેષવ્યવસ્તી હિંચં:ની મદદાણી"
લખતું જોઈએ. રાણીશ્રી વિહોરિયાએ કયું, "હર! હર! તે કુત
અનગતને એ પટેલું હું સંભાલું? નદિ નદિ, એમ નદિ બને
જાતું છું કે એમ લખતું જોઈએ, પણ એ સમયે કરાવવાનું
માફ નથી" એ પત્રમાં પોતાની કાઠીને જણાવ્યું કે, તમારે ત
આરોગ્યવાનું સંરક્ષણ કરવું, ને હિંચામાં આવે લાં મુખી વિ
રનો મહેલ તમારે રચાવેલ છે.

૩. પહેલી ઠાઠનિસલ.

પ્રમાનના નવ વાચ્યા હતા હિંચં:નો વેગ પ્રધાન લોઈ
બોર્ન, જે સપાળું કરતો કાવતો દનો, તે રાણીશ્રીને મંદિરે પધા
કાઠાક મુખી પછીક ખાનગી વાતો કીધા પછી પ્રિતિ ઠાઠનિસલ* કે
વચનો દુકમ આગેલ એ બોલાવવાનું સ્થળ કેનિસમલન જ રાખ્યું

* દાહની ટેબીલે.

આમ પ્રિય કાકાજી, નામદાર રાજા સાહેબના મરણથી પ્ર-
ભાને થયું એટલું દુઃખ ને શોક હિપ્ત થયો છે, ને તે જ કારણથી
અમારા ચિરંજીવ ગુજાબા પડ્યો છે. આ એટલું ત્રિષ્કલનરેણું કામ
જેવી તો આકસ્મિક રીતે મારી ભિંતમીના પ્રાંબમાં પડ્યું છે
કે તેના બોળ નીચે દુઃખની જાડ, એમ દુઃખ માનવે, તો મેં
એમ નહિ જણ્યું હોત કે આ મહાસમય કામ અને કષ્ટરેણી
કોંપણમાં આવ્યું નથી, ને તે પરમાત્મા અને સદાચર્ય નહિ
તો જ, તે સાથે પ્રભાત કલ્યાણમાટે અને પ્રભાતરૂપી આશ્રય મ-
ળ્યે, જે આશ્રય ને સાધનો વિશેષ પુષ્કલતા અને અનુભવરૂપિ-
હોને જ મળે છે. મારી પ્રભાત પ્રેમ ને બહિષ્કાર ને પાત્કારના
કલ્યાણરૂપ અને પૂર્ણ વિશાસ છે. અને ધર્મો મોટો લાભ એ
મળે છે કે, દુઃખ ને ગુજાબાના આવીશું તેઓ પોતાની પ્રભાત
કલ્યાણ ને દર્શને માટે પૂર્ણ માન થયે છે, ને જેઓની ખાસ
કલ્યાણ જેવી છે કે, દેશના પાંચ ને બધેનામાં સારી ઉન્નતિ કરી,
ને પ્રભાત સામાન્ય સુખપર પૂર્ણ રીતે વક્ષ દેવું.

અમારા પ્રિય માનુષ્યોના રક્ષક નીચે સ્ત્રીને જે કેળવણી
અમે દેશમાં પ્રાપ્ત કરી છે, ને પરથી દેશવાસને કેમ માન આ-
પતું ને તે તરફ મમતા બતાવી, એ જાગૃત્તીથી અમે શીખ્યાં
છીએ. દેશના ધર્મનું સરક્ષણ કરીશું, ને સર્વને યથેચ્છ રીતે ધર્મનું
સુખ બોધવું હશે, તેમ જ સર્વ ન્યાય, જાન ને ધર્મ પંચગામી
અમદારી પ્રભાત, તેના દિનમાં સર્વ પ્રકારનો થમ થઈશું."

રૂબીએ આ પોતાનું કલ્યાણ વાંચ્યું પછી, ધર્મ સમંધી પ્ર-
તિજ્ઞા કરી ને તેમના બન્ને કાકાએ પાંચ સપ્ત લીધા. પછી
તેઓએ રૂબીના પત્ર નકલ ગ્રંથિયે પડી, તેના દરનકમગતું સુ-
ખ લીધું. આ વખતે પોતાના પૂજ્ય કાકાએને થયું માન આવી,
તેમના દર્શને પાંચ કુંવરીએ સામુ સુંખ લીધું, ને કુલકે એક સુ-

સપત્તિ દિવસ મનને અનુસરનાર હતા. તેથી પ્રધાન મંત્રીના પક્ષના
પક્ષેએ જાણનાં પ્રવાસી દીધે ને રોડીઓને પ્રુક્કા માટે ભાંડી
લેઈં શ્રેષ્ઠભોજન મધ્યસ્થ રહ્યો, ને તે, રાણીને પોતાના પક્ષ તરફ
સહજ વળેલી રહે તેવા કારણથી, રાણીનો પોતાનો જાનથી મોટી
નદિ દોષ ત્યાં મુખી, દરેક સગવડીવટ સંબંધી સમજાવવા જતો
હતો, તે એટલે લગભગ કે વખતે ત્રણ ચાર ને પાંચ વખત મુઝા-
કાન લેતો હતો. પછીપછી આવી પડી યુવવલ્લો સમજાવીને
નદર ને રોડીનાં મનો પણ મમળાવ્યા. છુક ઓર વેલિયન ને
તેના સ્વાથીઓને આ મમતું નહોતું, પણ રાણીની મનોહતિ દિવસ
તરફ રહેલી એટલે કરે પણ યું! જો લેઈં શ્રેષ્ઠભોજન હોત નદિ તો
છુક ઓર વેલિયન વધારે હાવી જાત.

૪. રાજકુંવર આલ્પબર્દનો પ્રથમ પત્ર.

કુંવરી ચિકીટકીના અધિપતિને પાંચી ત્યારે પ્રિન્સ આવખનંદ
ભેળની પાસાગામાં વિદ્યાબ્યાસ કરતો હતો. રાજકુંવરીના સિદ્ધસ-
નાન્દ વચના સમાચાર તેને મળ્યા ત્યારે પહેલો જ પત્ર તા. ૨૬
મીએ લખ્યો કે, “હવે તમે યુરોપની સર્વથી વિશિષ્ટ પ્રજાપચાન
જૂનીનાં મદદરજી થયાં હો, ને તમારા હાથમાં લાખો અનુપના
મુખ દુખતી રોડી છે. જે અનિ ઉચ્ચ, પણ મુઠેલ હાથમાં, ને
પરમાત્મા પ્રભુ પોતાના સર્વ જગથી તમને સદાવ ધાય ને મદદ
આપે. મને પૂર્વે બરોસા છે કે, તમારું રાજ્ય સાંજુ, કવિત્તવ ને
મુખાનંદવાયું નિયતી, ને તમારા જમની દર તમારી પ્રભ ઉપ-
કારથી પીઠાની પ્રતિષ્ઠા તેનો બદલો વાગશે.” રાજકુંવર પોને આ
વખતે સતા ને જાન્યવદારથી યજ્ઞો કર રહેતો હતો-તે બદલ
પણે હર્ષ પણ કામ કરવાને બિલકુલ ચાહ નહતો. તેથી જ રાણી
તથા પ્રિન્સના રોડીઓએ રજી તથા પ્રિન્સનો નિકટનો સમાચાર
મળા દેવાની તક આપી હતી, જેથી એક બીજા પ્રત્યે પ્રેમ બેઠાવે

વસના મુધારા કરીશું, ને સંને સમાન જણીશું ને બધી બધારી
 થોડા હંચાને અંતે પાથાંમેટ વર્ણવિત સદાન થશે. એક રણી-
 ના પ્રાંતભાગથી તે બધાર મુધીમાં તેઓ જા પ્રમાણે વર્ણ છે,
 ને પોતાના પ્રિય પતિના બિલકા પ્રમાણે એમનું રાજ્ય સાંપું ને
 વસતી પણ નિરૂપુ છે.

આ બાપણ રણીએ પણ મનુરવરે, જાણુ રાજસ્થાન
 સમિતે તેમ સાંપું હતું એ વખતે રણી પોને સૌરભૂમિ કરતાં
 'હરે શ્રીન જણાવી હતી. મુખમુદ્રાપર કાનને થોડા પ્રકાર
 ત્યાંથી દુનિયામાં પડેો વધારો કરે હતું. ને પિતૃગણ રણી
 જેવ તીવ્રપુ પણ મનુર સ્વરથી બધારે ને તમચરે "મરણ પ્રિય
 બધીર ને બામના મદરથો" એટલું કહ્યું, ત્યારે બહે સ્વર્ગની
 શાંતિથી મોખી રહેથી રહ્યા, બહે દિસમાને ઝડક કરતી દોખતી
 શું, તેમ દિવ્ય સ્વરૂપે પ્રમદની હતી.

રણીમાં સિદ્ધસનાકદ વળા પડી ડુકે જાંરે વેલિયને, એક
 સિપાઈની મેસ્તરણીને માટે હાંસી રેવાના જનપર સહી કરત
 તેમને કહ્યું. આ મનુના પેશામને પત્ર લેતાં ને નામદારની જા-
 નમાં કળપગિયાં બરહાં જાત્યાં, ને પડી ડુકેને પૂછ્યું, "આ
 ડુકેને માટે તમારે કંઈ બાધવનું નથી?" તરિ "નામદાર એ મા-
 વુસે તમ તમ વખત પછી ખરખ વનંધક ચલાવી છે." રણી-
 કીએ કહ્યું, "મેદોસ્થાન, જરહ કરીથી વિચાર કરે." "હીક ત્યારે,
 આપ મુધવતની તેની હંચા," તે બહાદુર વોદાએ કહ્યું: "અ-
 મને એ પડેો ખરખ સિપાઈ છે, તથાપિ કેટલાક સાધીઓએ
 એની કમી સમિત ને વંડણકના વખાણ કાપાં છે, ને હું પણ ભલે
 પું કે, એ સહો માણસ છે." "આ માટે તમારો દુનર વખ-
 આમાર માનું છું." રણીએ કહ્યું: ને મનુપત્રપર લખ્યું કે, "મા-
 બાપ છે," પડી તે પત્ર ડુકેને આપનાં હાંસી તેના હાથ દીધ

૫૮ થાને લાં લાં રળાચ લામો. તે વરોલ ઝાંવારણ્ણીની જગીમાં
ખુડી પડ્યો; ત્યારે હાથાનં રણ્ણીએ સામાન્ય શિક્ષાવર તેને કંઈ
જણુ વિશેષ કીધું નહિ. કેમકે તે મૂર્ખ છે એમ ગણ્ણીને હતી માલ્યો.

રામળી સવા હાથમાં લીધા પડી અનેક પ્રકારની વાલો
આવચ લાગી કેટલકિ કેટલેય લાગ્યા કે, રણ્ણી પાણી વગરની છે,
ને તે પોતાની સખી બેસન સ્ત્રીઆ આધારપર પડી છે; વગી
કંઈ કંઈ એમ જણુ કહેવા લાગ્યા. કે સોડ મેક્યોનંની જ તે
મુખ્ય સલાહ માને છે. આ જગા હાલમાં મુખ્ય જગાએ એ
જાઓ કે, મિયા વિલીયમના એક ખાસ માણસ સર જૉન ફ્રાન્સ-
વર રણ્ણીની ઈવરલ્ડ થર્ડ; ને તે હાલમાં મુખ્ય હાલુ મિલતા-
વગમાં આવે છે કે, રાણીની સખી બેસન સ્ત્રીએ સાથે તેને
અજુજનાય હતો. જણુ આમ હોય તેવા કરવાં, કેટલકિએ એમ
માન્યું કે, એસ મિડ કેન્ડને જરત્તપારમાં રામ વિલીયમે કેટલાંક
કડવાં વચન કર્યાં તે તેની સજ્જસીમાં હત્યાં, ને તેથી રણ્ણી નાચલ
થવાં હત્યાં ! જણુ આજું કંઈ જણુ હાલુ નહેતું. તે સ્વતંત્ર રીતે,
તથાપિ સોડ મેક્યોનંની રી સલાહને અનુસરતી હતી એ ખરું;
જણુ સર જૉન કૉનગ્રુવ પોતાની સ્વેચ્છાથી દુરનો દુર સ્થો હતો.

શાળીએ પોતાના હાથમાં રાખ્યાલાગેલી પછી કામમાં
મનેક પ્રકારનાં પાખાં વધ્યાં ચાલવા લાગ્યાં. તે ૩ રીઝે રીઝે
કામ તે પોતે પોતાની દેખરેખ નીચેથી પસાર થવા રેતી હતી.
તોજણ જણી વેગાએ એમ પણ જાણવામાં આવ્યું હતું કે તે
સ્વનંત્ર રીતે કામ કરવા અસાધ્ય છે ખાત્રા ખત્ર એ છે કે લોહ
મિલબોર્ન પોતે જામે તેના દસ્તાવેજ ગુપ્ત કરેલો, તોજણ તે હતી
પણ પુખ્ત પ્રાપ્તે હયાં વચર રેતેતી નહિ ને જ્યારે જોજારે
કરેલ થતો ત્યારે જ એ નામદાર સદી હતી બાજતી હતી. એક
કામરે પણ પ્રધાને એક દસ્તાવેજનું સદી કસતરખને પલ્લુ મથન
હીપું તથાપિ પુસ્તી ખાત્રી કરી નહિ ત્યાં મુધી એણે હતી પણ
સદી હીપી નહિ પણ પ્રધાને પછી લીધાં જાણતી, કેમકે દસ્તા-
વેજ અજાણ્યો હતો, ને હતું કે સંજ્ઞા દિનનો આ દસ્તાવેજ
છે માટે સદી હતી જ નહિ, ત્યારે એ નામદારે હતું કે “એ
સંજ્ઞાદિનનો દોષ કે અજાણ્યો, કે બીજો દોષ, પણ જ્યાંમુધી
મારી સંજ્ઞા ખાત્રી થાય નહિ ત્યાંમુધી હું હતી સદી હતી નહિ.”

બીજી રીતે રાજી, બીજા કારણોસર પણ પ્રધાન જોરે પછી
પ્રીતિથી ચાલે હતી હતી. લોહ મિલબોર્નની આ બાજમુદી
તેઓને હતી નહિ દોષ તેમ નથી, જ્યાં તેના દિન માટે રાજીથી
પછી કામદાર રાખતી હતી ને જ્યારે ને ત્યારે તેના પ્રત્યે અત્યંત
પ્રેમ બતાવ્યો છે. લોહ મિલબોર્નને પોતાની વાસે બેસાડીને પલ્લુ
માન આપ્યું છે, ને તે પણ એક પુત્રી પ્રમાણેના પ્રેમથી કરેલો
હતો. એણે રાજકાળની પછી ખટખટો સંજ્ઞા પલ્લુ માન આપ્યું
છે, ને પછીકે રીતે એટલું બધું લો સર્વોત્તમ માન આપ્યું કરેલું
છે કે તેથી રાજીએ પોતાનું કામ, સ્વાત્ર અને ગદાજી કરેલું
રીતે, એક નિજાથી ને સોમદિનમાં જ હીપું છે. તેમજ સર્વોત્તમ
એટલુંબધું લો માન લોહ મિલબોર્ન પ્રત્યે દર્શાવેલું છે કે તે

જામે ૫૭ આ અભિરેખ જેવી ક્રિયા ચાલુ રાખવામાં આવી. માત્ર મહાગુપ્તીના કાગા કે સરખિ તેમ કરે તો તે વેગમ ચલાવ, ૫૭ ૬૦૦ ઉમરવો એપરમુંન કરે એ પારો કુંડો મળાવ નહિ.

આ પટાભિરેખને ટાંકણે પડેલાને મારે ને કિરિટ કરાવે. દોઢા તે અનિ મુંદર દોઢા તેમાં ૧ મેટા દીરા, ૧ કિરિટા દીનીકમણિ, ૧૧ નકાના દીનીકમણિ, ૧૧ કિરિટા, ૪ પાના, ૧૩૬૩ સ્ત્રો, ૧૨૭૬ મુદાળી મણિ, ૧૪૭ ચપટા મણિ, ૪ મુંદર મેટી, ને ૨૩ બાળ મેટીઓથી ને મરી લીધેલો દોઢા પાંચમા હુત્રીએ એકનકારીના સ્વધેવમાં ને દીરા પોતાના અ-અનના રોપમાં પેડેલો દોઢા તે દીરા મખમાં દોઢા જુના મુકુટો વાળમાં સાત યેર દાઢા, સારે આ નવે માત્ર ચણે છે. દોઢા આખા કિરિટનું મૂલ્ય ૩ ૧૧૨૭૦૦૦૦ મળાવુ હતું. ને બધારે એક પ્રસિદ્ધ વેપારી સ્ત્રોત ને જીવે એ કિરિટ પોતાની દુકાને જોવાને મુક્યો. સારે સોઠાની કાંતે રોકાણે રાખવા પોલીસને પકડે. અમ પડોંચે દોઢા.

વેસ્ટમિનસ્ટરના દેવગમાં તા. ૨૮ મી જુને આ પટાભિરેખની ક્રિયા ચલાવી હતી. પ્રમુખ કપો ને સુરેન્દ્ર દર્શનની અધિવાસ્યે એક તરફથી ગુપચમાં આવી, ૫૭ આકાશ વેગપદ્મ નક્ષત્ર, ધનિ ધનિ વાદળાં દોઢાદોઢી કરી મુક્તમાં દાઢા. વસ્ત્રાનાં ફેરવ પાનાં દાઢાં પુનઃ પડવા કાળે, ને સોઠાના ઉમરવે ભંડ કપ મણે તેમ જાનાં મિનારમાંથી પડનાર કપો, તેમ જ પશુપદીના કિષકિષાટથી ને પિત્તવનપદીના કાચાદકથી ઉપજતીએ નવન ચણ; પોલીસે ચામ નંદોપાસ કરવા માંડ્યો, ઘોડેચારો અમ તેમ દોઢામ કરી સ્વા, સોઠાની દોઢાદોઢી આપુ જ રહી, વેપારીઓએ દુકાને બંદ કરી દીધી, ને સર્વે સ્થળે રંગ નામી રંગ ને આકામે મેથને મેકલીને આનંદ દર્શાવવા માંડ્યો. તે આનંદમાં

અભિષેક રૂપ. દત્તા, રાજગજગીને મટે દંડી રીતે મળ્યા દત્તા
દોડાવેલો દળુદળુદ ને પાસાગ મથે. રાજાજાટ મિથી હાન એક
અભિષેક નરની રૂં રૂં દત્તી તથા પા નેરથી જાગ્ય જાગ્યની
નરની, અને અનન્ય આગર ને જાગ્યા કહે સુધારી ગયારી
મેલમેલ ગામમેલમેલ ખુની ચેલભિષેકર આગીના રેવાચકના
પરિમ દગાગ આગર આવી પડેલી. ન્યા એક સુવર્ણરૂપ
સમેલ છે કે

અંગે રાજગજગી રૂપે રાજગજ ગરે છે.

અંગે ગયારી આવી ત્યારે મળ્યાન થયા દત્તા રાજગજગી વિરેલેલ
દત્તપર ૫૫, પા કે રાગને સરેપની સત્તાપીન રૂપેલેલો હાન-રો,
ને પર્મગુરુ રૂપે, પાટ ને પાસ લાવે ને દત્તપર પાટમગજગી
પીપુ. પડી અમાથી હુતરી રાજગજગી વસ્ત્રરૂપેલન રૂપેલન એક
દામા રૂપ, ન્યા જે પુત્ર સરે કિથા રૂપેલનાર દત્તે તે મળ્યા
સમવથી રૂદ એકને લેલો દત્તે. રેવાચકના મળ્યા, રૂપે ને
પરથીપર પાટગજગી સરો લેલ દત્ત મળ્યા મડપ અન્યેલ સુ-
વરેલો દત્તે, જેપર જરીનુ વસ્ત્ર પીઠાવેલુ દત્ત, તથા સુધારી
પરિવ ખુરસી-સિલસન સુધુ દત્ત તે રૂદ એકવાની ખુરસી
દત્તી, જેની પંચસમા “દેવેલપાસલ” દત્તે, જે રાજગજગી રૂપ-
એના પટ્ટાભિષેકને દત્તે પરિવ તરિક ઉપરોચમાં અજાગે દત્તે
એક ખુરસીપર એકવા ૧ લાથી તે અતાર સુધીના દત્તેલના
રાજગજગી પટ્ટાભિષેક કાપ છે. રેવા મળ્યા પરિવ લેલી સુવર્ણથી
મટેલી દત્તી, મુખ્ય રૂપે, દીચનેઆમના મેગરો, પરગજગી-
ના અનિર્નિષેક, ન્યાચથીકા, નાદરી, ને રૂપેલેલના મુદરેલ
આટે દત્તે, લેલી નહતી એક અમીર ઉમરાવ તથા રાજગજગી માટે
દત્તી લેમની પુત્રી જાગ્ય નિમંત્રણ કરેલા મુદરેલ માટે દત્તી
સુધારા મુદરેલ જાગ્યર પોતપોતાને રથને વિગતમાન મડે તથા

પટ્ટાભિષેકની ક્રિયા

જાર ઝવડાથી રજું હતું ચણીના મુખજાર કંચવં પ્રકાશી
ને તેની મુદા એટલી તો અઘોરિક વધ પડી કે તેની સામ
જતું દુર્લભ થઈ પડ્યું સંત્રીન સન્ધિમુખ જાણમંગલ ન
લગાવતી એટલું જાણું તો ઉભાગ જાનું હતું કે કરોબીજન
અમાંયા કાશિરો મુંદર મહેવાના ચત્રવાનની ઉદેગા પજુ :
જાણ ત્યાં ત્યાં દેગ દેગ ને પ્રકાશ પ્રકાશ છાયાં ત્રો દં

ચણીએ મંડામાં પગડું મુક્યું કે, સર્વે મંડાની ઉ
દની તેણે નમન કીધું ધીમે ધીમે મનન નમસ્કાર, મં
સ્તેદાગ મુદાથી બોલી પુત્રી, પીમાં પગલાં ઉપાડતી :
નહક માર. ત્યાં જ્યાં જાણમંગલે માણું કે પગમે પ્રકાશ
અને તેના મુજારથી આપુ અળી માહ રજુ. તે પડે જા
મિતિરજા વિષાઈએ વિગુર લુગ લુગ રજો વિષેરજિયા :
જાહે મંડાગડાં મુખ જિયા કચાની વેલી નહક નજ
ચણીએ મુંદરીએ પડિને પ્રવેશ કરી ને પડી મુખ ન
સિદાસને જારે એક ગીટ પુરસીપર વિગળાં

હવે કિયાને પ્રવેશ કરેલ ચણના યોદ્યોદા એ
અગાધીએ, જેમાં આયં બિદા, હોઈ ચાન્દેજર
ચાન્દેજર, હોઈ હાઈ હોન્દેજર, ને આયં મારસર હં
એક મખની વેલી નહક નજ, ને પજુ મુંદર સ્વરે
“ચણમંગલે, તમે સરને જાણવિયે કિયે કે ચણની જાર
ચણી વિષેરજિયા છે, જેના પવિત્ર મળની કિયામાં તમે
છે, તેને તમે સીકારો હો” અને દરેક સમયે એવો
થયો કે “પ્રમુ વિષેરજિયા ચણનું રજાનું કરેલ” ત્યાં
આયં બિદા, ઉગર, ઘણી, પદ, પવિત્ર સર્વ વિદ્યા ન
હીને પ્રવેશ કરેલ, ત્યારે ત્યારે પ્રવેશ સમયે ચણને
પ્રમાણે હતું પડું હતું પડી ને ને પર્ષપુત્રોએ જાણ
ને પદ જાણ હજ દેએ તેને વેલી જાણ જાણ કે-

સવના માથેએ માથું કે “પ્રભુ, પવિત્રાત્મા ને કતાં રક્ષણ કરો”
વિનય વિનય વિદેરિયા.

૫૪ી ચાન્દાભિવેકની ક્રિયાને પ્રારંભ થયેા રાખી જી રાજ
એકાદશી પવિત્ર ખુસીપર બેઠાં ને એક સુવર્ણમય વજ્ર, ચાર
નાઈદ બોધ થી ગારદર-અકલેષ ને રત્નલેહ, તથા માર્ગકિસ
બોધ લેંદરેસી અને એકીદરે-ચાળીયા મલ્લકપર છત્ર તરીકે
ધકું. ૫૪ી વેરક્રમિતરત્ત્વ પાદરીએ વેતીમાંથી એક વાસણ ઉચાડી
લીધું. એમાં અભિવેક મારેનું સુગંધી તેવ હોય છે તે એક પવિત્ર
ચમચામાં ડહને રાક્ષીશ્રીના મલ્લકપર રેડ્યું ને હિરપર તે તેવથી
પવિત્ર ફુલના લેતી આપ્તિ પાડી ને કહ્યું કે “લેમ રાખ, પાદરી
ને પવિત્ર પુરોત્તો અભિવેક થયો છે તેમ આ પવિત્ર તેવથી તારો
અભિવેક થયો છે, અને એકાદશીને રેંડાકા રાખને અભિવેક
કીધો હતો, નાથને પવિત્ર પેત્રવરને, તેમ તારો અભિવેક થયો છે;
તે પદમાત્મા પદમ રૂપાણુ પ્રભુએ તને અર્ચિચાંદ રાખે આ લોક-
પર રક્ષણ કરવા થોમ્મ ગણી છે, ત્યાં તું પવિત્ર પિતા, પુત્ર ને
પવિત્ર આત્માના નામે રાખ્ય કર વિનય વિનય.” એ ૫૪ી ચાન્દ-
ામુત્ર ને ચાન્દા આજયને ઘનતી ક્રિયા કર ચણ. આચે બિહરે
પ્રાર્થના કીધી. ૫૪ી સ્વત પવિત્ર પાદરીએએ વેતીમાંથી રાખમુકુટ
લીધો, ને રાખીશ્રીની નાઈદ વાદને અર્ચિચાંદ આપી તે મુકુટ પટે-
ન્નયો; એ ક્રિયા થઈજ આખા દેશવચમાંથી “રાક્ષીશ્રીનું પ્રભુ
રક્ષણ કરો” એવો વચદાન થયો. અમીર ઉમરવો ને ઉમરવગ-
ીએએ તે નામવારને નામગણાં કીધાં ને પાદરીએએ તેના મુકુટને
નામગણાં કીધાં, કે ચાહવચ નાદ, પદમાદ ને વોપોના નાદ
એકજ સપારે થયા.

૫૪ી સિદ્ધસન ઉપવેશની ક્રિયાને પ્રારંભ થયેા એક
નોસીય બીએ રાખીકાના હસ્તામગ સાથે હસ્ત મેગલીને ઉઠાડી,

પદાભિવેદની ક્રિયા

ચાલના મુંઝ સ્વર વચ્ચે રાજીઓ સિદ્ધસનપદથી હાથને રાખ
 એવડા દેવમાં ગયાં ત્યાં જઈને પ્રથમવનો પિરોહ જાઓ
 રહેશે. જોઈયા તેના હાથમાં રાખવાકે જાવડામાં જાવડુ. તે
 હાથમાં હાથ ને પ્રથમે સ્વરી જાવી હતી તે પ્રથમે સ્વરી
 પાડી હતી. આ વખતે ચાર વચ્ચે હાથ બગુવર ત્રણ કણક ક્રિયા
 ચાલી હતી ત્યારે સપાળાં લેવામાંથી થાળીને હાથ હાથ ગયાં
 ત્યારે રાગમુંડી વિકરેલિયા થાળી જાવડાં તેમાં જામ્યાં હું ઉ ?
 રાજીઓ, તે થાળી ચાલી હતી તથાપિ લેવામાં જાવડાંને
 પ્રથમ દેવમાં પાડી હતી ત્યારે લેવામાં જાવડાંને
 એટલુંજુલુ તે છુટકા કે લેવાની ગાંધાનો પાર રહ્યો નહિ.
 લેવામાં પ્રવૃત્તિન વડા હતા ચાલના લવચેન સાથે
 રાજીઓની જાવડાં વડા ને જાવડાં થયે કે "જુલુ વિકરેલિયા
 થાળી હશે." આ સમયે રાજી, તેના અને હિન્ન કાળમાં મુખમંડ
 પેટ લેવાની હતી, હાથમાં હાથ જાવડાંમાં પાંચમન હાથ હતી
 હિન્ન પાંચમ કોડી, રાગમુંડાના ને પાંચમ લેવાની હતી, પુ
 મુંડીએલે તેના લેવામાં પાંચમી કાળનો નવ ગાંધા હતા, તે
 જાવડાં મન હતી હાથમાં હતા, રાગમુંડાનાં જાવડાં તેમની વી
 નાંધ્યાં હતાં, હાથમાં હાથને તેનું હિન્નજાવડાં પ્રથમ હતું
 પુનઃકાળી તેના મુખમંડ મન તેના મુખમંડ પાન હાથને જા
 ક્રિયા જાવડાંમાં પ્રથમથી થાળી હાથની, હાથ રાજીઓની ર
 હાથ પાન તેનું વડાં હતા હાથ જાવડાં ને ત્રણમ મધ્ય
 લેવામાં જાવડાંને પાંચમ થાળી પાંચમ થાળી હતી
 રાજીઓ પાંચમે મુંઝ પાંચમે એમનો હતો પાંચ
 પાંચ થાળી હતો, તે રાજીઓને રાગમુંડાની ને રાગમુંડાની,
 પુ એ જુલુ જાવડાં જાવડાંમાં હતું. "જુલુ, જુલુ,
 હાથ જુલુ જાવડાં છે." રાજીને જુલુ ત્રણ લેવાનો થયો હો

આ સારે ગામમાં પણ હમનસોને દરે ખદખદ કરી પડે છે. તેનામાં લડાઈ જાયવાનો સમય નજીક, ઉંઝાંમાં જામીનેલ દેવા-
દો, પ્રધાનમંડળની પ્રતિષ્ઠા થઈ ને હેડી ફૂટેલા દેડીઓના અંત-
રથી જાણ્યામાં માટે અનેક પ્રયત્નો ઉભા થઈને છે. એક
ને પણ દેવ છે. એક અનુકૂળ ને બીજા પ્રતિકૂળ-તેમ જાતે
પ્રતિકૂળ પણ નજીક રખાઈને નાખીને સલાહવાને મથન થાય. રાજી
પણી તકમિર થઈ. હેડી ફૂટેલા દેડીઓ સંવધી અપરાધ તથા
સપાતે હોઈ મિત્રોને નિમ્મે, જે કે એનું પરિણામ એ જાણ્યું
કે તે ખાઈ મરણ પામી. આ જાતનમાં રાજીમાંજ અનેક પ્રસ-
રના કષ્ટો ને દોષ મુકવામાં આવ્યા છે-જે કે એમાં એમનો
પોષાજ દોષ હતો. આ જાતનને માટે પણ વખત મુકી એમો
દુ:ખી થતાં.

વિઃસરના સમયદેલમાં રાજી પોને સદવાન્યા આ કષ્ટો
ઉઠતાં હતા, ને ત્યાજ નાસો લેવા, તે પડી બીજા કામોની ઊંચ
કર્તા હતાં. દરેક જાતનના કારણપણે તે જાતે વાંચના ને પડી
તેમો નિરાશ કરતાં હતા. અધિવાદ વાચના હોઈ મિત્રોને આવીને
જેટલી અમન દોષ તેટલો વખત કામદાજ કરતો હતો. ને વાચનાં
ધોડા ખેલવા જતા. જ્યારે હોઈ મિત્રોને પણ સાથે જ જતો ને
કષ્ટો ધોડા રોડાવી, પેઠે પાછા વળી, જાતનમાં વખત આગતાં
ને જાગીશ સાથે મનમન કરવા હતાં. રાજિના સાગસાને વાળુ થતું,
જે આવાસને મકાસ થતું હતું. આજનકાને જેટલાક ઉમરો
જનુ નિગમના હતા. ધણીક અમીરોમાં મુખ્ય હોઈ મિત્રોને ને
અમેરિકાનો પ્રતિનિધિ હતા જમી રતા પડી રાજી પોષમાં આવતી.
ત્યાં ગમતાં અપરિવા આસનાં હતાં. હોઈ મિત્રોને સદા જ પામે
રહેતો, ને ગમતાન થવા પડી જ્યારે રાજી ઉઠ ત્યારે તે નિરાશ
થતો હતો. રાજિના અધિવાદ કષ્ટો તેમો સપનમુદમાં જતાં હતાં.

પ્રકરણ ૫ મું.

૧૭૭૭૭૭૭૭૭૭

વિવાહ.

રૂઢીના રજવાડમાં જે પંડિતને જોર માણુ હતું તેમાં સૌથી
 નેમનોર્નની સલાહથી એ નામદાર વધારે વર્તેન કર્યાં હતાં. રૂઢ-
 કાનનો પતેનદાર તેમના હુકમ પર પડ્યો નજરો હતો, ને પદાધાર
 સિવાયના સલાહકારની એએને વધારે જાહેર હતી નમરમાં પડ્યી
 મરચા માધી સ્ત્રી હતી કે, એમનાં લગ્ન થયા થશે. આ જાનનમાં
 તે નામદારે પડ્યો પુખ્ત વિચાર કર્યો ને પડી એક રૂઢી તરીકે
 રૂઢનું તથા એક પશ્ચિમની તરીકે મુદરાજનું વધારાનું કામ
 નામનું છે આ પ્રકરણમાં એમનો વિચારકર્મ વર્તેનમાં આવશે.

૧-રાજપુત આલખર્ડ.

જે વર્ષમાં રૂઢી વિદેશીઓનો જન્મ થયો તે જ વર્ષમાં રૂઢ-
 પુત્ર આલખર્ડનો જન્મ થયો છે, એટલે તા. ૨૧ મી આગસ્ટ ૧૮૧૬
 થીએ લખર્ડની રૂઢીનું નમરમાં તે જન્મ્યો હતો તેનો પિતા
 સેમ કોનન સેલ્ફીસનો હતો હતો હતો હતો હતો પિતાને
 એની માતા સાથે નેમનાવ થયી, થોડા વરસમાં મુલકેડા કાપ
 હતા એમના જે વરીષ બાપનો હતા પાંચ વર્ષથી એ માતાથી
 વિખુટો પડ્યો હતો—ને પોતાના જાપની પાસે રહેતો હતો એ
 બચપણથી તરમ, અચળ પણ સંદર્ભવાન હતો, પણ સુદ્ધિનો
 તીક્ષ્ણ ને ચતુર હતો. છ વરસનો હતો લાલ્લી રોગનીથી રૂઢન
 લાગ્યો. તેમાં એક દિવસે લખુ કે, આજે રૂઢનમનમાં દહાડે
 મયો ને વરીષ લાલ્લી કુલી મારી બીજો દિવસે લખુ કે, હા
 ખાધી, પણ કાલે લગુ. તરમ રૂઢપુત્ર ચપલ ને બહાદુર હતો
 તે સાથે સંદર્ભવાન પણ હતો આલખર્ડની વરીષ માએ બચપણ

તે ચિતામંત્રે ને પ્રીતિવર્ધક છે; દંડમાં અતિ પત્રો મનમોહક છે." પછી પોતાનો વિચાર છેક જ પ્રસિદ્ધ નહિ થઈ ગયો તેમ દર્શાવવા જુલુ લખ્યું કે, "બંને બાઈઓ મળવાવાળી છે, તે ઈચ્છામાં રહે તો જુલુ રહે." લંડનમાં રાજકુંવર રથો ત્યારે રાણી, રાજપુત્રની દંમેસાં મુલાકાત હતી હતી. બપોરના કુસોપાણી લીધા પછી બંને ફરવા જતાં હતાં. જેમાં રાણીની માતા, લોર્ડ મેક્લેનનાં આદિ બીજાં પણ રથો પુરવા હતાં રાજ મોટી મીઠામીઠાઈ ઉડી અને અડધાઘણાં જણારૂપ જન થયું. રાજકુંવરના ત્યાજ કરી રાણી રાજપુત આલમની સાથે દંમેસાં જનમાં લખવા થઈ. એક સમયે પોતાનો સિદ્ધાંતજી રાજપુતને બેઠ આપ્યો; એ બેઠ અતિ ઉત્તમ ગણાય છે, ને તે જોઈ શી અતિ થઈ જ્યાં રાજપુતને રાણી સાથેના વિચારની બાંધ હતી, તે દને વિગત બાંધ પડી, પણ ને માન્ય પારખ કરી રવાં.

રાજકુંવરમાં દંમેસાં જ હઈ હઈ અપૂર્વ જાનિનો સમાવેશ હોય છે; તેથી રાણીને આલમની પોતાપર પ્રીતિ છે કે નહિ તે જાણવાની જિજ્ઞાસા થઈ. એક વારથી કહેવામાં આવે છે કે, રાણીએ રાજકુંવરને પૂછ્યું કે, તમે ઈચ્છાને કેવું ગણો છો? તેનો પ્રતિજ્ઞાતર મળ્યો કે અતિ ધણું. આ પ્રશ્ન ઉપરાયાપડી ગણીએ બે જણ વાર કહ્યો, ને પછી એક દિવસે પૂછ્યું કે, "તમે ઈચ્છામાં રહેણાં કરશો?" આ વખતે રાણીનો નેત્ર નીચાં લગ્યાં ને પગમાં ચપ-ત્તા જાણી. રાજકુંવર તો આ પ્રશ્નથી ડક થઈ ગયો. ને ધણી વિચારમાં પડ્યો. અત્ય પ્રેમથી ને આકૃષ્ટ-આકૃષ્ટ થઈ ગયો, ને રાણીને પોતાપર આલમની બધી પ્રેમ જિજ્ઞાસાને તેનો દર્શ વાપરો બીજી જતાંન કરે છે કે, રાણીએ પૂછ્યું કે, "મૃત્યુને ઈચ્છા: પ્રિય છે?" અનેકક છે." "ત્યારે તેને તમારું પોતાનું અવધાન કરવું. એ તમારી કૃપા પર થાય છે." એમ કહેવાનિચાર રાણીએ નેત્રનું તીવ્ર બાજુ માંડું ને મનનીની પેં તે ચપત પગમાં ઉપાડી અવધાન થઈ ગઈ.

કે. રાજા પુ. પણ હું કોણ કેટલાંજ રાજા પુ. હું તેને વાચ
નથી. તેણે મેરી ક્રિમ્મલ રીતે અને આજેથી કહ્યું કે, હું તે
કે. રાજા રાજા

ગુણી દેવેલાં કહેતી કે, “મારા આત્મજી મારે જાત્રા પડે
કે. રાજા આપે છે.” તે કે આ રીતે જાત્રા પડે જાત્રા
કે આવી આવી ગુણીને લાજ જાત્રા એ હું જેથી તેથી રાજ
નથી, પણ આત્મજીને તે પોતાનો રાજ તજવા પડે, પોતાના
જાત્રામાં, વિના તજ સજાવાને હોવા પડે, ઉપરાંત રાજ
રાજના રાજને આજે મારે પડે, ને આ રીતે તજી પડી
આજના રાજના રાજી પડી છે જે કે તેને રાજને તે રાજમાં
ઉપરાંત રાજે રાજ પણ આ રાજી આજે પડી રાજી રાજ
અનેના અત્યંત પ્રેમ જાત્રાને રાજે

રિચદસંગે નવી રાજ પડી તજ તજ રીતે રાજને આજ
રાજના રાજ રાજપુત પડી આજ રાજને રાજને, તે રાજે રાજ
આજે રાજને આજ રાજના રાજી આજે રાજે આ રાજના રાજ
રાજી રાજે રાજે રાજી રાજે રાજે રાજે રાજે રાજે રાજે રાજે

કે. રાજા આ રિચદ મારે પ્રેમ રાજ આપે છે કે, તે રાજી
કે. રાજા રાજપુત નથી-રેકેનાં પણ આજના રાજે તજને એ
રાજ આજે છે. આજે રિચદ રેકેનાં રાજે રાજની રાજ રાજી
ને રાજીને પોતાના રિચદ રાજના રાજે તે રાજે રાજ રાજે રાજે
તેણે કહ્યું કે, પસંદની અનુપમ છે, ને આજે રાજ રાજપુત કે, આ
કે. રાજા રાજે રાજ પણ રાજનાં આજે રાજે રાજે

અસહ્યમને રાજ આ રાજનાં પણ અપેક્ષા રાજને
રાજે તેણે આ રિચદસંગે રાજીને રાજીને રાજપુત રાજ કે,
“મારું રાજ તમને આજેના સદાચર પડે રાજે તેમ તેમ તમને
એ અતિ આનંદ આપે. આત્મજી વાચ સાચી છે. અતિ રીત-

કરવાને કાલકા પૂરવા રમવા જતાં ત્યારે જોના સાથે પૂરવા દેવાં
ને અન્યોઅન્ય જોડાનું મુખ નિહાળી નિર્ભંગ પ્રેમાશ્રમ પૂર
કરવાં દોષની શું તેમ કાલકા કરવાં દેવાં જ્ઞાનનો અર્થ ઉભયથે
જો, પ્રેમની યોદ્ધા સ્થિતિ કરી જતી દેવી; અન્યોઅન્ય દર્શન
નાં કાલકાને અંજાર વડેનો દેવો ને એક કાલ પશુ જોડાથી વિમુક્ત
દેવાં તે યોદ્ધા સ્થિતિ કાલ કરી જશે દોષ તેમ કાલકા દેવ
યારે પાછા મળવાં ત્યારે જો જાણુ એમ સમજવાં દોષ કે અટકા!
! આપણુ વચ્ચે ફેરવે સ્થિતિ કાલ કરી જશે છે!

આ પ્રમાણે યજ્ઞી નથા રાગપુત્ર આશ્વજી કાલ નિર્મમન
પાં દેવાં જો કીડાકુસંગના દર્શનનાં દેવાં, ત્યારે તેઓના સંજ-
... ને તેઓની કૃતિથી જુદું નિરમલ સ્થિતિ જ્ઞાન પામવા જાણતા
દેવા રાગપુત્રને પોતાની પ્રિય અર્ચના માટે અર્ચન વદાવ
કરવાં દેવો તે વદાવ "મારી પ્રિય વિકરોદિયા" એ કાલકા
વિશેષ વદાવ ઉપગમને દેવો યજ્ઞીથી સાથે થવેલા સંજવથી તે
એટલે જો મમ થવેલા દેવો કે, બેલ દેવોમને થવે છે કે,
"યજ્ઞી સાથે થવેલા વિચારથી દુ પોતાને અર્ચન જ્ઞાનદાગી માનું છું."
કલમ સદુત્તમથી યજ્ઞીપતિએ અંગે પ્રગળાં દીલ દરજી કરી જીવાં
દેવાં; તેઓ સર્વ એને યજ્ઞી કરવાં પશુ વિશેષ માનથી જોવા
જાણ્યા રાગપુત્ર પોતાને કહે છે કે, 'દેવે પડીથી દુ વધારે યોદ્ધા
અમીર જનીલ, કેમકે જે ઉપમા-" બેલ દેવોમને તેને આપે છે
તેથી તે થવે છે, 'દેવે પડી તમે મને જ્ઞાન રીતે જે જોડું માન
આપ્યો એવી, મારી સંપૂર્ણ ખાતરી છે, તેથી મારી પડવી
વધશે.' જો તે પોતાની સાચી માતાને થવે છે કે, 'મારા બલિ-
ધમાં દેવે કદી જ કાળાં ચાલ્યાં જોઈએ, કેમકે સવળા વિવસ દંપ
તે સરખા જાણ નથી. પણ જે હંદયાનીમાં મેં અનંતજનપર
કેપકાર કરવાનો દિવસ કીધો છે, તે હંદયાનીમાં તે મને એનાથી
જી મદદ મળશે.'

વિચારનામાં મારી પાસે જ રહેશે, ને મંદિર મુગથી મારું અંતઃ-
કર્મ હરખ રહેશે, તે નથી, તેથી, અને એમ થાય છે કે, તેને
હીને મળું. અરે! હું સામારે પંખણી તદિ સર્જું!" પણ રાજપુત
આવતે જાય છે તે તો પ્રિયની હાથ વાળે છે. તે રાજાને જાય
છે કે, "મને અનેક પ્રકારની આનંદ ને મમન આપવાની વસ્તુઓ
મને છે, પણ તેણે મારું મિત્ર મારી લીધું છે—મારું મન
એકદમ કીધું છે, હું જાણું છું કીધું છે, તેના વિના મું બીજું
મને કંઈ આનંદ આપી શકશે નહીં? પણ મારા મુખ-
નંદમાં જે વિશેષ આનંદ છે તે કંઈ પણ દોષ તો તે એ જ
કે, હું મને અન્ય પ્રિયથી મારું છે." અટકું જ નહિ, પણ
રાજપુતને રાજાનો વિદ્વદ્ બોલે તો સાવચા માંડે છે, તેજે
પેશની ઘડીને જાયું. "મને વિદ્યેશિય કરતાં બીજું કંઈ
વધારું નથી તેના વગર મને જીવ નથી અને તેનામાં તમારા
સ્વચ્છ હોય છે તેથી તો તે સદા જ મારા નેત્રસમક્ષ રમજી કર્યાં
છે છે." તે પ્રિય મેલે તારવે, પડીમાં રાજી વગરને, રાજાપર
જાય છે કે, "તું તો મારા નેત્રમાં વસેલી છે કે હાથમાં તે કંઈ
મમળતું નથી તારે વિશે ને તારા જ વિચાર થાય છે કે જે
કથા, જે અમલ કથા, તારા જીવના એકાગ્રતા, જે આનંદથી
સુખમાં છે તે તો સ્વયં સદા જ જનસુખ; ને હું વર્તન કરે
અસહ્ય હું કે તે કથા કેવળ રમણીય હવા હું એવો ક્યારે બામ-
સાળી થઈ કે સદા જ તારી સમક્ષ, સદા જ તારા રમક થઈ રહું."
આવા મુખાનંદમાં સદા જ નિમગ્ન રહેવા, સદા જ એક બીજાને
સંભારતાં પ્રિય પ્રિયના મુખના દરજ્જા કેટલા અમલ જશે, તે
કહેવાની કંઈ પણ શક્તિ નથી.

અનેક પ્રકારે વાતો થતી થઈ પડે. કહેવા લાગ્યા કે રાણી પુરમુંદરી તરીકે નહિ, પણ રાણી તરીકે પશ્ચિમદબ્ધ કરશે. આ વાત હાન્ટરગરીના આચાર્યશ્રીશ્રીના મનુષ્યમાં આવી. તેણે રાણીશ્રીને પૂછ્યું કે તે નામદાર સમવિધિમાં કંઈ ફેરફાર કરવાય છે કે નહીં? આમ પુછવાનું કારણ બીજું કંઈ નહિ, પણ એટલું જ કે જે સપથ રાજ્યાધિપતિ દીકળે લીધા હોય છે તેના અને આ સમવિધિના સંબંધમાં ખજો વિરોધ આવે છે. કુલદોષ, વિરોધ પ્રતિરોધ, કંઈ પણ નહિ વિચારનાં, યોગ્યવચ્ચ થયેલી મુગ્ધા રાણીએ કહ્યું: “જો પ્રમાણે અન્ય મુંદરીનો સમવિધિ થાય તે જ પ્રમાણે તે સમ કરવાને તૃપ્ત છે, અને તે લખ કરે છે તે રાણી તરીકે નહિ પણ સ્ત્રી તરીકે કરે છે, તેથી કાશ્મીરિ પ્રમાણે તે સર્વ પ્રકારના કોલ આપવાને તૃપ્ત છે.” આ દલીલ રાજપુત આચાર્યને નમસ્કારનાં જ તે તો શીઘ્રીય થઈ ગયો; અને એ જ દર્શવેશમાં ત્યજી દીધી રાણીને દિવસે પોતાની યનદરી આપને મળવા ગયો, ને તથા કથાક સુધી સમત સમત ઉઠારી તે સ્વામ્ય પ્રતિનિધી પુરવણાં પોતાની પ્રિયપ્રત્યે પ્રેમ પ્રદર્શન કરનાં પોતા અનુગ્રહથી સરીરે કંપચ લાગ્યો. ને મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે, રખેને મારી શક્તિ એવી થઈ પડે કે, જે મારી પ્રિયને અનુચિત હોય. રાણીનો તેના પ્રત્યેનો જાવ આગ કરનાં પણ બીજે પ્રસંગે વધારે થઈ પડે.

૪-માંગલિક કર્મ.

પ્રિય પ્રીતમ મળવાનાં હોય છે તેની વિરુદ્ધવાનું અનુમાન તો જોએને પ્રાથમ હોય તે જ જાણે. ત્યજી દીધી રાણીની રાત્રિ પડી ને બીજા દિવસનો પ્રમાણ કથારે માથ એવો જાવ બંને સ્ત્રી પુરવણા મનમાં એક સપાટ ઉઠરી નિહાળ્યો હતો. રાત્રિના અનેક પ્રકારના ચપટા સપાટા માથા પાછી, અધિવાર વાજનાં રાજપુત પોતાની વૈવનવંતી તરખીને, સમવિધિ, ઇશ્વરી જ એકલી

જામ રોષ ને તેણે પ્રખર રીતે કહે પોતાની વિશ્વ ભાગી
હવે રોષ તેણે રેખાત થઈ ગયો હતો.

સાતનિશાં શોધાર્થે ગયા. જામી જામના પેલી નહીં જઈ
કાનગીના વડા આશરે પડી, ચર્ચાઓ, સમીપ કામી દો
કામી હોયને. આશરે તેમાં કામ થયો હતો. જામના સાતનિ-
શાંત ને જામના પેલી દવા રજીસ્ટ્રી પડી. મંજીર મુજી
પેલી પેલી પ્રાર્થનામાં સામેલ થઈ ગયા. સજાની વિષય રૂબે રૂબે
સારી વડા આશરે વિચાર પ્રયત્ન પ્રયત્ન પુરુષ માટે. સજામાં
કામમાં રજીસ્ટ્રી કે કામપુરનું નામ નહીં. જામ આજના ને વિરોધિય
એ ને કામ નામથી જ વિષય થઈ ગયો. કામપુર આજના ને વિષય
પ્રયત્નના પ્રયત્નના વિષય થઈ કે "સીટ" ને જ પ્રયત્નના પ્રય-
ત્નને પુરુષમાં આજના ને જ પુરુષ કે "વિરોધિય, આજના
દોષે પુરુષના પેલી છે, જુ વિચારના પ્રયત્નને સજાની સજાની
પરિણામમાં પડી. જુ વિષયના પ્રયત્નને, પ્રયત્ન કરી, સજા
કરી, માન આપે, ને આજનામાં કે માનમાં, માન ને કરે,
માન ને કરે એવી આજનામાં આજના, કામપુરના કરી. જુ
મંજીર ને રજીસ્ટ્રી સજાના નામ રીતે કે "સીટ" અને પેલી
પુરુષ આજના ને તે પોતાના પેલીની કામપુરની થઈ.

જામને વડા આશરે પુરુષ કે, "આ મુજી, આ તરફને કામ
કામમાં આજે છે." તે જ કામને કુલ કામ સુધી ઉમેરો થઈ
દોષે કામી નહીં જઈ કામ કે કામ કામના કામ છે. જુ, જુના વડા-
આશરે રજીસ્ટ્રી કામ થઈ કામપુરના કામ કામે કામે થઈ. કામ-
ના, ને કામના મુજી, કામના સમજી કામના. વડાના પુરુષ
પ્રયત્નના તે વખતે જામ વડાના ઉતાર કામ રજીસ્ટ્રી ને સમજે
કામ કે, "પ્રયત્ન કરી, કામ કરી ને આજનામાં કામ કરી,"
તે વખતે આજના કામમાં આ કામના મુજીના પ્રયત્નના નિરખી

લક્ષ્મી પાણીની યોગ્યા

સ્થાને તપર થયો દોષ તેમ સખ્યમર પ્રકાશને પામ્યો. વરકન્યાને
 યોગ્યાએ એ સમયે વાન સાહે, સહેત સાડીનનો હતો રસ્તે ચાલતાં
 આ નવાં દંપતીના માન માટે રોડનાર્થ કરવામાં આવેલી જોવામાં
 આવી. ઈલન કોલેજના વિદ્યાર્થીઓએ તેમના માન માટે ને રોડની
 ડીપી હતી તે જ સન્માનમૂલક સન્દોષી ભરપૂર હતી. સ્થાને સ્થાને
 ખ્યાલ ને પગલાંને જલદર જલ્દી પાવનો હતો ને સુચુંમય અસ-
 રથી આવીશ દીપી હતી કે, “વિદ્યારેણિયા આપજાવેનું એકું
 કુખ વેભવ જોતવો!” વિઃસરના મહેલમાં જ્યારે સપથા સાગ્ગનિયા
 “હોઆ ત્યારે આખાં નગરમાં રોડનીનો જલદર અનુપમ જગડી
 થો, તે જાણે એમ લાગતું હતું કે, રામ સીતાના લગ્નથી દર્શન
 વપલા દરમિયાન રામએ અવોધ્યા નગરી તો નહિ સખ્યમરી દોષ!
 વિઃસરના રસ્તાપર રોડની જોવા, વરકન્યાને નિદાગવા લોડોની
 મેદની ઈટલી તો મગી હતી કે, સી પુરોણી મિલ્લીના ચરજી-
 રખસિન થવાથી ઉત્પન્ન થતા નખીર ખનિરડો એવો તો રજી-
 જાટ થઈ રહ્યો હતો કે, મેલજાના તો નહિ, પણ રામ ને રામનાં
 લક્ષ્મી સમયે ને વિગ્લવાંય થયે હતો, તેનું લાગતું હતું

જયજય સત્ત ને વિલ મિલિતે રામનંદની વિઃસરના લક્ષ્મી
 સ્ટીટમાં આવી પડેઆં છે, એમ જાણીતરને રામ અંતરક્ષો દોષા;
 ને દરજીઓએ તેમના આવવાની ખજર આપી, ને પંદાનાદ પીમે
 પીમે થવા લાગ્યો. પંદોએ જયજયકાર કરી મુકેલ રણી ને તેમના
 પનિમિ જન આદરસન્કારનો પ્રતિધ્વનિરડો ઉતાર આપી, તેઓના આનં-
 દમાં પુરનો ભાવ લીધો. અંતે રાખીના દસ્તકમળને જલ્દી જ વિનવણ
 રાખપુત્ર આપજાવે દોષ આપી મારકમાંથી ને નામદારને ઉતારી
 થવિએ રામનંદનની મગી મગી હતી, તેઓને એ
 લેખના રામમહેલમાં જાગળ આપવામાં આવ્યું હતું; તેમાં ૧
 કરતાં વધુ મીલજાનો દોષ આ નોનજાની એલ આ

ક્રીડાવૈભવ.

નહોતી, ને તેઓનું મન ચાન્ત કરવા માટે મુઠ્ઠા દિશાએ જતાએ
 વાસ કાઢી ન્હોતો, તેવો જ્ઞાનદાસ બોમવાં દતાં. દંપતી કંઈ
 નિરધોમી એકાં ન્હોતાં. રાણીએ પોતાના હિનેચ્છુ બેસન રોકમ-
 રને લખ્યું કે, "રાજપુત કરનાં કોઈ પણ અનિ પ્રિય, અનિ નિર્ભય,
 અતિ કુલીન ધીરાદત્ત નાયક આ સદિમાં છે શું?" તા. ૧૨ મી
 ફેબ્રુઆરીએ આ આનંદી જોડાને મગવા કોનર્કનો ડયુક, રાણીનાં
 માનુષી દયેસ ઓફ કેન્ટ, ને બીજાં રાજકુટુંબી જનો આત્યાં, જેને
 જોઈ બેનો મહુ આનંદ પામ્યાં. બે દિવસ પછી આ દંપતી લંડન
 પાછાં આત્યાં. સામાન્ય જનસમુદ પેઠે તેઓથી કંઈ આનંદદાસ
 બોમવી શકાય તેવું ન્હોતું. તા. ૧૮ મીએ વાલ્ટર ક્રામના રાજમહે-
 માં રાણીએ, પાંચાંમેટના તરફથી જે બે માનપત્ર આત્યાં દતાં
 ત્યાં સ્ક્રકર માટે સભા બરી. એજ દિવસે લંડનના ધર્મગુરુઓ,
 લંડનની કોલેજોરેસન, કેમ્બ્રિજની સર્વિષા ઉત્તેજકાલય મિત્રમંડળી,
 ને રેકૉલ્ડલંડના દેવાલયની સામાન્ય સભા તરફથી માનપત્ર આત્યાં
 દતાં, તે પણ લીધાં. એકાદર્શનું માનપત્ર આપવામાં વેલિંગ્ટનનો
 હાથર અમળી હતો. સર્વિષાઉત્તેજકાલય તરફથી એક પોલાકની
 બેટ આપવામાં આવી. તા. ૨૧ મીએ, હરીમેનની નાટકસાગ્રામાં
 દંપતી ગયાં દતાં એજ વખતે રાણી પોતાના પ્રિયપર એટલી નધી
 શીઘ્ર હતી કે તેને ક્રાંટ કૉસ ઓફ ધી બાઇનો નાઝટ કાઢ્યા, ને
 ૧૧ મીએ લાઈટ ફ્રેગ્રેનનો સેનાધિપતિ બનાવ્યો; ને તેનું નામ પ્રિન્સ
 માલગર્ટ હુસાર્સ એમ આપ્યું.

રાજપુત્ર આવગર્ટનો પિતા કોનર્કનો હાથર તા. ૧૮ મીએ
 જર્મની જ્યાં નિકળ્યો! પિતાથી છૂટા પડતાં રાજપુત્ર સગ્ગતેત્ર
 થયો; કેમકે જે છૂટા પડવાનું હતું તે સ્થાથી હતું. સ્વામિનાથ આવ-
 ગર્ટને એ સમયે જે દુઃખ સહન થયું હતું તે માટે મુખ્ય રાણી
 લખે છે કે, "મને પિતા નથી કે તેને શું થાય ને મને શું થાય

હાલકી ગણપતિએ બધા કાપી છે ખરી, પણ જે વિગણામાં કે મુશવળમાં તે આવી પડ્યા હશે તે તરફ જોવાં પડીશ થોડી બુદ્ધિ થઈ છે. એની જુદીનું મુશવળ, નિખાવસપણું, પ્રમાણિક-પણું ને અતિ પ્રાદબ્ધિથી ભરપર વિચાર એટલા તો એક દના કે તેનાં વખાણ બદલા થઈ શકે તેમ નથી. એ સવળાંથી ચળીનાપર તેના ધણા ઉપકાર થયા છે.

સમકાળે જે પવિત્ર કોણથી આ રાજપુત બધાએ દશે તે કોલ મરણ પર્વત તેણે પાળ્યો છે. સો પુરુષ રમ્યે અતિ ગાદ પ્રાપ્તિ હતી, ને બંને સદા એટલાં બધાં આનંદમાં રહેતાં હતાં કે તેઓ કદી પણ વિષ્ણુનાં પદચા લખજ નહોતાં. પ્રેમની સરિના વહેતી હતી; મોદની સાંકળ પડી મગજૂત બધાં હતી. નિખાવસ દિલો પર્વત મેં સમસ પડેલા રહેતો; બંને એક દિલનાં હતાં ને વિશ્વાસથી પોતાની છત્રીનું પશ્ચિમન સુખ-સાથે વૈભવ વિશેષ બેસતો છે. બહેનકે સુખી રોકું એ જ હતું, પણ હંધરે સુખી મુખ્યું નહિ પ્રભુ દેવતા!

૩. ગાજગમ અગમ્યની રાજ ધાવ નેમ દગ જ નદી. તેમ
 વર્તુળ વિખરવડુદનુ. અધિકાર્ય રામ રામી કાઠી વિચિત્રના
 નાં. તેમો તેમો વર્તમાન નિરુદ્ધ રનેન દનાં મેં ક્રિયાપ્રેન
 થા અધિકાર્યને રહેસ મગનુ ક્રિયામાં તેમ અગ જ નદિ ધાઃ
 રુદુવં અનંત દનો. જે કે તે ક્રિયા મધ્યની અગમ્ય વધાપાંચ
 કાઠીવને: દનો, તથાપિ રાસરામી આગમ તેનુ રાં મારે નદિ સપગાં
 જેમ ત્યારે કામપર આવે અને જેમ ત્યારે આગમ વદવ, પણ તેને
 પુઠે પણ નદિ રાં પુણ્યારે નદિ ને રાં ક્રિયાના ક્રિયા
 કુપી કયા મયા છે તે પણ રાં મળે નદિ મદનો રાં મો નદિ,
 તેમ રાં રાસ પણ નદિ સપગાં જ રાસ, સપગાં રાં, દવે એવી
 અવસ્થામાં અતીતાર થી દોષ, અગપુત્ર આગમને એ રાજમાં
 અનંત રાસ આગુ. પણ આખા મદગમ્યની અગમ્ય
 વધાપાંચ મનાં મળી વર્ત સાન્ન.

દગીએ રહેતુ તહેરો વિદ્યારમાં મળ્યા. ને તે જ વેળાએ
 સામાન્ય ધર્મસંગ્રહ વિધિપૂર્વક થાં આ ધર્મ સપગી ક્રિયા મનાં
 અને અગુ સરખા ક્રિયામાં આના. અગીએ રહે છે કે, સંસ્કારક્રિયા
 રાં ત્યારે અગપુત્ર પુર્વ આગમ્યને ને મળે દનો. ને અગપુત્ર
 પાનના દમેસન અને દાનુસર વધાપાંચ પ્રદુષાધ્યેન રહેનો દનો
 રાત્રીના અગી ને એ પોતે પરિત્ર નીન રા. અગપુત્ર એકલો પણ
 વખને પ્રાપ્તના રહેનો દનો. પણ થાં અગપુત્ર પમારયા અગમર
 રાખી રહે છે. એ જ એકિષ્ઠ મદિયામાં પેડીસમાં માદા અગમર દનાં
 તાં અને અગુ મયા પાંડુમાસના રાત્રીની અગીની મદેન વિદ્ય-
 રાંદિયા, જે આગમરના સમપણમાં દગી, તેના સમે દગ આ
 ગાં અને અગીની અને અગપણી એકા જ રહેનાં, રમનાં,
 રમનાં ને મમન ઉપગમનાં દગ તે અને મદેન, સખી કે તેથી
 પણ વધારે અગમના સંબંધમાં દગ આ સમેમાં દપવી રાં

રહેતો, ને તે પટ્ટીમાં ઉચે સ્વરે ને પટ્ટીમાં નીચ સ્વરે ચાંદન
વગાડતો, ને તેથી હિંદુમાંના સૌ જાણુ તે સાંભળવા બેઠા
થતા હતા. તેમ એ કાળકોટલ દરોડામાં કુટંગ હતો
તે પ્રમાણે માનવહિંસા, સહાય ને ધર્મિક પણ હતો. એ જ
વર્ષના જુન માસનામાં ઘસલનું બપોલ દુર કરવા માટે એક સભા
મળી હતી, ત્યાં એણે જાણુ કર્યા પાંડિત મુલાએની સ્થિતિ માટે
બહુ શ્રમણી દરોડી હતી. દુઝડના જનકમુચકમાં તે પટેલ વટે-
લા જ વળા વરીકે મોખરે આવ્યો હતો, તે છતાં પણ ઉચ મન-
સહિના પુરો એની બોલવાની છટપટી સિમ્બ પામ્યા હતા—
એ કે જાણુ નીચા સ્વરમાં હતું, તથાપિ રાગણીથી જરૂર હતું.

૨-રાણીપર સંકટ.

પરમ પ્રતાપી ને સદ્ધર્મપ્રતિપાતક રાણીના ઉપર તા. ૧૦મી
જુને એક મોટું સંકટ આવી પડ્યું, ને એથી આખા દુઝડ-
માં તો રું, પણ દુનિયાના પણા મોટા ભાગમાં ખગમગાટ થઈ
રહ્યો. એ દિને સંખ્યાકાયે વર્તિકામાં ફરવા જવા માટે દંપતી
જકિરદામના રાજમરેડવામાંથી નિકળ્યાં. એક ન્હાના જર્મન રેક-
જામાં બેઠાં હતાં, તેને સ્વર અથ જોડવા હતા જેથી દંપતીની
ચાલી "દાન્ડીટ્યુસનચદિલ"ની વાદિશ નજીક આવી કે એક નરજી
માણસ, જે કુળના એક ભાગમાં જન્મ્યો હોયો હતો તેણે બહુખર
વાદીને રાણીપર એક પિસ્તોલ દોડી રાગપુત્ર આગળે અવાજ
સાંભળતાં તે તરફ નજર દોડી, એટલે રાણીએ પત્નિ માડીમાંથી
ઉતારી ઘડીને તેણે માર્યું, પણ એકદમ રાગપુત્ર તેણે હાથ પક-
ડીને માડીમાં બેસાડી દીધી. પટેલ પિસ્તોલને બાર ફાટકમાં
જાડ્યો તે ઉદન માણસ બીજી ઝેલો ફેડી. જોનાયમિમાં ત્રાસ
વર્ત્યો રહ્યો. જોનાયમિ ને ચાકીવાતો તેની તરફ દોડી ગયા; તે
પકડ્યો, તારે બિલાંચકો ને સ્વીર હતો ત્યાંથી તેને પોલીસમાં

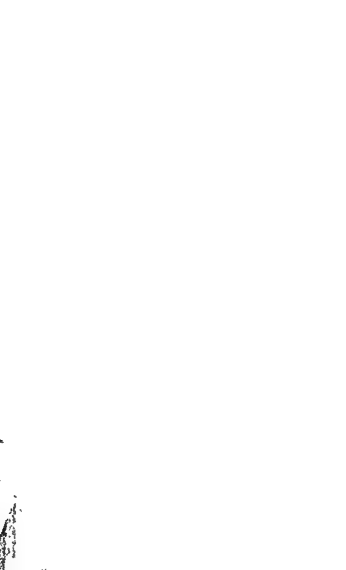
પર ઘરને ચણીખીના હરચરે આગ્રહ દેતા; તેમ જ એ જ દિવસે જાનો સભા, રાત્રે આમ તથા દિવસે ખાસ તરુથી પણ માનવર આગ્રહ દેતાં પાણીમેળના મુખ્યવક્ત્ર સાથે ૧૦૬ ગાડીમાં દિવસે આમન્ય દિગ્ગમે દેતા તેમના અભિનંદનપૂર્ણ પર પછી ઉમડાંચડું પર આજવામાં આવ્યું, જેમાં ૮૨ ગાડીમાં હતી સવળા અખીર ઉમડાંચડું પોતાના મનગમતાં રાગચિટ્ટો સાથે જાગતા હતા. ૨૫૬ જોર વેગિયત્વે તે પણ સંકટ સ્વચર્યા આગ્રહ દેતાં સાંઝા-સંઘરે અભિનંદનપૂર્ણ પર ચાંચે, ને સમારપૂર્વક ચણીએ તે સીસાંએ ચામણ ને કમકામાંથી આ જનાર પછી ફેરવાક માણસો રાગપુરમાં પાછાં હોત ચારે આગ્રહ અંતરહાલની સરત રખતે એ ચમત્કવિતિ નિરખતને દબરો મેલે ભંગુ થયું હતું એક સમયે ચમત્કવિતિ સમીપ નાટક સાંભળવા થય, ત્યાં ભાંડકિલ્લે એટલી જણી હતી કે, ફેરવાક સમય મુખી તે ચણીને ઉભા રહેતું પડ્યું હતું.

ચામણોચરીપર પ્રાજ્ઞાનાક રાત્રે ચણી તેમના પ્રાજ્ઞા લેવાને ચારે આગ્રહોને ૧૦૦ ૮ મી જુલાઈએ ફાગવારી લેવામાં ઉભો રાખેલા તેના પરની જાડી લેવા ફેરવાક ઘર ને મેળાનીમાં મળી જાયી ને “વરજુ ઉચ્ચા” નામની એક માણીના ફેરવાક પાલકો જમા તેમાં થયું હતું કે, ૧૨૬ મેળારે પાંચેય જાને તમર સહને જ કર્યું- તેનું ખેડે ફેરવાક નહિ તેમ જાંતું જા માણીના મેળારનાં નામ થયે નહિ મેળારની જનારને સરસર તરુથી મુકર રમી થયાના તે વગરમે અંજાણે ચાંચ પે? જાનેક પ્રાજ્ઞાના આગ્રહ રાંધા જ્યારે મેલે ચણીએ તેના ફેરવાકની મુલાકાત લીધી, ત્યારે જા મુકરવારે પુછ્યું, “હું ૮૮ ચણી સહમત છે” પણ જાને પાછો પ્રથમ રાંધા, “તું જામ પુછતની કેમ દિગ્ગમ કરે છે” મુકરવારે કહ્યું, “મેં જારી પિત્તેયમ પ્રાજ્ઞાન સાથે તેવી મેળા જારી હતી, તેથી ચણી હરે નહિ આંજાણે પોતાનો મુકર

નિમ્નો, તે માટે ખીચ રહુ કરવામાં આવ્યું. રાણીપતિને રીંગટ
જિન્સોડ ગ્રામકુંજમાં પણ આ દેશ જદુ પ્રસન્નતાને પામ્યે.

સમમાં રાણીનો રાજવૈભવ જદુ આનંદદાયક હતો એ જાણ-
તનું વર્ણન રાણીપતિના ઇવનચરિત્રમાં વર્ણવે રીતે દર્શાવ્યું છે, ને
તેજ ઉપરથી જ્યારે ઉપરો કરવામાં આવે છે. મધુરભક્તિથી રાણી
પોતાના પ્રાણુવસ્ત્રમાં સાથે સ્વચરત્ર નવ વાજનાં પ્રાણુઓનું લેતી
હતી; પછી ફેર કે વાટિકાઓમાં મોંજને અથે જતાં રસ્તામાં
ખાટ ખાટના ચિત્રો નિદાગી તથા ફરતી વનરસોની મટા ને પારો
જોડે, પછીઓના કપર, તેઓનો પોતાની માથા પ્રવેનો પ્રેમ,
જન્માંઓ નરસો પ્રેમભાવ જોડે પોતાને પણ પુત્ર થઈ ત્યારે
એવાં જ સાદુ ઘડવરો, કિમ્મ બોલી આનંદ પામતાં હતાં લંડનના
અંતિમદામની કુંજમાં ફરતી જતાં ત્યાં રાજપુત્ર આશ્વર્ય પામેલાં
પછીઓ સાથે જોડ કરીને કાગ વીલાટના હાથ મોંજમાંથી પાછા
કરીને કેટલુંક ધરખટવાનું, ને કદંક રાજગીવ કામ કરતાં; જોડેત્ર
જાર કદંક ઉપદાર કરતા હતા; ઉપદાર પછી ભાઈ મેલખેને
સાથે કામમાં વખત સુખરતના હતા સંજવાટોએ રાજપુત્ર ટટ્ટની
ઘડીમાં ફરતી જતો રાજપુત્ર નદિ જાવ તો રાણી પોતાની માથા
સાથે જતી હતી રાજીના આંક કદંક વાગુ સમય થતો હતો. એ
પરેલાં રાજપુત્ર રોડરજ એલેનો, ત્યારે રાણી સાદેલીઓ સાથે
વિદાર કરતી હતી. જે કોઈ એકલું જાણ માટે જતું તો પાછા
ફરતાં એકદમ કિર્કાનઆવનમાં જતું તો ત્યાં અંધાર તેને મગવાનું
ચિન્તન કરતું હોય તેમ રિમતદાસ વડનથી આવકારે તેનું. જાજન
પછી પુરુષ એકાંતમાં રહે એ રીતિ હોય, પણ રાણીને તે નદિ
પરવગાથી તેઓ એકાંત જ રહેતાં હતાં.

જે રોરી પશુચાગાઓ રાજપુત્ર પ્રવે પરેલ અનાદર બના-
વતા હતા, તે રોરીઓનાં અંતકરણ રાજપુત્ર આશ્વર્યે હરી લીલાં.

પૂર્વેનાં પ્રામ થાક છે ને તમારો મોટો ઉપજીત થયો છું. દુનિ-
યાના સપાટા નજરમાં આ જાનિ પ્રત્યક્ષ નજરની સંપત્તિ ને જુદી
જાનિ વિશ્વાસ છે; અને તેથી તમારી પ્રાચીન ગોપ્યગીતનના સંબ-
ંધમાં જન્યન પ્રતિજ્ઞાને પોષક છે. તમારો સાચી નાજરીઃ થયે તે
નિતે દુઃખ ને મનોહર સાથે થાક નાખેલો! અને રાજ્ય પ્રત્યેના
તમારા રાજ્યભક્તિભાવ માટે મને પૂર્વ જ્ઞાનક પ્રામ થયો છે.”

એ પછી રાજપુત્ર પ્રિયિ કાઉન્સિલના મેમ્બર તરીકે તા. ૧૧
મી સપ્ટેમ્બરે પ્રતિજ્ઞા લીધી. કેવ કાઉન્સિલના સંપત્તિમાં એ
એટલી તો થાક રાખતો હતો કે, વિઃસત્તા મંજૂરવામાં એટલો
સમય રહ્યો તેટલામાં દેશમનો મંજૂરખતનો દિવસ તથા એક
અગેરજર સાથે રહીને એકેલ કાચાનો અઢો અઢાસ નાંખે.

૪-યુવરાજકુંવરીનો જન્મ.

હવે રાજાનો પ્રમરકાળ પામે જાન્યો હતો. બાકિમદમના
રાજમહેલમાં સુવરઃ થયતી હતી, તેથી વિઃસત્તી તેઓ ધૂન
આપ્યાં તા. ૩૧ મી સપ્ટેમ્બરે રાજાએ રાજપુત્રીને જન્મ આપ્યો.
પ્રમુત્તિદાયક સમયે એક કોઝ કેન્ટ, રાજપુત્ર આજખાં, ઘાવાળી,
મીસીસ લીલી, માત તથા બીજી સેવાશૂદની રાજાએ હાજર હતી;
બહાર રયુક કોઝ સમંજ, કેન્ટસરીનો મદદચાલ, લંડનનો આચાર્ય,
લોર્ડ ગાન્ડેજર, લોર્ડ પામરસ્ટન, લોર્ડ બર્નલ રસત તથા બીજા
કેટલાકે હાજર રાખ્યાં વારસના જન્મદાંને બોલા પુરોવાની વખતે
જન્મ દોષ છે, કેમકે તેથી પાતળાથી કુર્ષ ખટપટ ઉતી થાય તદ્દિ
રાજપુત્રીના જન્મ પછી તુરંત જ મીસીસ લીલી, યુવરાજ કુંવરીને
લઈને સર્વ સમ્બજન સમજા આપી. તે મજમુન જાંધાની, સોદર-
વાન ને ઉછરેલા જેવી હતી તેમજપર જાગરને રાખવામાં આવ્યું,
પર તેના પદેશ જ અચરે સર્વના કાલ હાડી નાંખે એવી રીતી.
પરી નાખી, તેથી તેની માચરત માટે સર્વ જવાની આજ્ઞા આપ-

સુવરાજકુંવરીનું નામાભિધાન

મંત્રી, પોતાના આજ્ઞાપાત્ર સાથે યાજ્ઞ કરી રાજાહિદાર પ્રસન્નમાં રાણીપતિની બેઠક હતી એ સમયે પુરોષનો સર્વ મંત્રાદિવાજો હતો. ચિત્ર સાથે જાગરું હતું. રૂપેત્ર અને પોતે એ દુરોની નાંકાનકા સંગથી ખટખટ વાગી હતી. કિલે ખુદમાં મારી દાગળ હતી; પણ કંઈવડમાં સર્વપાત્રની સજી

આજ અરસામાં રાણીપતિ આજગટને આરમાન થયો, રાણીની રીતેદિયી બહુ લાજ થયો. બહુમહામના જમીયામાં કેમપંખપાદુકા પહેરીને તે રમયો હતો, તેવામાં દિમન્ટ ખરે પાણીમાં પડ્યો. રાણીએ તરફે બહુ રીતેદિ વાપરીને છાતી રીતે પતિની જરૂરત દીધી. રાણીપતિને રીતેદિ પાણીમાં પડી રહેતું હતું તેથી સદા માંડવી આવી.

૫. સુવરાજકુંવરીનું નામાભિધાન.

સુવરાજકુંવરીનું નામ પાડવાની કિથ તા. ૧૦ મી ફે. ૧૮૪૧ મીને દિને બહુમહામના રાજમહોલમાં થઈ. એ નવે બહુ સુમેદિન દીધું હતું. તેને સુન્નેરી રૂપેરી નક્કી રાખ્યું હતું. નામાભિધાન કિથ મારે જોરડાન નહીનું પતિવ આજ્ઞામાં આપ્યું હતું. મહારાજે કેન્દરજરી તેવા બીજા ક સાથે, ને રૂપે આજ વેલેડન કેસીતાર્જન્ય રૂપેના થર્મ નરીક દાગળ હતો. નામ પાડવાની રાત્ર ચાથા વિલીવમની વની રાણી એડીલેટ હતી, જેલે રાજકુંવરીનું નામ વિ. એડીલેટ-જેરી રૂપેના એમ આપ્યું. રાણીપતિએ પોતાની કીને સખ્યું કે નામાભિધાનની કિથ અમ્મી રીતે થઈ ને પોતી પખા સારા આરોગમાં છે, કુંવરી મુંદર ને મનેદર.

પતિ સમેત રાણીથીએ આ હિખુસાગમાં બહુક વખતમાં તથા આનંદમાં જાય લીધો હતો. નાદકસાગઓ

૨૪૪૫૮ ને શુભશાસ્ત્રો જાન્ય.

૧૪૬ વિચાર ૧૪૬, ૩ ને ન્યારાં ને મુજ છે કે
 ૫૫૫૮ રૂં તેમ નદિ દત્ત. નચ પ્રજોએ કાર્ય
 એ ૩૫૬૫ મેલ્યું જેમાં ૨૫૫૫૫ને પ્રપુષ્ટાપિ
 ૧૪૬૫૫૫૫૫૫૫૫૫૫ નેમ ૭૬૬૫૫ તેમ વિચાર ન
 કિરિસ મેલ્યો ૬૬૫૫૫૫ રીતિ કારી નાંજાને વિર

આ નાંજા નાંજાની વચ્ચે એ પ્રજાને વિગેર જાન
 નાંજા ૧૪૬ ૬ મી નરેજ ૧૬૫૫ ને દિને પ્રિન્સ ન
 જાન્ય કાર્ય પ્રજાના કાર્ય કાર્યમાં રાજ્યના
 પ્રજાનામના મટેલમાં જાવી ને. ૬૫૫ ૬૫૫૫ :
 વચ્ચે જાન્ય ને ૬૫૫ ૬૫૫ ૬૫૫ ૬૫૫ ૬૫૫
 રિજો જાવી દત્ત, ને પ્રજાના મટે નદુ જાન્ય
 ૬૫૫ ૬૫૫૫ પ્રજાના ૬૫૫ ૬૫૫૫૫૫૫૫ જાન્ય ૬
 જાન્યના ૬૫૫૫ ૬૫૫ ૬૫૫ ૬૫૫ ૬૫૫ ૬૫૫ ૬૫૫
 ૬૫૫ ૬૫૫૫ જાન્ય પ્રિન્સ રાજ્યના વચ્ચે જાન્ય
 ૬૫૫ નરેજમાં નદુ જાન્ય મટેલ જાન્યના રાજ્યના
 ૬૫૫ ૬૫૫ ૬૫૫ ૬૫૫, ને જાન્ય જાન્યના રાજ્યના
 ૬૫૫૫૫૫ ૬૫૫ ને ૬૫૫ ૬૫૫૫ ૬૫૫૫ ૬૫૫
 ૬૫૫ ૬૫૫૫ ૬૫૫ જાન્ય ૬૫૫ ૬૫૫ ૬૫૫ ૬૫૫
 ૬૫૫ ૬૫૫૫ ૬૫૫૫ રાજ્યના ૬૫૫ ૬૫૫ ૬૫૫
 નદુ જાન્યના ૬૫૫.

શુભશાસ્ત્રો ને શુભશાસ્ત્રો શિશુપાલિકા થય
 સંજ્ઞાને કીએલી પ્રજા કારી: જેમાં ૬૫૫૫ ને
 નામની એક કી મટે પોતાની સંજ્ઞા પ્રજાના ૬૫૫૫
 ૬૫૫૫૫૫ સંજ્ઞાને મટે ૬૫૫ ૬૫૫૫ ૬૫૫૫ ૬૫૫
 ૬૫૫ ૬૫૫૫૫૫૫૫૫૫૫ ૬૫૫૫૫૫૫૫૫૫૫ ૬૫૫૫૫

ધેર વેલ્લ નામ' તેણે કહ્યું ત્યાં નથી, પણ સમગ્ર રાજ્યમાં સમગ્ર
પાલકને પરીને કહેલું એક વડું એ નામ પાડે છે. આ વેળાએ
કેન્દ્રસરીના વડા આપણે, આજનાં એકાદાં એ નામ પાડ્યું. આ
વચ સંધીનું છે, આજનાં તે વિજયમદની તારીખ ને એકાદાં ;
આજનામદની તારીખ નામ છે.

એ કિંથ થયા પછી પડેલા કયોઈ રાજના વંદના છે કે
જાણીને પુષ્પિયાના રાજને ગરદનો ખીલાન આપે ને તેના ?
જાણ પોતાને હાથે રણીથી ગરદર દિવાળી પછી લખુએ
પુત્ર ને રાજના સેંટ કયોઈના હાથમાં રાજીઓળા થયું
કુખમાં જન્મી ઉગરવામાં આવી કામગીરીના દિવાના દિવા છે
૨૦ દાન બાદરીનાં માથાં બાંજરમાં આવ્યાં, ઉપરમાપરી :
મનિઓ લેવામાં આવી આ નામ પાડવાની કિંથ માટેના ર
મગીને વીસ લાખ પુષ્પિયાના ખર્ચ થયો દો !

સંપ્રદારે પોતાના પૂજ્ય પુષ્પિયાના રાજ માટે :
અનંત મન નાનકું હતું. ૧૪૦૦માં તે આવ્યો તેજ સર્વ
કેવળું એ વર નુંગલ લીધું, તેમ પછીક રીને પ્રેમ પ્રદક્ષિન
ઉત્તમપ્રતિભા સહાર કીધા; રાજની રીને સન્માન આપ
પદોશ્વરનામાં ખામી નાનકી નહિ પુષ્પિયાને રાજ પા
પોતાનામાં દો, તે છતાં નહિ ઉત્તમ પ્રતિભા સુદો પણ
એમ પુષ્પિયાના ન હતું છે. સુવરાજ કુવરાજના નામથી :
અનંત મન ને આનંદમાં આવ્યાં હતાં, જેના જેવાં કદી
થયાં હશે. એ નામધરે રાજ્ય સંપાદન કીધું, વેતન બેતન
ઉત્તમ પ્રિયાર્થિન એવો નાવરો વર્ષો, પુત્ર પુત્રીના નામ
રાજવાદી વરસ આવ્યો ને લોકો વચ્ચે અતિથય સ્નેહ
તેનાં કર્તવ્યો કીધાં, કયો રાજમહાપટ પણ વધી ને ન

આવ્યો. જેમ ખેતમાં કાપણી કરવામાં આવે છે તેમ
 હી છાપી; તે એટલે સમજ ૧ ૧૩ મી જાનેચરીએ માવ
 ન માણસ, ૩૮ બોર્ડ, આ કાપણીમાંથી બગેલો, આ
 કાણના સમાચાર કહેવા જવાલાગ્યાં આવ્યો પુત્ર ન બિદિ-
 એ કાણુવપર ખીજરપાસને માટે ચઢ્યા છાપી તથા કાણુવ જિતી
 યું: સાંના ફેરીએને મુકા કાણુવ, પોતાની હાક વાંચી,
 જ તે પુત્ર ન ખાલી છાપું, જવાલાગ્યાંને બાજી યુધું-એવી
 તે જ્ય મેગવ્યો. પણ તેમાં મનુષ્યસંહારતું તો પૂછતું ન નદિ
 બીજા બાણુએ ચીન સાથે પસાતું હતું, પણ નાનકોન કાણુ
 જઈ પડેલ્યાં, ને ચીનઈ પિનાંગનો કપડો લેતાં સપડો મામડો
 સ્વચ્છ થઈ ગયો.

પણ સપડે સાંત યહું ત્યારે કુંજુંડની અવસ્થા બારિક દની
 મહેનુષમાં પડાડો થવા માંડ્યો. ને રિજાવીરી ફેરમાને ઉર-
 રણી કરેલા ગાને સાંના સંનયમાં મગમગ આતુ ચર્ચ. જરીબોની
 અવસ્થા આડી થઈ પડી; રાજ રાજ ખાચ ને પીચ માટેનો પોકાર
 પડી સ્વેદ ધીન ને ધીન ને ખાચે જાણવા માંડી, જરીબોને
 કમગાદ ખમાવ તેવો હતો નદિ. લોકોએ જૂખમરો પડેલા વેડપો
 ને પલું ખમું, પણ વધુવાર ખમવાને તૈયાર નહોતા. એટલામાં
 તા. ૩ ૭ ફેબ્રુઆરીએ ચણીએ પડે પાણિમિટ ઉધારી ને સૌને
 સાંનિ મળે તેવું બાણુ છાપું. લોકો એ દિને હાજર ચણીનાં દર્શન
 મારે, ખર, બારી, અમલી, છાપરાં ને જડપર ચડી બેઠાં દર્શા
 ચામચારી ને ચામચમાનો રખડ્યો એવો સરસ હતો કે, તેના
 કણમારે બમકાતું વળેન ફેર્યા માન્યામાં પણ આવે નદિ ચામ-
 પંત, ચણીપંત, અમીર, ઉમરાવો અને બીજા સર્વે પાણિમિટની
 શોભા વધી થઈ દની. સમામાં પ્રવેશ કરતાં ચણીને અમીર તથા
 આમે નમસ્કાર છાપા, ને દર્શી વધારી લીધા એ કાણે પોતાનો
 પ્રિયનાથ સાથે હતો. પાણિમિટ જોતો ૫૫ અનિ મંજુલ સ્વરે,

એ જ દિવસે રણી પોતે રાજવંશી નાદવસંમીનશુદ્ધમાં, પોતાને કૃષિરે આરોમ રાખી છે, એમ રહોવવા મર્ષા દર્શાવે રાજવીન મરણ્યું ને સોડાએ જળજલકારના પોશાકથી વધારી લીધાં. બીજે દિવસે સખાઓ તરફથી ધન્યવાદના પત્રો આવ્યા. કૃતિની પાઠશાળાના વિદ્યાર્થીના ધન્યવાદો પણ વંચાયેલ તે સમયે મનુ અમ્મો રૂંધે જઈ ગયા હતા. કાન્ધરૂપે જ કંથરને આખાર માન્યે ।દત્તે ને અતિ મજા માધુર્ય સાથે તે પણ વંચાયેલ હતા. એ જ વખતમાં ચિંસરથી લંડન સમજીની પટેલવડેસી રેલવે મારફતે રાણીએ મુસાફરી ૨૫ મીનીટમાં કરી. રાજમાતાપર પ્રાબુસંકટ આજીનાર કૃષ્ણસિંહની તપાસ થઈ ને તે દોષિત રાગથી રેલવેદંડને પાત્ર થયો. આ સમાચાર જાણતાં જ તે પિતૃશ્રમા બેગુદ થઈ ગયેલ. રાણીએ પદ્મગીરી તેને તારમાનિયામાં જન્મરોકનિકાસ કરાવેલ.

બીજું સંકટ તા. ૩૦ ૩ ૭ જુલાઈએ આવ્યું હતું. બેઘજીવ મના રાગ સાથે રાણી દેવસમાં જળાં દર્શાવે, ત્યારે પિલીવમ બીન નામના એક જડસાએ પિત્તોલ ફેંડવાનો પ્રયત્ન કરી. પટેલે પોલીસે તે એ મનુષ્યપર સજા દીધું નહિ પણ એક ટેસનેટ નામના મજૂરે બીનને પકડયો, ને તેની પિસ્તોલમાંથી ઘરુ, કાચો વગેરે મળ્યા. તે પોતે આ જુન્ટો જાણી જોઈને કરવા તૈયાર થયેલ હતા. બીને પોતાના જાપને એકાદ દિવસ અમરીથી જ સજા હતું કે, “અંધ કંઈ નહું જુનું કરી, માટે તમારે હવે તમારા દીકરાને દુનિયામાં જોવાની આશા રાખવી નહિ” બીનના પ્રયત્નની ખબર રાણીને તો છેક રાજમહેલમાં પડી રેલવે પીલે એકદમ આવીને રાણીના પગ સાથે વિચાર કરી. હવે હવે રાજ રાણી પોતે આજ ઉપરામાપરી સંકટથી હજુમર મજાગ્રહ મર્ષા ને આખમાં અગ્રગિર્ષાં આખ્યાં. વડા પ્રધાને એક ખીસ પાસાંપેટમાં રજુ કરી ને તેમાં એવું દરાખ્યું હતું કે, આવી રીતની રાજપણ વર્તણૂક કાંઈ

નવની હતી. કાશીદાસમાં તે આ જોઈ જાય માટે ઉઘાડી
પ્રગ્ન કરી કિશોરજી છે. જોઈ ઓપુર જોઈ રાગદેશવ જોઈ
વળે દાં, તેમ જ પદ્મકુંજમાં પણ વેળા જોઈવામાં, તે છતાં
કાશીદાસ પ્રકાશક હતાં જયોઈ કઈ નહોતું—આપણા અગાધ
જોઈની રાગી ને રાગ જોઈ તેઓ ફેરફારમાં રેલી મળ્યાં નહિ પણ
કરૂં નાનમાં પોતાની હૃદિ નાનમાં દાં, હોઈ જલમહિમની
ઓ, જે રાગીની સદસરી હતી તે આ નાનમાં કરૂં હોઈ
આપે છે. તે જાણે છે કે, રાગી પોતે સાથ જ કાશીમાં કાશી દાં
દાં ને કાશી પણ રીતી રાગોની રાગમાં નહિ મિથ્યાનમાન વગર
જ કાશી સાથે કાશી કાશી વખતે પોતાની રાગી પણ પોતાની આપણાં
કાશી પોતે રાગમાં જોઈવા લે જોઈને કાશી લેવાં, રાગ કાશી
નહિ કોઈ કાશી રાગીની કાશી કે, કાશી જુ મળે છે કે, કાશી
ને કાશીદાસની કાશી કાશી, પણ તેજી ઉગર આપણુ નહિ
પણ પાડી તે કાશી કાશી: કાશી કાશી કાશી કાશી કાશી કાશી
કાશી, કાશી તે કાશીદાસની કાશી કાશી નાનમાં નાનમાં વગર પણ
કાશી કાશી દાં નાનમાં નાનમાં કાશી પ્રેમની કાશી કાશી, તેઓ
કાશી ને કાશીદાસની કાશી કાશી, તથા કાશી નાનમાં નાનમાં
કાશી નહિ, ને કાશી કાશી, કાશી કાશી કાશી કાશી કાશી
કાશી કાશી કાશી કાશી કાશી કાશી કાશી કાશી કાશી કાશી
કાશી કાશી કાશી કાશી કાશી કાશી કાશી કાશી કાશી
કાશી કાશી કાશી કાશી કાશી કાશી કાશી કાશી કાશી
કાશી, પોતી કાશીદાસ: કાશી કાશી કાશી કાશી કાશી કાશી
કાશી કાશી કાશી કાશી કાશી કાશી કાશી કાશી કાશી

કાશી અમનની મુલાકાત.

કાશીદાસમાં પ્રકાશક કાશી કાશી કાશી કાશી કાશી
કાશી કાશી કાશી કાશી કાશી કાશી કાશી કાશી કાશી

જાણવી હતી. કળાકારમાં તે આ બંને જાણી માટે ઉત્તરની પ્રાણ પછી એકસિંગળ છે. બંને સ્ત્રીપુરુષ જેમ રાજ્યેશ્વર બોમ-
નાં દતાં, તેમ જ પરકુટુંબમાં પણ વંશવ બોમવનાં, તે છતાં
રાધારજી મદરથા કરતાં વધારે કંઈ નહોતું-આપણા રાજા-
બાની રાણી ને રાજા જેવાં તેઓ ફેફસામાં ટેલી મારતાં નહિ, પણ
પછી બાળનમાં પોતાની જુદી બનાવતાં દતાં. લેઈ જીવનમાંની
સ્ત્રી, જે રાણીશ્રીની સદચરી હતી તે આ બાળનમાં પછી ફરીકે
આપે છે. તે જાણી છે કે, રાણી પોતે સાથ જ કાકામાં ફરવા દરવા
જતાં તે કંઈ પણ રીતની રાજદેસી રાખતાં નહિ. મિત્રાભિમાન વચર
જ સર્વ સાથે કામ કરતાં વખતે પોતાની ટોપી પણ પહેરવાને આપનાં;
ધરમાં પોતે બાળનમાં જોડાય તો બોમને સાથે લેતાં, મને કરતાં
નહિ એક દિવસ રાણીશ્રીએ કહ્યું કે, સખી તું જાણે છે કે, આજે
મેં મુવરાજકુંવરીને 'બીસી' કહ્યું. પણ તેણે ઉત્તર આપ્યું નહિ;
તે પછી તે મંચી બોલી: 'વળી મીસી કોને કહો છો? હું મીસી
પી, હું તો મુવરાજકુંવરી છું.' આમ ન્હાના બાળકની વાત પણ
જા કરતાં દતાં. ન્હાતાં બાળક સાથે પ્રેમથી સાં કરતાં, તેને
જીએ ને રીસાળપણું જોઈને દસતાં, તથા વળી 'ના ના બાપુડી,
હતી નહિ, તને કે આપીશ,' એમ કહી મનાવતાં કુંવરી વખતે
તેમમાં વાંસામાં દીકા મારતી સારે તેને પ્રેમથી સુંબન લેતાં દતાં.
એક વેળાએ કુંવરી સાથે રાણીશ્રી ફરવા મવાં; તેમાં રાણી
પટામાં પુષ્પાવલી બીજાડી કુંવરીએ જોઈ, એટલે કહ્યું "જોડું
માડી, પેલી બીજીજાણ!" એ આવજો રાણીનાં દર્શને આવે
અને પછી સર્વે જાણી ખડખડ દસી પમા.

૬-જે અગત્યની મુલાકાત.

ફેફસામાં પ્રવાસ કીધા પછી સમજાય વૈં રાજ્યેશ્વર
વધારે જાણીને વિચાર કીધા. આવજોમાં પોતાના સાથે

બે અનુભવી મુલાકાત

પાઠશાળાની મુલાકાત હીપી અને ચાન્સેસર ને વર્તમાન-એકત્રે
અપૂર્વ માન આપ્યું. સખા કિશોરોએ સંસ્કૃતીનો ધારો કીધો.
સંસ્કૃત હજી લેવી બરી હતી, તેને બીજે દિવસે સગપુત્ર આવ-
ળાને એક એક ડી ની પડી આપવામાં આવી. આ વખતે વિદ્યા-
ધર્મિએ અચ્છો રંગ મચાવી દીધો "કાકર આવળાની ને," "સંસ્કૃ-
તિરોશિયાની ને" એમ કથાકથ કરી મુકાલ જુદી જુદી પાઠ-
શાળા તથા પુસ્તકાલયની મુલાકાતોથી સગવડી રૂપથી મળ્યા આનંદ
પામ્યાં તાંબી ૧૦ નેક દર અર્થે આર દાર્જિંગ, તે સંસ્કૃતીને,
દેખેલાનો સખા દેનો તેને મળવા મળ્યા પ્રમાણના ત્યાં તાસ્તો કીધો.
રૂચિયા રૂચ દત્ત, તેથી ત્યાં રવા પછા ઉમરાવોને આમંત્રણ કીધું હતું.
જે કદ વધુ, ને મનુ અચ્છી કુદગત મળ્યોએ મળ્યા સંસ્કૃતિ
પાઠશાળાનો નામ મળી કુદગતથી કીધો એ સમયે એક સ્ત્રી પુરુષ
એકલાં જ્યાં રંગર મળ્યા હતાં ૧, ૨, ૩, ૪ મળ્યાં વગર ત્યાં
દે ક્યાં ને ક્યાં હતાં તેઓ સંસ્કૃતી ત્યાં નિમલ્યાં હતાં ત્યાં
તામ્યાં તામ્યાં આવી પહોંચ્યાં એ જાણે તેઓએ અલગ
કીધો, પણ સંસ્કૃતિ ક્યાં, કિશોર તદિ, તેઓના રંગમાં ભગ પાડે
તદિ સંસ્કૃતીએ તેઓના રંગર મનુ ભગ આપુ ને ભગરે તેક
સ્ત્રી ત્યાં ભગરે તે પડી દમચતુ પુખ્ત ને સુ !

એ પડી વસ આખરે સંસ્કૃતિ તેલક પામ્યા અમરો
કુલાકાત હીપી, પદેશ સર રેલવે પીલવા મુલાકાત મળ્યાં હ
ત્યાંથી ચેતવર્ષ મળ્યાં અદિય પ્રસિદ્ધ વજરના સચાની કિશોર
આર્થિકરની સ્ત્રી મુલાકાત હીપી, ને તે ને ૨૦ જાન્યુરી
તે જાણે સંસ્કૃતી મુલાકાત મળ્યાં અને સંસ્કૃતિ મળ્યાં આનંદ
તેલકમાં આવી હતી રૂચિયા ત્યાં સમયેનો નામ મળ્યા, તેમાં
સંસ્કૃતી સારા સેવકન કાર્ય નામ્યાં, એ વગરની તેમની કુદગ
જો રેલવેક મળ્યાં, ૧૫૦ રેલ નામ્યાં એમની કુદગત
પાઠે તેથી હતી ચેતવર્ષમાં રૂપા એક રેલવેકની ૨

મહારાજુ & મું.

રાણી જીતમલવ.

નવરંગવતી પામવ. ભણે વિવેક પ્રાપ્ત્ય અનુપમ રંગ
અનિલ કામવતી ભેરી રંગે વિરોધિયા, કાચ વિરોધિય પટોથી
હે વસ્ત્રાપોષાં અનો પ્રાપ્ત્યા તે પાચ ભણે હે વિચારધર્મો
તે પુરુષો સદાચ હે હે અભાસુપમ ને મન મન કરે છે.
અર્ધભવમા તે અપરિચિત તેથી હે અભાસિતી પે તે મહાધે
હે. કેટલુપમમાં જાતા પડે છે મદ્યમ. તેમ જ અર્ધભવમા તે
જેતી એ જ જીત રાખા બી હે જાંજનુત પનપા વિષ પો
એટલી સ્ત્રી છે. તે મનુષ્યમન-મન હો છે એટલે તે રજા, પગાળી
કાંતા મન રાજુ હો છે, તેમ જ પેન શીતી મુખ-રાગી એ રાજુ
સ્ત્રી છે એ જ અર્ધભવમા ચિત્તારંગનો આ પ્રાપ્ત આ છે.

૧-મહારાજુ મહારાજુ.

વિઃસન્ન પામવેદ્યમ. રાજા, અર્ધમન-અભાસમાં કાર્ય
હિત હો છે. તે કાર્ય પચાનું પણ વધારે ગુણ પ્રાપ્ત છે.
અનુપમ આપત્તે કાર્ય એમને પણ સંદોષો તો કાર્ય છે.
દેવી અનુપમીઃ કાર્ય પછી પેગાં પેને માવનમાં સાંનેત કરે
તવ છે. કેઈ કેઈ દેવદાં અનુપમ આપત્તે તવિત જ રાણી
જાંને અનુપમીઃ નવરંગો દેવો, તારે તે આપાપા નહુ આપા
જેતાં દેવો નવરંગ મુખરંગ, તારે આ મુખરંગ મળે તારે
મન પાત્રે તાર આપત્તે દેવ, તેમ જામન ઉપમરંગો દેવો.

૧૮ મુવાં પૂર થય આનુ છે. તે રાજાપા વિદુસ્થાનના
સત્તાપદાઓએ કિંમતોનાં રંગે માટે ચીરવ જાનના આ મહારાજુ.
એને રાજાપાની મુખરંગે મોહવ પામ અપેવતો, બે સ્ત્રીઓ,
એ જાગણી તે એ જાગણી હતી. રાજાપાએ તેએની મુખરંગ

સુસ્રતા છત્રું મરણ.

એણે કારી થા ચમ્પે. સુસ્રતા પણ પ્રેમ છતાં પણ કેટલોકવાર
 ને શુદ્ધિ વખતે દેખાશે. તેને ખાતું પીતું, મોઢતું ચાલતું, કંઈ
 પણ થયે નહિ તે પોતે જ પોતાના એક મિત્રને સમજે છે, "કુખ
 આપું તે આગવું, છુદ્ધ નહિ. કમનસીબથી વિચાર થયો, ને
 પોતી મરતી વગતી આપનું નંબ થતું એ જોવાને, તેને માદ
 કરવાને, તેનો હસ્ત આધાર લેવાને, કે હાથ! હું સમર્થ થયો
 નહિ. અદિશં અમે-દેશં, વિદુરદિશ ને હું રતાં, આસપાસ બીજા
 ને જોઈ કંઈપણ સમજાયા નથી, તે વચ્ચે એક કિચે." સમજવાને એક જ
 વિધાએ લેવા જોઈ હતું, કે તેણે પોતાના પિતાને કમી રીતે કુખ
 આપું નથી; તેમ એનો જઈ પણ સારો મુખી હતો.

તુલ ન એ વરમતી જવાને તૈયાર થયે. કમી અને એને
 ના પરેશ ન વિચાર થયો, પણ તે એ સદા કરી રહ્યાં. સમજુત
 કારણથી સમજે છે. "પણ સમજે! હું એક કલાક થયાં અને આજે
 હું, અને તારી સાથે જે સમય પીતો તે સંભારનાં દિવસો થયા
 છે. નાગકામી! જ્યારે હું આ સમયે ત્યારે તમે કુખાળી લેવાને
 તૈયાર હો. જ્યાં મેં જઈ કાલે તમારી સાથે જામન કાપી હતી,
 તે જગ્યા આજે ખાલી છે, પણ તમારે અત્યાર માત્ર વગર ખાલી
 નહિ દોષ." પછી તે અચરેથી ને પછી કેલોનથી કેટલાક પ્રેમ
 કરેલા પત્ર સમજે છે. "પરેશ દેશ પમણુ મને તમારથી દૂર લઈ
 જાય છે." મોઢથી એ સમજે છે, "માત્ર કુખને મગવાથી જે મને
 હાં વાળ્યા છે તે જો તમે જુઓ તો તમારો વિચાર વિલરી ન
 જાય. હું તમારું થઈ જમાણુ રહું છું." પોતાનાં તમારું નાગકા
 માટે રમકડાં લીધાં તે પણ સખી જમાણુ, ને વિચારમાં સખી
 કે, "મારી જુની વડાવી જમી જોનાં મને તેનું વડાવપ પડે છે, ને
 મારી પ્રિય અર્ધજાત મારી સાથે આ મુખમાં લાવ લેવાને હો
 તો વળી કેવો પરમાનંદ!"

હવે આપો, તારી ધૂન પડે તમને હશે. એવું પણ
 મને જાણે છે કે તારી જીવનમાં જે તારી આત્માને જે
 નાશ થયો તેને હરીફાર થશે. પણ જનતા ધૂનને
 મારા હાથે છે, જે તમારો જાગે અને હરિવંશને હરી
 આત્મ મુલાકાતે સંદેશ તમારી સાથે સંદેશ હશે. બીજી
 પ્રિન્સ એક વેસને જેણે જનતા ધૂન આપ્યો, તારી રા
 ખનીય વાતની જાણી હતી. પણ ધૂન પુણ્ય-પ્રિન્સ
 વેસ રાખે છે. "આ તમારી સાથે જ છે" "હા, એમ છે"
 પ્રિન્સ, તેમ છે. તેની સાથે એક દેવે રહીને પુણ્ય. તે પણ તેના
 જાતુએ જેમો સી ધૂન જોયો. "એ તારો, આ તમારો પ્રિન્સ
 તો તારો જોયો છે." રાખીને ત્યાં રાખી હરિવંશ, તેની રાખી
 વિંદો પણ માન્ય હતી. તેમો એની માન્યતાથી પુણી થયાં.
 રાખી દેવોએ પણ જનતા ધૂન રાખીની મુલાકાત હાથે હતી.
 રાખીને સ્વામીએ એક જગતને એક આપ્યો હતો, જે જેણે
 જનતા જનતાને તો જાણી નહોતી પણ સાચો

૩—ઝારની મુલાકાત અને પુનઃજન્મ.

આ વર્તો મુખ્યત્વે રૂઢિચુસ્ત ઝારની મુલાકાત છે. જર
 નિર્ણયસ રેખાઓ પણ સમ્પત્તિ હશે, હાંત જ્યાં પણ પાનથી,
 મન હજી રહેશે હશે. હજી તરખારમાં જ્યાં આપ્યા રાખ્યામાં
 એવો જનતા રાખે હશે. રાખીમાં તેની મુલાકાતથી પુણી તો થયાં,
 તપિ તેમો જાણે છે કે, રાખીને આપ્યો અને રૂઢિચુસ્ત રીતમાં
 અરમાન જાણીને તારા છે. ત્યાં ૧લી જુને જાર નિર્ણયસ પાનથી
 સ્વિડે નોકમાં આપ્યો, તે પાનથી રૂઢિચુસ્ત એકથી આપ્યામાં મુલા-
 મમાં ગયો. એ જ દિવસે રાખીને રાખી પણ બહિષ્કારમાં રાખીની
 મુલાકાતે આપ્યો હતો. બીજો દિવસે રાખીને આપ્યો જરની મુલા-
 કાત હાથે તે જોયો અર્થ આપ્યો હતો મન જનતા, પૂર્વ પ્રેમ

અરણ્યમાં રણીપતિ આવગઈને પ્રિય કુનરો મરણ
 થજી રાકી ઘાટો આ કુનરો પત્નો નિમત્તલાય દત્તો,
 પત્નિ તેણે રણીપતિની સ્ત્રી જાળવી દત્તિ તેની
 માર એક કાંસાના પૂતળાની ચાંચીરી મૂકી છે.

૪-સ્કોટલુંદનો બીજો પ્રવાસ.

બી વિરોધિયને સ્કોટલુંદના પહાડી મુઠકા નેચનો
 ઘાટો દત્તો ત્યાંના રણજિત વંશજો, ધુમ્ધિયને નદી
 કે જેવાં આકાશી મેઘનો, નદી અને નાગાંઓ, સરોવરો
 પહાડો ને ખીણો, એ જ્યાં પટેલા ન પ્રચલ્યાં મોદ
 શાન્ત દત્ત, એટલે બીજી વેળા ત્યાં જવાને મન
 તેમાં ઈર્ષ આશંકા જેતું નથી પટેલા વિચાર લો
 જવાનો દત્તો, પણ તે દેશની અસ્તરવાને લીધે તે
 જાણે ને પ્રાણનાથ આવગઈ તથા “નદાની વિદી”ની
 માર મદિનાની ત્રણ ૬ મીએ વૃષ્ટીયથી નિકળ્યાં
 જ્યાં, ત્યાં પ્રભા નરથી અવંત પન્નવાદ આપ્યો, ને
 રાત્રિભિમાન પ્રભાએ પૂર્ણપ્રેમ દસ્યાવેલ એ ન દિને
 એકાએકથીયદ પટેલાં, જ્યાં એકવિધને પોતાના
 રી સંપૂર્ણ રીતે સગાર કીધેલ એકાએકથીયદ એ
 રણજિત ને મુદિતારથી જરૂર જાણ છે. રાત્રી-
 ના જણાઈતી રચના ચરંચર નિદાનનાં ને વનચરિતા-
 ના ગ્રાહીમાં અવંત પ્રેમથી વૃમ્બાં દત્તો દુષ્ટાચની પહાડી
 રાત્રિ મારેલો દેખાવ, મેરી, દમય ને જુવત્યા કાષ, સ્ત્રીન-
 ના રચના, તેના પ્રતિફલે થતા જુલુજુલુ દેખાવો,
 તેણે તેનું સ્થિતિ નુન, હજી ને જાગ્યાંજાગેલો સિદ્ધાર,
 એકાએક રીત ને સમજાવતું તથા પોતાના અનુકૂળને
 જાણી રી લાજુ નેહને, અનુકૂળી જતોને લતું આનંદ

કારેશા વખતની એક વર્તમાનપત્ર આ પ્રમાણે મોકલે છે:—
 દિવસે પ્રજાનમાં સાત જણે ગળીછ કાગળ પાંચમાં મઠ ઠોળીને
 જણે નિહાળ્યાં ને ઘોળીખાળોએ તે રેલેક મુખી મર્ધા નદિ ત્યાં
 મુખી નેમની તરુ લગ્ન પણ રીપુ નહિ પણ એક દુઃખદારે હતું કે,
 એ તો ગળી છે, ત્યારે તેના અગરમી રોગા. ગળીપ્રીએ હતું કે,
 તેઓની કંઈ જાત નથી, કિંતુ સર્વે પાછા આવ્યા. ગળીપ્રી પોતે
 છડી સ્વારીએ, મગ્ગન ઉડાવતાં, પોર્ડ મેલનવીવતની પર્ણકુટિમાં મર્ધા
 ત્યાં જાળે શ્રુવરનો ધાવરો રંદણ જાળની મરણ જાગવી. માલમ
 પડ્યું કે, દર અગર સાહેબ તો ઉડ્યા નથી. આગર તારાએ તો
 રેલેક સમય મુખી ગળી પોતે ગાળુ છે, તે પાછા-પુલ નહિ."

ગળીને પદોત્તેમાં મુસાફરી કરવાનો જનુ શીખ દત્તો ને દુઃ-
 સ્વારી કરવામાં જનુ જાનાર લેતાં દત્તો પોંડવા મર્યામાં એ
 નામગર એનો છે, ને તે રોગવચામાં, રોઈ સાધારણ સ્વારને તો શુ,
 પણ સાગ દોષિતારને પણ દગલ. એક દિવસે તો રો દુષે.યની
 ડચી રેલનીય શિખર પોતે મર્યા દત્તો, ને તત્તિ દુષગ દુષ-
 રીચામે રોગિયામણે આજ એને મળે છે કે, "આ તો એક જનુ-
 મન ન રજામના ને વરિશાધિનો પદ છે. અરિયા મગ એક
 'ગાલો' ન છે. નથી ખરુ નથી રોઈ પ્રાણી, પણ નિર્ગોષ
 યોગ્ય! નેમનાં રીવડ દાં મુર છે! કાગળ ને સર્વે રેલ રમે
 ૧ જ્યાં નેમની આસપાસ મુર દિખરો રેલો છે." આવી સમસ-
 યા મળાગળીછ રે છે કે, 'એ રી રોઈ નથી.'

રોઈ(મર્ધી) રાજા રજા જતો રજા પણ મિલકતે જરા આ
 રાએ "પદોત્તે ને રિવડની કૃષિ ને નમગર" એમ હતું.

પન્દરાજવંશી પદોત્તેજ.

રાજાને સુઈ દિવસ ગળીપ્રીની મુસાફરે તરુ દત્તે આ-
 તરે રિવડ(મર્ધા) આવેલે રિવડ(મર્ધા) આ જનાર જનુ અગરને

વિઃસરતી દારપેરેકનના મુખ હતા વિઃસરના માનવતના પ્રતિ-
ઉત્તરમાં રાગએ જળાન્યું કે, ઉચ્ચાં ક્રાન્સ વચ્ચેની મેરીના સંભ-
વમાં આ બનાવ બદ્ધ અજન્મનો છે, તથાપિ તે અન્યોઅન્યના
અબ્બુદય વિચાર બીજી દૃષ્ટિ આરે નહિ ક્રાન્સને ઉચ્ચાં પાસથી કે
ઉચ્ચાંને ક્રાન્સ પાસથી આવ મેરી વિચાર બીજાની દૃષ્ટિ નથી
તા. ૧૩ મીએ રાગ સ્વરેક સિધારો ત્યારે પણ બદ્ધ માન આપ્યું હતું.

રાગવંસી પદોજાના વિચાર થયા પછી સમુદયપદને દપતી
મયાં, ને ત્યાંથી ક્રોસજને મયાં. રાગીશી એ લખાથી બદ્ધ આનંદી
જળાવાં, ને ત્યાંજ સ્વેકાજ કરવાની દૃષ્ટિ પણ દર્શાવી. પેરી ઈસા-
નેકાની અરકમન હતી તે ખરીદી તા. ૨૧ મા અક્ટોબરે,
નેવસને ગિતેલી ક્રાન્સજની લગાવે વિજયક્રિસવ દતોઃ તેથી
પારિમારિકમાં નેવસનની નંદા, નામે વિહરીની બેટ લાંબી. એ
નંદાપર એક લેખ દતો કે "અરે નેવસન મરણ પામ્યો છે," જે
ગેત્યાં રાગીનું હૃદય બચાઈ આવ્યું ને આનું પચા. ત્યાંથી નંદાનો
પચાદબાવ ગેતો, ત્યાં એક લેખ દતો કે, "ઉચ્ચાં દૃષ્ટિ છે કે,
સર્વે પોતાની ઈરાદા જાનવે." જાનમાં નેવસનની મરણ લેવા ગેતોઃ
એ ગેત્યાં તે નામદાર હૃદયમન ને ખિજ મુઠાવામાં થઈ મયાં દર્શા-
નંદા છેલ્લાં પોતે જળાન્યું કે, તેના માન આરે સજામની નહિ
મેરી, પણ વદાજીવીઆએ તે જવગરવાર દર્શાવે.

૬-દોષલ એકસરોજ-બીજા બનાવો.

પ્રમાન પૂર્વસિધો દતો ને દિવસ દાન દતો, પણ તા. ૨૮ મી
આરોગ્યને દિવસ પડે જામન દતો. એ દિને રાગીશી લગતી
ક્રોસરોજ જતે પુણી મુખ્યર દર્શાવે ત્યાં એ વેગએ પડ્યું એક
થડું હતું. અરિયલમથી ને દેવર ક્રોસરોજના નદા માન મુખી
પુણ્ય ઝીરેલી હતી રાગીની સ્વરી નિગત્યાં બદ્ધ દર્શ જાવરદયા
આવી. રાગીશી લેઈ મેર સારે ક્રોસરોજના માનમાં દખર

સાચા દત્ત બધીન ચપલાં પડુએને નિદાગી, એકે જાણ એકે
એકાનેા ધા કરુ નો પાંચ પચાસ ચર્ધ પડી દત્તી જે કે દાર્થીઓ,
સિદ કે વાપનો સિકાર નદોનો, તથાપિ ખીસ બનાવરો પજુ
વિદ્યાગ દત્ત સપગાં મળીને ૨૦૦ સસલાં, ૫૦૦ વાગલ પડુ ને
એક દીર્ઘમંત્રુ પડીને વિષ્ણુ દત્ત તેમ ફેલ્લીક વનમાંગર, જે
વિદ્યાગ દત્તી તે પજુ સિકારમાં સપગાર્ધ દત્તી.

આ સિકારથી પાઠા કયા પડી બનેા દપતી ડ્યુક શ્યા
વેસિગ્નને મગચ ગયાં મુપાકાન તાન ખાનગી દત્તી, છતાં
છાપાચાગાના બુનો ત્યાં ફરી વળ્યાં તેથી ડ્યુકે ગુસામાં છાપાચા-
ગાને ફરુ કે, "બસા માખુંડા, મને સ્થાને સનાપો છે." મારા ધરને
છાપા સાથે શું સનંધ છે?" આ પ્રમાણે ખાનગી ગુદસ્થ તરીકે
ડ્યુકને ત્યાં રવાં છે, ને ડ્યુક સાથે ડ્યુક ગમન ઉડાવે છે. ત્યાં
ખાખુની, માનવાનની ઠીક ગમન ઉડતી દત્તી વખત બે વખત
ગુપ્તી ને ડ્યુક બાપદીકરી પ્રમાણે સાથે એક જ નાંજાપર ઘેસતાં,
રખને સાથે જ રંગાં ને સાથે જ દમિયાં જમતાં દત્ત સગલુવ
ચલિસમાં રંગે, તથા સ્નાનરેનીસ ખેતરો દત્તો, ને વખતે મુન-
ચામિ જતો રંગે. બદિયાં રાખીથી પોતને સ્વદરને રાપેલુ એકનું
ગદા વેલ્ડ બાનંદ પાખ્યાં.

ગુપ્તીથીને ૧૮૪૪ તા ફેબ્રુઆરીમાં પાસાંમેલ ખુલા કાપી
પડી જ્યારેન ચપાં ત્યાંથી બાવીને એકસપનંની જગ્યાનો દપત્તે
દીપો, આ જગ્યા વિદ્યાગ, સોદરથી બરપર તેમ ધાલક પજુ છે.
ત્યાં જુદા મદેશની તારપર ગુપ્તીથી માટે નવો મદેશ બાંધવામાં
બાનંદ છે, તા. ૨૧ મે નેને દિને આપર્થઃ તારના નિર્મલજુનો
ધનચારસચા પજુ દપ્તીનવા સોદે મેવરે બદિમલામવા મદેશમાં
બાંધેલ ગુપ્તીની આપર્થઃમાં જગ્યાની દમિયાના વર્તમાન બજારમાં
ત્યાંની પ્રગત્યાં ૬૧૫ દર્પજનિ ચપાં ગુપ્તીથીને આ પચા

૩ આત્માં બોનમાં પોતાના પ્રાણમાં આપણની વડા શિશુ
બોને રાણીથી મળ્યાં પછી આપણની નવાનાં કુપડામાં મળ્યાં

જોઈને રાણી થયે છે ૧:૦૦એ નવાની મુંબડી જોઈને મને
શનંદ પ્રાપ્ત થયે, સપને મ્યને કહે, ત્યાં જેમ હતું તેમ જ સને
હું, ચાલીમાં મળ્યાં, ત્યાં લગભગ ૫ મેથો, ત્યાંથી ફેબ્રુઆરી-જે ૨૩
૨ સમગ્રમાં છે, તેનો દેખાવ જડુ રમણીય હતો પછો' રાણી
૧ પોતાની જમિનમાં સ્થળો નિરખાવતો ફેરવો દરમિયાન થતો દરે
જન્મમૃતિના અભિમાનીઓને જ ખબર પડે પૃથિવિના મદ્ય
નથી અત્રે રાણીને મોટી લગ્નના આપી હતી ત્યાં મદ્યરાણીની
શમની મેથાનાં, ત્રીસરાં પૂર્વે વાટરવુના રજીસ્ટ્રમાં જે મુક
હતું, તે તે પછી જે મદ્યનિત્ય મેથાનો હતો તેનું રમણ
ની, દુરેના દર્શનિ પોષાર વચ્ચે, મથના પાણીઓ પીવા માંડ્યા
થી આ સજામનીથી મદ્યનિત્ય થઈ મળે. તા. ૧૨ મીએ બોનમાં
થોડાનું પુતળું ખુલ્લું મુકવાની વિચાર જોઈને સંખ્યાક્રમે રાધિ-
તો સમુદાયને કોલોનની રાજની જોઈ, રાજ્યમાંથી નહીં પસા
ને કોલોન મળ્યાં, ત્યાં જતાં પુત્રપરથી અનિ બજામરી રાજની
રખી હંચ થયાં હતાં, પછી મામમાં ફરી રેકવે આરજત છુવ
છાં આત્માં. ફરીથી કોલોન જોવા મળ્યાં, ને પાછાં છુવવ આત્માં
રે બેકાકામનાં રાજ રાણીને ત્યાં પદરોજી તરીકે સ્થાં રાજને
વિના ગાવન કંઈનું હતું, ત્યાં ખાસ રાણીથી મારે જોવાથી મજા
લામાં આવી હતી. ત્યાંથી બીજે દિને નવીની સદેને નિમ્મમાં,
શુર અદ્યત્ત ચમકારો ને જન્મ રચનાઓ નિરખી, જાગીડાઓ
રાજની કીડાઓ જોઈ, જડુ આનંદ પામ્યાં. નદીમાં ફરતાં કોલોન-
ગાવી પડોંચ્યાં; ત્યાં ૨૦૦૦૦ માણસોએ સજામની આપી હતી

જે ત્રણ દિવસ હુમબોસ્ટ, જરદાગર્મ આદિ સ્થળે ફરી
૧૦ ૧૬મીએ કોલોન, સમગ્રને ગામ આત્માં, અદિમાં જોવા

[illegible]

પાછાં રૂપે, ને પાછાં જરસી ગયાં એ જ પ્રવાસમાં યુવરાને નરવિઃ તરીકે પડેલા જ પોતાનો દેખાવ દીધો હતો. જેથી ઘટપરના નરવિઃ અને ખીલખો જનુ પ્રસન્ન થયા હતા. જરસીનો ઘાટ ને રમવા જેવું પ્રસન્ન થયેલાં રૂપેની દૈવમાહિય ગયાં; પછી ત્યાંથી કૌર્નચાલ આગ્યાં. સમુદ્રની કેટલીક અદ્ભૂત રમવા જોનાં કૌર્નચાલની ખાલો જોવા ગયાં; ત્યાં પ્રજા તરસી પ્રસન્નપાર્થક રાસની કરવામાં આવી હતી. અંતેથી પાછાં યોસજને આગ્યાં.

—રૂપેનનાં સુખ ને આલ્સજર્ટની યેહતા.

ક્રાન્સના રાજા હુર્ક ફિલિપ સાથે રાણીધર્મિ પડેા પરવટ હતો. રો, પણ રાજ્યને સરની ભાગ્યમાં તેવી વાતને હુર્ક સંબંધ નડેતો. હુર્ક ફિલિપે રૂપેન સાથે ઘોડો સંબંધ બંધવા માંગેા. ડ્યુક ટી હાંટપીન્ડર અને ક્રાન્સના હુમી સાથે ને હુર્કના ભગીન ડ્યુક ટી કાઇનાં સમ રૂપેનની રાણીની બટુન સાથે કરવાનાં આગ્યાં. આ બન ઈન્ડોની પ્રગતે નિસકુલ ગમી નહિ, ને બપોરે રાણી વિદેરેન્ડને સમજાવવાને રાણી એમીલી ઈન્ડો ગઈ, ત્યારે રાણીઓએ પોતાના દરબારને ધટો. રોમ તેને આવકાર દઇ, તેની માંગણીને માટે ધણી મંબાર કબજોમાં ના પાડી. આ પ્રમાણેનાં સમ થાય જ નહિ, કમો તેથી દેસ-રાજને ધણેા બધ છે. એમ ચોખ્ખે ચોખ્ખુ જણાવી, એક મિટા રાજ્યને ખીલ રાજ્યસાથે સંબંધ બંધાવથી, સર્વત્રને કેટલું સોવતું પડેતે પણ સંભગારવામાં માફી રાખી નડેાની. પણ ફિલિપે રાણીની વાત મણકરી નહિ તે રહેઆથી વચો, જેનું પરિણામ ધણું માફું બોવતું પડેું. આ વાત માત્ર સંકેતે બની છે, તેવામાં ફરીથી દેવંતકાગુમાં પ્રથમે નિકળ્યાં. માર્કિવસ આંર સોલીસજરીને મુખમે ગયાં, ને ત્યાંથી ડ્યુક આંર લેલિમ્લન, લોર્ડ મેથનોર્ન વિગેરેને મુખમે પધાર્યા. હુર્કનાં રાણીને બાદની રમણીવત્ત જોનાં ધણી મઝ

ગર્ભ દનીઃ જેમાં રાણીથી તથા રાણીપતિના સંબંધમાં પ્રસંગ ને જ્ઞાનદળનક કષ્ટો મદવારી મદવાવીને મૂક્યા છે. તે જ દિને પછી બંને રાણી કુળમાં રૂચા કરાં લગમરપોઃ અન્ન પુલીપાણી રવા દવા આશર્પે માત્ર એક સાથ જલનમાં દનો ને રાણીથી સંબંધાંજાના પોતાકમાં દનાં. પદેલે કુળમાં બુદ્ધભુજામણીમાં પખાં, પલુ લેડે શમે રાજમાર્ગમાં આજાં સેટ જોન પાસાગાના સેતુ નજીક આજાં કે મામ્લિયજોનો રજ, મસ્તી, રામ, તાન, સૂર સાથે સંજગાચ લાગ્યો, તે મુલુનાં રાણી મન્ન થઈ ગયાં.

બીજો દિવસે હેવી આઘાત મદેશમાં લેવી જરવામાં આવી, ત્યારે સિક્કો, વાગુરજો ને સ્ત્રી પુરુષ સજગાં હાજર દનાં. રાણીપતિએ પલુ લેવી જરી દની એ જ દિવસે મોટો નાસ્તો થયો હતો, તેમાં સર્વ સામેશ થયાં હાજરો સ્ત્રીપુરુષ ત્યાં હાજર દનાં. તે જ સાંજના પછાં ફરી લેંડા આજાં.

૧૦-રહોટલાંને ત્રીજો પ્રવાસ.

હું એકવાર જાણી ગયો છું કે, રહોટલાં જેવો રમણીય ને કુરતી સ્વનાથી જરપૂર દેશ બીજો નથી રાણીધીનું મન તો ત્યાં જ રહોટલાં હતું. થાત દનાં રહોટલાં, રમે રમતાં ને મોજ દેખતાં રહોટલાં જવાને તૈયાર થયાં તા. ૧૧ મી ઓગસ્ટે ત્રીજેવા રહોટલાંના મેટો ને બીજા દરિયાનાં સ્વરો નિરખત મુલુ-લકુવરી વગેરે સમાજસદિન, રાણીથી નિજગાં. પદેલે સમુદ્રપર્યટન કરતાં કરતાં સીરીલીયા રાપુમાં ગયાં. અરિયાં જતાં પુષ્કળ દેશો આજો, કેમો વાળાં, મુમસ ને તોડાના દરિયાં પલુ સંજાપાર થઈ પખાં સર્વે સમુદ્રપ થાજો ત્યાં નિજોશાં મીઠાંદેહન બંદરપર આજાં. ત્યાંથી ગ્રામમાં રાણીપતિ ને બીજાએ રૂચ મયાં પલુ રાણીથી તો તુલકપર જ રવાં ત્યારે ફરીને કારનસ્ત નજીક મલ, ઓઈશ ઓઈ મેનપર પખાં ત્યાંથી કેટલાંક ન્હાનાં ન્હાનાં બંદરોપર ફરીને, તા. ૧૮મીએ કાંઈક ઓઈ બસુદ આવી પદેલ્યાં અરે

રહોટલુંને ત્રીજો પ્રવાસ.

વિચીરમયમાં ત્યાં રાજપુત આસનરે બેઠો. જામ
 આવે ત્રીજા વિચીરમના સમયમાં મેકોનાની કામ
 અદ્યપિ પહેલ જવારમાં આવે છે. મહીનોના
 પહેલ કરેલી ચાંચરેલી નામની જામ, જે જે લેખન
 જતાપર આવેલી છે, ત્યાં રાણીથી જામનાં અને રામ
 કામનાં અને અમારી વાટને રામરામ, પાણી નિ
 કરવા પડે છે; કેમકે પશ્ચિમના ટાપુએ ને સરોવર
 મહાં મેદિન કામનાં છે; જિ પડીની જામનાં કામનાં
 વાતાં, જામ ને રમવાથી બરેલી જામનાં વરેલી છે. આ
 રહોટલુંને ફરમુસ રાજની હતી હાથનું રહોટલું
 એમનાં નામનું હતું; જે લોડ વિચીરમ બે-ટીક
 બે-ટીક બે-ટીકના નામનાં હતું, તેજે તે સ્થળ
 આપ્યું હતું. આ મહેલ પહેલે જામનાં છે ને તેમાં
 જામનાં વરુઓ છે. સામે જ લેખના સરોવર આવે
 જામનાં મહાં રમવાથી જામનાં છે. અદિમાં ત્યાં ત્યાં
 કીમિ રમવું, સિદ્ધાર કરવો ને મિત્ર કામનાં જામ
 હતો. રાજપુતે મહાંની બરેલી મજામો કામનાં હતી
 ખૂબ બહાર મજામો મારી હતી. ત્યારે જામનાં હા
 દોડ ને મરમાં જામનાં કરી મજાનાં હતાં. ચાર અડ
 એવા જામનાં મજાનાં જે, રાણીથી લોડ કેમનાં
 ને જે દયા જામનાં હતી, તેપણ હાથનાં કામનાં
 છે. વરસાદમાં ફરવા જતું કીક લાવતું નહિ, તેપણ
 મજાની હતી. રીક દેહને કાંઈ કાંઈ ખૂબી જેતું હતું
 મિત્ર સિદ્ધાર મજા જેતું હતું. ત્યાં જામ નગર નાં
 ને જામનાં સિદ્ધાર કાંઈ જામનાં નહિ. ફરીને આવતું
 લામની, ને જામનાં પર અમ્મી મજા કરતાં હતાં.
 પડવાથી સપનાંમાં પાછાં પર તરફ ફર્યા ન ત્યાં ર

આખું યુરોપ અને સાથે ઈંગ્લેન્ડ ૧૯૧૧

સ્વયંમાં પણ નહોતો. હવેકે હી મોનપિન્સર, કે જેને મારે આ
હોય હોયે થયે હોય, તે સરને જાણીને સ્વીકારી, કે જેના સરી-
સર સાચું વચ્ચે પણ નહોતું. હું જિવિષને ઈંગ્લેન્ડની રાજસભા
ને વંચન નિવારણી થઈ જામી આવ્યું હતું.

ફ્રાન્સની ઉપવચન સાથે ઇટલી, સ્પેન, પુર્તિગલ અને
આસ્ટ્રીયા સહને જામયજ થઈ સ્વી. બેસ્ટપમમાં ગુમને પદ્મ
સ્થાપને ઈંગ્લેન્ડે થયે, પણ સ્પેનના મામા સિયોપોલ્ટનું રાજ
સથાપન હતું; તેમ જ સ્પેનના સારસ ખર્ચ તથા ને:છના સંતોષ
પણ એમજ થયું હતું; પણ જામ સ્થાપી થઈ જામયજ આવી નહિ.

આ જામી રાજમયજ સ્થાપી હતી, તેમાં મુખ્યથીએ ચોથી
રીકીનો જન્મ આવ્યો તા. ૧૩ મી મે ૧૮૪૮ ને હિન બ્રિટન-
હામના મહેલમાં તેનું નામ પાડવામાં આવ્યું કે, રાજપુત્રી હુમી
કેરોથાલન આદ્યજો આ જન્મ પછી રાજ ત્રીજા જર્મનીની
આદ્યજો રાજપુત્રી હિન સરેથી રાજપુત્રી મોરિયા મારણ પામવાના
સમાચાર મામા ને તેથી સરે જનું દોષમલ થઈ આવે મામલો
જન્યો હોય, તેટલું જાણ સ્પેનથી હતી પણ નાજુક થઈ નહોતી
ઈંગ્લેન્ડમાં પણ પામવાનું આદ્યજો જામ હોય. સ્વીડન લોડીએ
લોડાલ હોવાનું. ઈંગ્લેન્ડમાં સ્વમલેસ નાંખવાથી અને સેનામાં
વંચરો કરવાથી પછે જામલેસ પેર થયે હોય. રાજપુત્રી પોતાના
મામાને થયે છે કે, “જે જામી થઈ તે મેં જામલું મારો વિચાર જીવિ
કર્ષક નહોતો, પણ મામ રાજપુત્રી એ સ્થાપી હું જામ પામી,
સારકે નાજુકી થઈ નહોતી. નેકે સિયોપોલ્ટી પરીકે, મોડી જામન
અને જામયજકરો પણ નહોતી તે મામ નાજુક જ જામલું” સ્વીડન
લોડી, એના રાજ સાથે સીકાલ હતા તેઓની એક સજા તા. ૧૩ મી
માયે કેનીયન કેસનમાં મળી; પણ પારસ પ્રમલે ફોદ મિગરી નહિ.
જામા ઈંગ્લેન્ડમાં સ્વમલેસ હોવાથને લેવાથી થઈ હતી, પણ

ગે: ૧૬૫૫ સિદ્ધર દાસ જાણ્યો નહિન્તે કંને નરોલે રાજીય,
 સીએ તથા જાગીર દુરગદુરગરી દુરગદુર પળોઃ જગ્યાએ ફરી
 ગ્યાં ને ત્યાંના લીલા, પીગા, પીગા ને કાગા દેખાવો જોઈને જડ
 જમનમાં જાગીને પોરેશ્વર કર્તે જાગ જાગવયાં હયાં. ૧૬૮ દિવસ
 નેરોલેના મહેલની પાછળનાં સરેયાં ઉંચા દિખરણ ચડી ત્યાં
 ખાંડીને, એમરે નજર નાંખવા સુદીલીલા નિરખનાં એક
 પાત્રને દિખતી લીલા ને જીય જાળુએ વસાવતું જામર જામર
 પડતું તે જોનાં જાતે ઉંચું કાગમાં પણ ફી જાતની દલી દુરુર
 નિસવાનો શાખ મલાલજીને વજારે હોય, તેથી રોડાઈનાં દુરુર
 દુરુરની જાળાએ પળો કાશ ઉપરોમ જાપા એ નામદાર એક
 જમણી રીતનાં સ્થર છે ને ઉંચામાં ને એક કોઠા પોરેશ્વરની
 ઘણા જાપિયે, તેમાં જો નામદાર એક છે.

બેન્ગોર હોયતુ કંને તેમ નરોલુ, પણ રાજામદપદને લીધે
 જાગીયાર દલીલાતું નહિ તલ ૨૮ મી સપ્ટેમરે બેન્ગોરના મુખર
 દેખાવેના ફી નજર નાંખીને સવાલમાં નિાખ્યાં તે જુરે જુરે મથે
 વિષદેને જોનાં, લીલા જોનાં ને જાના ઉપાલવનાં છે વિ:સામદામાં
 પળે રહો જાળ્યાં જાતે એમની જ સમસ સમુદમાં પંડેન કરનાં
 એક જાસવાના જનાવ જાતે હોય તેમાં રાજી જાને તેમના
 રાજાવજાર પણ જોખમ જાવે તેનું હતું. પણ રાજાવિધિ
 રાજીએ, ૧૮૫૩ જોખમ રીતે પોરે જાગી, ૧૮૫૩ના જાત જાતના
 હયા જા પડે પોરે જામરોના જાતના, તેસાપે જાતપુ પણ
 જાતપુ ૧, જાતે જોખમ પોતુ હોય તે જાતે ઉપરોમ કર્તે પાતુ
 નોજામાં રીતે જોખવાને જાતુ જાતે, જોતે રાજીપોરે જાતુ

૧૬૮ પ્રથમ રોડ પ્રથમ કારણીમાં જોતે જોતે રાજો: પ્રથમ
 જાતે હોય નહિ તે ૧૭ જાતે ૧૮ વિષદ પાતુ તેજ પ્ર-
 જાગી પોતુને ૧૮૫૩ જાતુ છે, તે જા જ રાજો ફી જાપે છે:
 ૧૬૮ પ્રથમ જોતે જાતે ઉપર જાતુ રાજી છે, તેજ જ જાત

ગાત્રી હતી, તેનું વર્ણન કીધું છે, જે બહુ જાણીતો છે. જાગ્રોને મુઠાચારને ચોખ ફેગરબ્લી જણાતી હતી અને જાગ્રોના લેવાનો પણ તેણે કરે તેમાં વચ્ચે વિશેષ પડે નહિ, ને પોતાના અગ્નિના પ્રત્યે પૂર્વ આશ્ચર્ય રહીને વેં તે કહેવાને અનુકરીને ફેગરબ્લી આશ્ચર્યમાં આત્રતી હતી માતા પોતે જ વિશ્વક છે, તેથી ક્રાફ્ટીથી જાગ્રોના સમક્ષ એવી રીતે વર્ણન દર્શાવે છે, તેઓ જાણી રીતે તેની જ નકલ કરવા સાચાં પર્યાયથી ફેગરબ્લી, એ માટેનો મુખ્ય પાયો હતી અવગત, રાજાના પદમાં મુખ્યવર્તી દેવાથી ફેલ્ડીકાર પોતાની માતા તરીકેની દરજ્જા જાણ કરી નહિ, પણ તે માટે સંસ્કાર તેઓ પોતાની કિશ્કિરી જાણવા, ને કહેવાં છે, શું કહે, બીજા પછી ખરપોતે લીધે માણથી મારો માનુષ્ય સમજાવે નથી. પણ પર્યાયને માટે તે પૂર્વ સહ આશ્ચર્યમાં આવ્યું છે. રાજકુમારી માટે રાજીપતિ આશ્ચર્ય સખે છે કે, 'કુમારીને એટલી જાણી ઉચ્ચ સ્થાન કરતી જોઈએ કે, જેથી તે પોતાની પ્રવેશ કરાવતી વ્યવસ્થા દુખના કરી, તે પ્રમાણે વેં પર્યાય સમજાવે જોઈએ, ને તે એવી રીતે સમજાવે જોઈએ કે ખદ્યાક ને પરસીકના પર્યાય જોડે. માત્ર પર્યાય પ્રાપ્ત કરવાથી પોતે જ જાણ છે, પણ ક્રાંતી, તેનો ઉપયોગ, પ્રજાજન ને મનુષ્ય પછીનું સાચન, એ બહુ સહાયક સમજામાં રાખવાની જરૂર છે.' જેમકે સત્વ આશ્ચર્ય પ્રકાર અને ઉચ્ચ પર્યાયથી કમને પ્રત્યે માતાપિતાએ, પોતાની પર્યાય તરીકે, જાગ્રોના હૃદયમાં જાણવાથી જ દસવાં જોઈએ. પરમસ-કુલુસંપત્તિ થી જાણ નાખના કહેવાના મિત્ર વિશ્વના સ્વપીનમાં રાજકુમારી ને કુવને મોખાં દર્શાવે.

૪—આયર્લેન્ડ અને પછી સ્કોટલેન્ડ.

અંગ્રિક પ્રજા તરફથી બહુ પ્રેમપૂર્વક મહારાજીપતિ આશ્ચર્ય આશ્ચર્ય દર્શાવે, રાજકુમારીને આ વેળાએ અંગ્રિક પ્રજા તરફ જાણી

[illegible]

બીજે દિવસે, એટલે તા. ૭ મીએ રાષ્ટ્રીયી આશર્પટ સાથે
 થોડે સ્વાર જમિનિ હટવીઃ જગ્યાએ ભેવા ગયાં, જેમાં ગોક, ભૂનું
 પાણીએલું મહાન અને દીનીદીની પાસાગા હતાં. નપોતના કિમે-
 નંદામની આરોગ્યશાળામાં ગયાં તા. ૮ મીએ રામજીમાં સ્વાર
 કરવામાં આવ્યો, જે પ્રસંગે આગવડના મુખ્ય નગરો તરફનાં
 પુલકા માનસે હનુરમાં પરવામાં આવ્યા હતાં તા. ૯ મીએ
 દિનિકસ પાર્કમાં એકની કચવા કરવામાં આવી હતી આગવડના
 એક ન છુક લીવડના ગલી મુલાકાત પ્રથમજ બીજે દિવસે હાલ
 લોરેનેટ સાથે લીધી અનેના એરીટ નુજની ચિચિતતા નેક,
 રાષ્ટ્રીયી નદુ પ્રસન્ન ને રંગત થયાં. નવ કરવાટ પુરોએ પ્રયો

લોન્ડોને પહોંચી જતાં જ્યાં ને ત્યાંથી રેલ્વેની માર્ગ નોંધ
આ પ્રકારે જુઓ પુણ્ય છે ને જવે પ્રાચીન શાળા રજા-
પણ રજાની રજા નિશાનીઓ નોંધાવે છે. ત્યાંથી પર્વ
ને રજામાં જોઈ પછી એકાદના મહેલમાં જ્યાં ૧૦ ૨૫
એ એકાદ પર્વમાં જવે ૭ અઠવાડિયાં મુખી રજાની એક
ત્યાં એકાદના જોડાને નિર્જન પ્રદેશમાં જાણી જાણ
કે દોષથી, તેઓ પોતાના કુટુંબમાં જ નિમજ રહેતાં હતાં
જાણી રોડોડોડો, તેઓની પમરતા, એક બીજાની, એક બી-
જાના હતાં ને પ્રાંત, તેઓની રજા ને મુકાબા, માન્યતા એક
બીજા પ્રદેશ પ્રેમ ને દાસન, એ જ્યાં વેમરમાં તેઓ ખરું મુખ
એકાદના હતાં જડ થાડા ચાર નાદો દબાવતાં હતાં એક સમયે
તો રજાની પ્રાજ્ઞા આપનાર સાથે નિર્જન મથકમાં રજા જ્યાં
હતાં ને મીઠા સરોવર જાહેર બેઠાં એ સરોવરને માટે એક કહેવાય છે
કે, તે પ્રાજ્ઞા છે. ત્યાં પોતાના પ્રાજ્ઞાના જોડામાં મુખી મુખી
તે નામદાર હોય જ્યાં હતાં બેઠાં આ દેવી લીલાથી રજામાં પજ
છે થાડા વેમર હતું, તો પછી બીજાની વાત થી! હાથમાંથી
લીલા! રજાની જ્યાં થાડા ને એકાદ દોષ ત્યાં જ પ્રદેશમાં મજા
રજા, ત્યાં મુખી વેમર નિર્જન પ્રદેશ દોષ ત્યાં નિર્જન બેસતાં,
ને રજાને કુટુંબ જાણી પજ સજામાં નહિ ત્યાં હતાં રહેતાં,
પછીએના કસ્ટર ને પવનના મુકાબા સાંભળતામાં જડ થાડા
જાણી હતું, પ્રાંતો સજામાં ને વનસ્તિમાં આવેના રજા-
રજા તેઓને આનંદ આવેના હતાં જ્યાં ત્યાં બેસા જતાં, રજા
ત્યાં મુખી જ્યાં ને રજા ત્યાં થાડા નિર્જન કુટુંબી જાણમાં
જાહેર બેસતાં અને કુટુંબી હાથમાં બેસી, હાથની માતાં હતાં
હાથમાં રજાની આવેના બધાં રજાની મુખી મજા તો
તેમથી પજ વેમરમાં નાસતાં પર્વની ખોડો ને તેમનાં રજા
જાહેર રજા, હાથમાં જાહેર રજામાં, એ સર્વ

જુદા જુદા જગ્યાએ-જન્મ અને મરણ ૧૩૧

દેને મનુ તે જોને ફુલફેરી તો ચક્રિ ન થઈ શકાં, ને પાછાં
પરનાં બંનેને આગળે હજુ જન્મ રખાલે કે, તમે હોઈ મે-
રના એક માતા ઉપર માટે મજબૂર છો !

નરેશના પાંચા વખતમાં સળ વીણીશ ચાલની ચણી
એકીએની માંડી વધારે થઈ, ને ત્યાં એક દીકરો તે મરણ પામી.
ચણીથી નરેશમાં વેદવચની રાણીને મગચા થઈ દાંતાં, ત્યારે જ તેના
માથાપર એકની છાયા ફરી વળી હતી મગચાં બંને પ્રેમ મગચાં
થઈ, ને જ્યે વાર ચણીએ તેના દમનુ પુનઃ જીવું. કેમકે બંને
પ્રેમે આ દીકરીથી પણ મારો સંગે દત્તો.

એ જ સમયમાં ચણીથી મનંરની હતી, ને ૧૮૫૦ના મેની
૧ હી તરીએ સાનમા જાગક ને ત્રીજા પુત્રને જન્મ થયો એ જ
દીને મરણથી વેદિગદનનો જન્મ દિવસ હતો, તેથી પૃથિવ્યા
દાવના સદેનગર વિચીરમે તેનું નામ આર્થર વિચીરમ પેટ્રીક
આપનાં એમ પડ્યું. આ વેગની સુચકમાંથી ઉચ્ચ પડી
એક દિવસે પ્રથમ જન્મ દત્ત, તેમાં પેટ નામના એક મૂર્ખ
થયો દિવસને દમનો જીવો ચણીથી દેવિગદનમાંથી નીકળ્યાં
દત્ત, એકલે તેને મધમાં સારીને આ જીવો એ પુત્રા માટે
પેટને પકડીને સાત વાં તરીપર દરમાં આવ્યો હતો

એ જ સમયપર ચણીપર આગળે પોતેનું મનું સમદરપાન
ઉપાસની એકી એકવચ થની હતી પાંચાંએની બંને સમાએ તે
માટે દર્શ જગ્યાએ હતો, ને પ્રાણસમજનો સપૂર્ણ દત્તો હતો પણ
એકલામાં આગળેનો મુખ્ય સદાવક સુર દેવનું પીવ, અદરમાનય
મરણ પામ્યો આ વખતે સર્વે દર્શ મનમાં સમાવો; કેમકે ચણીપર
પ્રદેશનો વિચાર માંડી વાગચની જ એકવચ જાણી પણ પાડી ખી-
એની સદાવચથી તે જાન લેવા જોઈથી ઉપાડી લીધી. દાર્દરપાક
પેટને પકડીને માટે પસંદ દરમાં આવી. આ પ્રદેશન

જેનાના પરમાણી નિતી કરી. તેના મદ રેડ્યુ. ને વિપરિત રૂં
કરને કરકારથી કરે. એટલે તેના કાથી દરખાસ્તોએ પણ તેમ જ
કાણું ને દુનની સંચરણના કાન્ય એમના તમા ઉપરી તથા.

એકેકેના પત્ર પાંચ મહાબાહુન નાની દલી. સૌં
પામળીના સપાળથી આજ્ઞાવની સમાજ રીસત દલી. તેની,
ખરખરે અને એમા અને પાત્ર. પણ તેટલામા ખજાર કાથી કે
મુદ્દા-મુદ્દાવમના ચાલતી પદાવળી મારી છે. તેથી રીસતીના
એમામખને આવવા નિાવ્ય. એકાકખને આવ્યા ન્યારે ખજાર
મળી કે, મળી મરણ પાન્યા છે મ.મોના રીસમા કાજુકમે માર
કારે આમ હોવા.

૧-૧૯૫૧નું મહાબાહુન પ્રદર્શન.

મહાકમખં રાજ્યોને નિતીને અનિસખ મારે તમ મેમવેશ છે,
તેથી રાજ્યોનાંથી રીસત મુદ્દમા ખરખરે રચ પોમ રીસતોએ જાવર-
પ્રકિદ દીગે. તે પાંચ રીસતમા આરતપુદમા ઘરેપરી રાત
કરને પાત્ર કચ દને તે, પાત્ર નિતીને તમે કાણું તેની મેટમાંથી
ઉપાડીને રજુ કરવામાં આવ્યા દને દીસે ખજારખડું તાક દને,
આપાંવળું અંધર દને ને જાવતી નિપેદારી દને દીસે રાજી-
મોના મુદ્દમા જાવતમાં આવ્યા તેથી રીસે રાજરે પ્રકિસિન રીસત
સાગી "જાનેમાં રીસિતર તેમ, રાજ્યોમાં બરતખડ છે" પણ
આને રીસિતર સ્ત બરતખડમાં નથી, બરતખડ એ રાજ્યોમાં નથી.

રીસિતરથી રીસત રાજ્યમામમાં ને અપરે મન્ય મન્યો
છે તે, રાજીપતિ આજ્ઞાવની પોમનાથી ઉભુ થવેલું પ્રદર્શન છે.
એ પ્રદર્શન મારે જુદા કાથી સોમ તુષતુર દવા-જેમ ચાતક
રજનિસુદ મારે દોષ છે. એના મદિમામાં પાંચીક કાજી ને મ-
બીકી મેટવામાં આવી, અને તે કામામ મચાવ કાગી તા ૧ થી
એનો વિવચ દિવાન્ય રનિદાસમાં મરેથી કરેલો ને કીર્નિવં

હું દત્તી, તેની વૃક્ષના ડા નદિ-નદિ સું દોષ પુષ્ટિ-
તા! તેરી-તેરી જ પ્રદર્શનની દોષા દત્તી

હિં રુષ્ટી સાથે દત્તે સર્વે વ્યસ્થિત યોગ્યતા પડી
થી આવજઈ ફર મયો, ને પ્રદર્શનમંડળીએ પ્રદર્શનનો
કે રુષ્ટીએ અપુત્ર દીધા કેન્દ્રસ્થિતના મહાભાર
માં, ને પડી હાલીપુત્રની પ્રાચીના વાહનમાં મરહૂં એ
નો મધ્ય બાજ ચિહ્ન દત્તે નવમાત્ર પદ્ય જ્ઞાની
ની દર્શનનાથી કાને પડ્યું સંભગ્યું નદિ ને રમાડા
આવતા, તે જાણે કુદરતી પગલા જ ઊંડી દત્તી સર્વતા
ને આનંદ છાઈ રહો દત્તે 'રુષ્ટીનું રાત્ર સહામન
કે પોકાર વરવર થતે દત્તે વાહન્યે તે સંભગ્ય જ
સેનનાં વાહન સર્વે મારી દાહનાં દતા મધ્યનાં
દિવ્ય દનાં આવજઈની સૂચનાવતી હોઈ શ્રેયજેને
"મહારુષ્ટીની આઠાથી જાણું છું કે, પ્રદર્શન ખુલ્લું
જેની સાથે વાહન ને દર્શનના થઈ ને દત્તીએ
! મારે આદ્ય જાણ થમ દીધા દત્તે, તે કુદરત
નાં જાણ પાડી જાણું

હિં ખુલ્લું થય પડીરુષ્ટીથી સતેવ સાથે મહેન આજનાં,
કે દત્તે જાણ તે મદુર સુધી સંભગ્યે દત્તે પુષ્ટિતાનાં
તે આ દોષા નિરખનાં, અવજામાં જ મરહૂં મયા
જાણનાં દનાં રુષ્ટીથી પોને કહે છે કે, "અ. પ્રદર્શનથી
નમ અમર થઈ, ને લેખિમિત્તનિક અને કુદરતી બોધતા
! મુશ થઈ મયા" રુષ્ટીથીએ એ રિવંતે પુષ્ટિ આજ
કે મુશામલ થઈ, તેનાથી પોને મદુ પ્રસન્ન થયાં નવાના
કે દત્તે કેદા કેદાંક ગમતાં જાણ મારે જાણે ને એક
વાહું કેદ આખું, આખે મુશામલે આખે સંજન
! કીને સંગીતકર જાણ મયા

પણ જોયે દોઢ વર્ષના ઉપરીએ પણ દરની મુખ્ય દર,
ને તેમની આજીવન પ્રમાણે રૂબ રૂબ હતું.

આ મંત્રી જન જનની મંત્રીના મિથાસ ૫૭૬ તેમણે
કાળે પોત સિદ્ધાંત દબાર જાણે નમન કીધું ને પછી જનિ
મોદક નૃત્યમાં થયે સુખીશીએ સમગ્ર જીવીનજન સાથે ને
પ્રાપ્તિ આપણે નોંધેલી મરણી સાથે રૂબ કરવા માંડ્યું.
રૂબ કરવામાં સુખીશીની જનિ વખાણવા થાય ચતુર્થ
માં જારી જુલ જુલ જાણે પ્રકારે રૂબ કીધું. અગ્રજાદ
મરજમાં, તેના રૂબ તરફ સર્વે પાંડાં રાજીને જોવા સાચાં,
તેનું રૂબ જોઈને આશ્ચર્ય પામ્યાં, અને વાહવાના વખાણના
પણ રૂબ જોઈ જવા જે જોડવામાં કીધી હતી, તે પ્રમાણે
સર્વેએ પણ ઉપરચાપરી, પોતાનું ચતુર્થ એવી તો સરજ
દાંત્યું, કે જેણે તેને જોયને વધારે જાણુ છે, ને તેનાં
જોડાથી વધારે કર્યાં, તે કરી સમાવ તેમ નહોતું લેવી
કેમો કેમો ને રૂબકીયાત એ જનિ વખાણવા જોવા દર્શા.
સિદ્ધાંત પોતાકેમો કેમો પણ જોયે દોઢ નરિ તેની જનિ
ની જાણ, તેની સરજ ને વખાણ મરજ દરજ અને પીમે
ન હતું-એવી પુતળીએ આજીવન રૂબકીને કે કરી કીધું હતું.
સમજાવતી બધીયારી વળી એક જ હતી લેવી લંડનનીનાં
ને મહિમર પોતાક જોવા જોઈ દર્શા સર્વ પ્રકારે "રેરોરેમન"
હું જાઉં તો વખાણને પાંચુ, કે કેટલાક રિતજ સુધી તો
જ રૂબ જ્યાં ને ત્યાં થતી હતી.

કુ એ રૂબ કર્યાં મિથાસનું રૂબ વધારે વખાણવા
પણ છે. પ્રારંભના આગમાં તે રૂબ કરવામાં આનું
દ મો જુલાઈએ આ રૂબ થયું. સુખીશી નથા બીજા
મરજમાં તેમાં સામેય થય દર્શા આખો મરજ

એ પાંચો મુખ્ય અવલોકો બનાવ, હુઈને પેલિયને પ્રગત્યા
 : ૬૩૫૨ તરુપ મારીને, સોલી વડેયવી ને મોટી સળા કાન્સમાં
 મેગરી તે દતેલ દુગ્ધા ને કાન્સ વચ્ચે એથી સદગ કમન નેતું
 શું, પણ તેલસામાં લોડ પાર્થસ્થને રાહનામુ આપ્યું. ફેંચ 'કુપ-ડી
 રેટ' મનાતા હોયથી, દુગ્ધાના પ્રધાનોથી હાં કાં સંધુ નદિ,
 ૧૮૫૨ ની સરઆનમાં, એ આંક ખીસેમાં પેસનાં જ 'એમેસોન'
 નામની સ્ટીમર બળી બગમ કર્ક ને ૧૬૧માંથી ૧૪૦ માણસ
 રસ્તુ પાયાં બેલકેટ્ટે નામની સ્ટીમર કેપ ક્યારે તું દોષ આચળ
 ૧૪ પામી, તેમાં : ૩૦ માણસમાંથી ૨૬૪ માણસ જ બચ્યા.
 ૧ સપગા સોલરો દતલ વગી ગોંમે બપડર બનાવ એ બચ્નો
 એ બચ્નો બાપિદુ તગાવ ગાટુ. તેમાં ૧૦૦ માણસોનો તાલ થયો
 કેટલાક પસ્તાર વચરના કર્ક પણ મદગુણીમાં આ વેગાએ
 અપગત બનાવી હતી આમ ઉપગુણપરી પ્રગપર પડતી
 નમાંથી નીકળ્યા પછી, પોણક વખત ઓગળનના મદુલમાં
 ૧માં મળ્યો, તેવામાં રૂ. ૨૫૦૦૦૦ નો ચાર્ટ્રા, લી-કન્ટ-
 નેક બાસિસ્ટર બેનીસનો, તેના ત્રિયની રથે રાહીટને મળ્યો
 ૧ નર્સીય બેસક મોટા કહેવામાં આવે છે, તે આ ઉપરથી
 પ્રથમ પડે છે.

જુહાપા જુહાપા બનાવેલ

સૈન્ય મદદથી વેલિયનની મર્યાદિ જાણવામાં આવી ।
તેનાં રોજ અને તરતજ મુખને ઘટ્ટો ખેંચી સમર્પિ સમે
હૈ, ને તેજ કોઈ જાનિ જામૂજ લેખ હૈ ।
"મદ્યરોગ" ૨૦૨૦

“मयदेवग मध्ये तुम, मयदेवग को वसु
जिना मयदेवग को वसु, मयदेवग को वसु
मयदेवग को वसु, मयदेवग को वसु.”

આ કિસ્સાને લઈને મુલકી કોર્ટમાં પણ ચર્ચા થઈ રહી છે. આ કિસ્સાને લઈને મુલકી કોર્ટમાં પણ ચર્ચા થઈ રહી છે. આ કિસ્સાને લઈને મુલકી કોર્ટમાં પણ ચર્ચા થઈ રહી છે.

૨-ન્યાના ન્યાના બનાવો.

[illegible]

કિમિયાનું યુદ્ધ-ગિજાસ્ટોપલનું પડવું. ૧૮૫

જદુ વખત સામો. હીજમત ને કો-ગ્રેવેગીવ જન્યોઃજન્ય વેરમય
 દિશી રોના દયા, ને રાણીપતિ એવન રોહામને સખે છે કે,
 જો સંતોનું આલે તો રાણીને કેદ કરે, ને મને દાગી કરે; કેમકે
 તેમના મને મને ફરજન અને ગામડોડી સમજના દયા. જ્યાંમુધી
 પાસાંમેટમાં એ જાળગતી નકાર પરી થઈ નહિ ત્યાં મુધી રાણીપતિ
 જણે એવેન રથો રાણીપતિ અને પાસાંમેટમાં થયા દુમસાથી
 રાણીથી પોને મળ્યાં ખિલ થયા; ને પછી લોડાં એજાડીને સખ્યુ કે,
 તાર ગળ્યા કે મારા પ્રાણવસ્ત્રમ મારે એ હંમેશાંચમાં આવે છે તે
 મારે જ મારે છે એમ સમજાવે. જાનેચરી ૧૮૫૪ માં પાસાંમેટ
 પાછી મળી ને રાણીપતિના માથાપરના સપગા આરોપો દિવાને.
 ખામમાં લોડાં એજાડીને ને આમમાં લોડાં જૉન રસલે પિઠારી
 દાવાલ કેદમાંએ રાણીપતિને સારો પક્ષ લીધા દેના.

ધંરાવલાં વાદળાં ઉતરી ગયા, ને રાણીમાંએ પોતાના જાનની
 ૧૪ મી વર્ષાએ દિવસે જદુ આનદહિસર છોડ્યા, ને બેરન રોહામ
 મરને. જાનનાં સખ્યું કે, જામે ખરેખરે આનદ જોગતીએ ઝિએ.

૩-કિમિયાનું યુદ્ધ-ગિજાસ્ટોપલનું પડવું.

ચાંનસઘમગરદેનીનથી યુરોપમાં યુદ્ધનાત તો સઘજસમજો
 રહે છે. યુરપી રૂસિયા વચ્ચે મપાજપી થતી, તે મારે યુદ્ધ નહીં થયું.
 હિંચેં યુરપી તરફથી બાત લીધા દુરેના પોમરોથી મેના નગર
 જાળગતી આવી ને રાણીએ પજુ તે દુરેમાં બાત લીધા. ડ્યુક ઓફ
 કેમ્બ્રિજ એનપિપતિ દેના, તે જ્યાં ઉસાદથી નિકળેલ સર આસ
 નેપિપરના રાજા નીચેની નીકા બાસિટક સમુદમાં જ્યાં રાણીની
 આગાથી નિકળી.

જેરન રોહામ રાણીથીનાં મહુશીને ફરેના સનો-આઇ, ને રાણી-
 પતિને રનેલી, એ રાણીથીનાં દિવમાં જદુ મગજ સખેના દેના.

દેશી દળી. તેનું કોઈ દર્શન નહીં છે. સિદ્ધાન્તોપલબ્ધી હોઈ મળ્યા-
ના પાત્રો કદો ને સર્વે દર્શન દોરને વિષય નહીં ત્યાં સ્વચિન્તનમાં
સાધ્યતાનોએ કદો કે નમને જાણ પાછા. સિદ્ધાન્તોપલબ્ધી
ને જલ દેવતા, નદિનો કોઈ જ કદોનું મળ્યું થયું ન સિદ્ધાન્તો-
પલબ્ધી પેલા સમયમાં તદ્દત દેવતાનો કોઈ દર્શન ને જ
દેવતાને પાદોમાંથી કાઢીને નીચેથી મળ્યું પાત્રો ને કિમિયાનું
દેવતામાં જા, બીજા નિઃશ્વર મળ્યું પાત્રો ને કિમિયાનું
શુદ્ધ કાષ્ઠ દર્શન કાઢી પડેલા હોઈ પાત્રોને પ્રધાન
થયે ને વધારે કિમિયાનું શુદ્ધ કાષ્ઠ મળ્યું.

કિમિયાની કાવેલ જલવ સીધાંકોની મેટ રુદ્ધોએ ચેલ-
ની કાવેલ દર્શનમાં હોઈ પ્રધાન તરીકે જલવ મળે કાઢી
તીની મળે કા.

મે જ કાવેલમાં હોઈ નેપેલિકા, રુદ્ધો શુદ્ધી સર્વે દર્શન
પડે ને કોઈમાં જા નિઃશ્વર તદ્દત હોઈ કિમિયા શુદ્ધ
મે દર્શન ત્યાં જ તેને જલ મળ્યું જાવે રુદ્ધોને કા મળ્યા-
વધારે કાવેલની કાઢી કોઈનાં મળ્યા પછી પ્રેમથી મે
ને તેના દર્શનનું મળ્યા કાષ્ઠ પડે તદ્દત. મળ્યા, કાવે-
લ ને મળ્યાની કાઢી નહીં શુદ્ધીની મળ્યાના હોઈ
કોઈ રુદ્ધોની કાવેલ કાઢીની કાવેલ પછી પ્રેમથી મળ્યાના
ને કાવેલની ને કાવેલ પછી વધારે કાવેલ નેપેલિકાને
સર્વે રુદ્ધોની દેવતા જા હોઈ તેના પ્રેમ નિપજીત
કાવેલ તેના કાવેલ કાવેલ પછી કાવેલ, ને નેપેલિકાને
તેમ જ કાવેલની કાઢી પડે કાઢી શુદ્ધીની તે રુદ્ધોની
તદ્દત પાત્રો તેના કાવેલ ને નિપજીત કાવેલમાં કાવેલ
કાવેલ હોઈ દર્શન કોઈનાં મળ્યા કાવેલમાં કાવેલ
મે પ્રધાન કાવેલ કાવેલ. વધારે કાવેલમાં કાવેલ કાવેલ
કાવેલ નેપેલિકા સર્વે, કાવેલ. નેપેલિકાને કાવેલ

આપું. ડાહ્યા ને ૫૪, ડાહ્યા ને ૬૫, ડાહ્યા એ ૫૪ ને એ ૬૫ કપાઈ ચરેલા દયા પામસ હાથીની નામનો કરવીર, જેના એ ૫૪ કપાઈ ગયા દયા, તેને પ્રેમથી ચાંદ આપી, રણીશીએ પોતાનો બેડીકાંપ બનાવ્યો.

આમ મુદની મનઃ આલે છે, તેમાં ક્રાન્તના સદેન-સાદને વગતી મુલાકાત આપવા દેખતી ક્રાન્ત ગયાં. ૧૪૨૨ માં હુની શેષા પછી ડાહ્યાનું હૃદયનો રાગ પેરીસ મયો નહોતો, તે આ વેળાએ ગયાં પ્રતિ સ્ફારાએ, બોલોનમાં સદેનસાદ આવ્યો હતો. રણીએ સદેનસાદના દાય ને બેડો દોડપર મુખન લીધું. પેરી-સમાં જતાં જ પ્રતિ તરફી પુરતો સ્ફાર મળ્યો, અને લોકોએ મનુ બાનંદ જણાવ્યો. નાટકમાં તથા બીજાં સ્થળોમાં જ્યાં જ્યાં જતાં ત્યાં ત્યાં સર્વે સાથે જા પેરીસની મુનિસીપાલિટીએ મોટો ખોલ આપ્યો-કહેવામાં આવે છે કે, તે રેમાનુ-વદનું મહા પ્રત્યષી નેપોલિયનની પવિત્ર સમાધિ જોઈ, વરસેલીસનો મહેલ જોયો, ને માથેમાં "પ્રમુ રણીનું રક્ષણ કરો" એ હાંસર્ગના સંસગનાં ધણે બાનંદ થયો. બીજા વધુ દિવસ વધારે રજાં ને દેખતી પાછાં બોલર્મન આવ્યાં. બોલોન હજુ સદેનસાદ વગાવવાને આવ્યો હતો. રણીશીએ પછી દુરન જ ક્રાન્તની મુલાકાત સંખંધી પોતાના વિચાર બતાવ્યા છે, તેમાં ત્યાં મગેસા માન માટે અપૂર્વ સંતોષ પ્રદર્શિત થયો હતો; ને રાજકીય જાગૃતમાં ધણે લાભ થયેલો જણાવ્યો છે. *

ક્રાન્તના મહાસાગની મુલાકાત થઈ તે વેળાએ બેડાકબેડાના મહામુદમાં ચિત્તિસ સૈન્ય પોતાના સહાયકો સાથે બુનરો પુકારીને ધૂમનું હતું. રણીશી એ જાગૃતપર પૂર્ણ લક્ષ આપનાં હતાં, તેમાં

*આ પ્રસંગને યાદ્ય જે વાનુ થયો જણાવવામાં આવે છે; ને એ મહો કહેવામાં આવે છે કે તેથી સદેનસાદ ધણે દિવસો રહ્યા હતા. રણીશીએ, એક વખતે એકલાં ક્રાન્ત જતાં સદેનસાદને મનુ કે લખારે બોલિવનસ રાજકીય પ્રતિ બાવ રાખે, તે સદેનસાદને મનુ નહિ.

કુવરાજકુંવરીના વિવાદ અને બેઝમોઈ. ૧૬૧

બેવો જ થયો કે, બંને જાણીને હંમજ દોષ તો જ વિવાદ
 હતો, પણ આપણે વચ્ચે પડું નહિ.
 આ મંત્રિનિક કાંઈ માટે જાહેરનીયો કુવરાજ બેઝમોઈ
 આજ્યો તેણે પોતાનો પ્યાર કુવરાજકુંવરીને જણાવ્યો. એ સંબંધમાં
 રુબીથીના પોતાના જ દુશ્મનો જડુ અજબના છે. તા. ૨૯ મી
 સપ્ટેમ્બરે બંને જાણીને વિવાદનું નકી સંકુ હતું. "અમારી પાસે
 વિદ્યુદેશિયનો વિવાદસંબંધ આજે પૂરિયાના પાટવી ફુદિક વિધી-
 થમ સાથે થયે, કે જે તા ૧૪ મીનો અને આવેલો છે. તેણે
 પોતાની દુશ્મના અમને તા. ૨૦ મી મેએ જાહેરાત મળી જણાવી;
 પણ તેની તરજાવસ્યા તરજા બેઝમોઈ અને કુંવરીની નાની વય બેઝમોઈ
 અમે હુબહુ દર્શા; તેથી એમ જણાવ્યું કે, કાનિ તે પોતે બંને-
 જાન નકી દરે અથવા બીજા વેળાએ આવે ત્યાં સુધી એમ
 એણે પોતાની દુશ્મના બંને જ કુંવરીને જણાવવી એ જ હીક. અમે
 કેવળ-જાન તરજા આજ જાહેરના દરજા મર્થત્યારે કુંવરે પેન મૂન
 (જે સંભાળનું ચિન્હ છે તે) તેણીને આપી, ને તેણે પ્રેમથી તે
 લીધી, જે પરથી તેને આશા આવી. બંને કુંવરકુંવરી જિલનગરનાક
 તરજા મર્થ, ને ત્યાં વિવાદ નકી થયે."

બેઝમોઈથી પાછાં ફર્યા, ત્યારે સાર્વજનિકનો સગલ ઉજ્જવ
 બાજ્યો દોષ, તેને નાહટ એક ધી મારહર બનાવ્યો. ૧૮૫૧
 ના બંનેકુંવરીની ૩૧ મી એ રુબીથી બંને જ પાસાંમે ઉધારી
 માર્થ માર્થમાં કિમિયાની લાકડો ઉઠા આજ્યો, જેથી લંડન
 અને બીજો સર્વસ્થાથે જડુ અજબ વર્તી રહ્યો. સાર્વિ થઈ ને એમને-
 રી આવાહર મળ્યો. રુબીથીએ લેણું પામરદનને એ કાર્યના
 બદલામાં નાહટ એક ધી મારહર બનાવ્યો. તા. ૧૮ મી એપ્રિલે
 રુબીએ એકસાંઈમાં કાવળ કાવળ દલી, ને ત્યાંથી કાવળના
 આરોગ્યદમાં મર્થ, ત્યાં કિમિયાથી આવેલાં કાવળ માલુમો પડેલાં
 દર્શા દેદર્શાકે જડુ પાલિન દર્શા. એકના બંને પગ મર્થ દર્શા, ને

યુવરાજકુંવરીના વિવાહ અને બેઝોર્ડ. ૧૬૩

કંઈક સદન કાપાં છે, તે માટે હું બહુ આગ્રહથી જોતી હતી, અને જે વીરલાલિયા પોતાના સ્વરૂપને માટે મરણ પામ્યા છે, તેને માટે જાનન દોઝાતુર છું; ત્રિમ જ જેઓ વીરપુર પે. તેમના અધાર વીર મિત્રો સાથે, રજુમાં પૂર્યા છે, તે માટે હું ત્રણ પદં છું. હું પ્રજ્ઞો ઉપકાર માનું છું કે, બહુ કદાચ ત્રિપરકા મનુ છે ને તમારા કાનિચન કાનિ કીર્તિ કાનિચકોકાગ રહેશે; પણ હું જાણું છું કે, તમારી પાછી જરૂર પડશે, ત્યાં જેવા પ્રેમથી તમે કિમિયામાં રજુમાર્પણ કાપું છે તેમ જ કલ્પ તપર થશે; જે જાણવા સાથે જ આખી એવામાંથી મેરો અલગ થશે કે, રજુ-શીનું પ્રજ્ઞ સરસજી કરે. બીજે દિવસે કેટલાક માનુમાંને રજુશીએ પોતાને મહેલે આમતજી કાપું હતું, તેટલામાં લેણું દાખલ, તેઓનો જનરલ મરણ પામવાથી સુખને શોક પથરો.

પણ સુખમાં બેઝોર્ડ આંચકની તા. ૨૦ મુજબ ત્યાં તમે મહેલ તલન તૈયાર કરો, ને જુઓ તોડી પામો દોરો બેઝરના કમ્પાથી આ રહેણજી દર તરોડું; જ્યાં રેણને આવેલી હતી, અવેથી મેલા જે રજુમાર્ગ જતા દયા અને જે જોયે રજુઓ તજ પદાડી રેડીઓની વચ્ચેવચ આવેલા દયા. બેઝોર્ડને મહેલ રજુપર્ક આપવાની મિલકત હતી, પણ પાછળથી કળીના વરસામાં રજુ-શીને તે મળ્યો છે તેમાં તજ જુદી જુદી નિર્મિતો-બાગ્યાં રજુપર્કિયાં છે, જે તમે જોયાલેજ છે. એક પાત્ર તો મહેલના વિખરણ છે, જે ફરતા લેણીનું મન પોતા તરફ ખેંચે છે. મહેલ આખો રજુ કલેમરમલ્લ પથરો બનાવેલા છે. મુખ્ય દરવાજા ૫૦ દુલખાંતના પદાડી કિસરો તથા રામનોના રેખાઓ મિલેલા છે અંતરો જાત થશે રજિયામજો અને ફરતી રજુઓ ભરપૂર છે. આપમો મુખ્ય જમીનના જમીન દાખલ બનાવેલા છે. કિસર તથા રમવાની નાની, પણ કળી ૧૨૬ જમ્બા રજુઓ છે, ને તી નિર્મિતો કાંઈકે ત્યાંથી જાય છે ને રેખાત બહુ રજિયામજો કરી

અરે એ બારીઓ સ્મરજીયે ઉઘાડ્યામાં ગાતી છે. યા નોખેન
મેઝિવિલ અરે ઉપરેલ હરો. દનો, તેની એક બારી છે: રણી-
શીની સાચી બહેનની રાજવીરીની પણ એક છે. રાની પંચસમાં
રણીશીની પોતાની પર્જુડી છે. મદારણીશી અને નેના કુંજના
તાબાની તે છે. મદારણીશીને આ પોતાના પ્રિયનાથનું મૃદ અનિ-
દ્ય વિલાપીક લાગે છે, અને તેમાં રહેલને તેઓ સદા તપર
દયાં છતાં પોતાના યોખને પૂરા ચાલ્યા, આ પર્જુડી નિગાળી
બતાવી દતી તેમાં કેટલીક ગામડાંને અનુસરતી રાજવંદી બોલવણ
કીધી દતી એ મોઢર પર્જુડીમાં વિગળને રણીશી પોતાના
બંડીવાળા પડે મદુર વચગરનું દયાં અને ઉપરથી મેઢુલો જી-
મર જીમર વસતે દનો, ત્યારે અમને નસિદની પંચસમાં આવેલી
પંચરણીની પર્જુડીમાં રહ્યા યુમરીનાના આધમની ખૂની આગાદ
મદ આવે છે. સંપૂરણે, ફુનિચની ખટખટથી દર રહેલ મારે
આચ નિર્ભત પ્રદેશમાં, નિર્ભત સ્થળમાં, ત્યાં કઈ પણ મેદમાવા
નથી, ત્યાં જે એકાંતિક છદમી બોલવા દયા, તેવી જ છંદવી આ
પર્જુડીમાં રણીશીની દતી મદારણીનું એકાંતબુવન, જ્ઞાસિદના
સરોજનજ નજીક છે. રણીશીને અને તે હાલજી પલ બેઝમેઝનો
મદેલ પડે પ્રિય છે-તે પોતાના પ્રાણનાથનો છે, તેથી કે બીજા
હાલજી, પણ તેના પ્રાંતે અનંત પ્રેમ રાખે છે. ત્રીસ વં મુધી
તો રણીશીને એ મદેલ એક વિશ્વોત્તરસાગ તે એકાંતબુવન તરિક
કામ આવ્યો દનો. અરે જે જે તરનચ બનાવેલ બન્યા છે, તેણ
બીજા સ્થળે નથી બન્યા એ બુવન એનાં રણીશી અથાપિ પર્વ
અપુરન હરે છે, કેમકે તેમાં જે સુખના દલાલ મળ્યા છે તે શદ
હરતાં, એકેનું હલ બદુ શેલનપ લાવ છે. એમાં જે રમતમત
અને વૈભવ બોલ્યા છે, તેણ બીજે સ્થળે નથી બોલ્યા, એમાં
અનિદ્યેવેલ નથી જ.

ગોએ સ્મરણુર્થે ઉવાચ્યમાં આવી છે તા. નોર્ધન
ત્રે ઉપરેય કર્તે દત્તે, તેની યેઃ નારી છે: રાણી-
: નરેનની વાતચીતીની પણ એક છે. મળી પદ્યસમાં
તાની પર્ણકુટી છે. મદાગળીથી અને તેના ફરંગના
છે. મદાગળીથીને આ પોતાના પ્રિયનાથનું મૃદ અનિ-
રિત્તિ લાગે છે, અને તેમાં રહેલને તેઓ સદા તપર
પોતાના યોગને પૂરો પાડવા, આ પર્ણકુટી નિરુત્તી
તેમાં કેટલીક ગામડાંનું અનુસરતી ગામડાંથી મોડવજ
એ મનોદર પર્ણકુટીમાં વિરાજને રાણીથી પોતાના
દત્તે મદુર, વચગચાં દત્તે અને ઉપરથી મેદુરો જર-
વરસને દત્તે, ત્યારે અમને ન્યાસિતની પદ્યસમાં આદેવી
પર્ણકુટીમાં વર્મિત્રા સમજીનાના આશ્રમની ખૂબી આગાદ
છે. સંતપુરો, દુનિયાની ખટપટથી દૂર રહેવા માટે
ન પ્રદેસમાં, નિર્જન સ્થળમાં, ત્યાં કઈ પણ મોદમાવા
ને એકાગ્રિક છદ્મી ભોજનના દત્ત, તેની ન છદ્મી આ
રાણીથીની દત્તે મદાગળીનું એકાગ્રધુવન, જ્ઞાસેટના
નહક છે. રાણીથીને તમે તે કારણથી પણ ભેદભોલો

પરગળ તા. ૨૬ મીના પ્રભાતમાં ઈંગ્લઃ આગ્યો, ને મધ્ય
લંડન આગ્યો. ત્યાં આવતાં તેનો ધનો સારો સ્પષ્ટ થયો. જો
તેનો ચરેરો ઉતરી ગયેલો ને નાબુદ હતો, તોપણ તેની મુદા
આનંદ તગતગતો હતો. હૃદયમાં અનિ અમન્ય વસ્તુ પ્રાપ્ત થવા
દેવાથી મનમસ્ત જણાતો હતો. ને પોતાનું પાશ્વિમદશ્ય કેર
વાળી તરફ પ્રેમથી જોતો હતો. બીજો દિવસ વરવધૂને આપવા
સંધ્યા પશ્ચિમો મહેલમાં બનાવવામાં આવી હતી. વરરાજ તરફ
પોતાની નવોદ્ય વસ્ત્રોની એટ એક અનિ અમન્ય મુક્તાચળિ દ
નેની દીમત પચાસ દળાર સંપિષા કરતાં વધારે હતી. કન્યાદાન
ચણ્ણીથી તરુથી દીગ્ગતિન દાર, ચણ્ણીપતિની દીવ ને મણિ
માળા, પ્રિન્સ એક વેસ્ટનું દીરાની જોડું વિમગલ, જે
કાચની પેટીમાં મુક્યું હતું. પગમાં પૂષ્પિયાનાં ચમ્પચણ્ણી
કથી એક દીરાની મોલી, ને રાજા લિયોપોલ્ડ તરુથી મુ
ગીનતો બરેલો પોસાક આપવામાં આગ્યો હતો. એ જ દિવસે
રીએ પોતાના માથાનો આક ચણ્ણીને આપાને કહ્યું કે, તેની
તેના નામને શોધ નિવરણને એક પુત્રીના રાજો સાંભળ
ચણ્ણીથીને દર્શ હૃદયકંપ થયો!

ચણ્ણીથીએ પરેશાંથી જનર દીપ્તુ હતું કે, આ લલ્લ ૬
દળારના બરેલાં કરતાં, ને તેથી આખી લંડનનગરીની શોભા ૫
અદ્ભુત બનાવી દીધી હતી. લલ્લને દિવસે તો બારે બપોદા દ
અર્ધિદામમાંથી વરવધૂની સ્થરી નિકળી ને વાગને ને રોડ પ
મના અગાળે ધવા કે, ચણ્ણીથીનું હૃદય પ્રેમથી દંપાવમાન.
લલ્લે દીપ્ત-દીપ્તમાં ધવાતાં દર્શા. ચણ્ણીથીએ કીરમજી રં
જીએ પરેશો હતો, અને તેપર જરીની શોભાવમાન શીન ચોં
હતી; મજામાં દીરાનો દાર હતો. ને મજાપરજ રેદિતર લટ
હતો. મસ્તકપર મોળી ને દીવ દળા પ્રિન્સ દો-સર્ટ ને :

[illegible][illegible]

અર્થોન વિષે સ્થળોમાં મુસાફરી કરી આવ્યાં નવાની વિડિ અને
 જનન પ્રેમ દેવે, ને ત્યારે મગનાં ત્યારે મા દીકરી પગનાં નદિ
 જમ્યાં બધાં પગનાં વખત આવ્યો, ત્યારે પદેલાં કરનાં વધારે
 દુઃખ ઉપજાયું. રાજાથીએ પાડું, આ છુટા પડી વેગાએ વધારી
 વિધિને નદિ મગનાં તો દીક, પમ પ્રેમ-એદમાં ફરિ આજુન આજુએ
 ઉઠે એ દેવે ન છતાં પમ આજુએ છે. બન્ને મગનાં, ને અન્ને અન્નેની
 આંખમાંથી આંસુ ભારેલાં વધો મેલે દર્પનીથી પાછાં ફરિને દેવે-
 એ સીંદસ જગજાનો દાહન દેવ જુલ્યું મુઝેલ આ પ્રમાણે કાગ
 વીની જલ છે, દેવેલામાં બર્ણીની ના ૨ ઝી જાનેદરી ૧૮૫૬ને
 દિને ખજાર આવી ૩, રાજાથીએ ત્યાં દેવેલને જન્મ થયે છે.
 આ વખતે રાજાથીએ ૧૧ ૪૦, અને પુત્રગણકુંકરીનું ૧૧ ૧૪ નું
 દુનું. દેવેલનુ નામકુંકરી વેગાએ ૪૨ ૫૫ માનપિય દાગર દયાં
 કુંકરી એવીસ વરે પદેલી, તેને મારે રાજાથી લખે છે કે,
 'તે પલ્લી બહી, માથાગુ, ડાહી, સ્નેહાગ અને મને સુખ આપનારી
 છે.' એ વખતે પુત્રગણકુંકરીમાં પ્રતેલે દેવે, ને કુંકર આજુએ
 દીવે-એ અખાદમાં વધાજુવર દેવે. લાગની જલ ભરેલી ખજાર
 આવી દતી; તેણમાં લોઈ દગીએ રાજાધુ આપુ ને લોઈ
 પામર્દન પ્રધન થયે.

ઉદરબારી બનાવેલ.

રાજાધુ પદપદા પડી મોટી દોષ છે, નચાપિ દેવ-
 નુ રાજાધુ પડી જાનમાં સુખી ને આનંદી રહું છે. ત્યાં
 પ્રતેલે બોલે પ્રધનમગને માથે છે, રાજા રાજા તો માત્ર પોતાનો
 જાન આપી રહે છે. તેમજ મમે ત્યાં બેલાં બેલાં પોતાની દેવે
 જાની રહે. પ્રધને પોતાનું કામ પ્રધનમગથી સધાવે, અને દાર-
 ન માથ ત્યારે જ રાજાધુનું કામ પડે, બાકી તેઓને માથે

દત્ત, જેમાં કેટલાક જાતનાં તેમાં જ બંને પ્રભુમયને વધારી
જાણે, ૧૦૦૦૦ યુગીને ગ્યોન્નક મુખરોનો એ મિલકતે જુદુ
આનંદપી દત્તે, નેકવર રાજેવ મિત્રોમિલકતમાં મળેક, મિ
કમ જાને જોવરેકે જ જુદુનો જાર જાણે દત્તે, આ નિકા-
તપાપુને મિલકતે જુદુ આનંદે મળેક છે, અને રાજાંપી
આ મળમાં, જે પોલી રાજ, જે મિલી જ વેળાએ જુદુ જાર
દત્ત, તેનું જનપ એ દત્ત નિવિજનું ગાળુ દત્ત.

પાંકેલાંને સજ્જ આજ વખતે ૧૯૫૩ જનપો જનપા
દત્ત, જુદુજા જુદુ દત્તેક વડો દત્તે, તે જુદુજાંનેદત્ત પ્રમુ-
ખના નિમજજુદી વેદિમ્ન રમે, રાજકર ગ્યામકે દેવ મિત્ર
મુઃ દેવ રમે દત્તે, જાની પ્રાદે તેનો મેન્ન સજાર જાણે
દત્તે દેવ, અને દત્તેક વન્ને મેવી પ્રિમ્નરમા જમે વધારે
રમે, જુદુજા પ્રસમા રાજાન્ન એવીક અને રાજકર જુદુજા
એક દેસાના વિદદ સજાં પમે પામાં ને રામમા, સમાજમાં
ને જુદુજા સપમે મળે જુદુ દેવથી થય જાની રાજાંપી ને રાજાં-
પીને આ મિત્રુ માન્ન દત્ત, જુદુ જમે જુદુ જુદીને પોતપોતની
મરેક પ્રમ્ને પંચ દીધા, એકમાં રાજેનીથી ખજાર આવી જે,
જુદુજાંવેવીએ ગાજન્નને જન્ન આપે છે, દેવજુ જુદુજામાં
ગ્યાન્નથી જુદુજાને પારેક જાને મેદન પમે, તેથી સવનું
સજા તાં દેવજુ.

દેવજાની દેવજા ને ખટપટથી કલમત ત્રાકે દેવજા દેવજા
દત્તમાં જાતાં દત્ત પાંકે રાજકથી મિત્રમિત્ર મનનાં રાજકથી
ઓજદમા બેમ્નેકે રમે પજુ વન્ને એકિતપરોમાં જુદુ વખત
જાત તાં કિવન્નપાર્ક-ગાજીજામાં વેદિમ્નની કલમત કરાવી,
ને તે દુર્લભકે રમે વધારે કિત્તી નિવરી ઇન્નમે દેવજા જ
વિવર દત્ત, ને તેમાં ને રખાન્ન ને મદ મદાકને દત્ત, ને

એમોરોસી પાછા આવ્યા જાડી એકોત્તરે એકની પુતળ
જોડને સર્વે પુતળ ઉપડી ગયું. ત્યાં ૨૨ થી સારેનરે
રંધમાં મુકાય કોપેલ બીજે રિવમે પ્રમાણમાં એકદમમને
આવે, અને સર્વ ધડકાને પોતાની રાજ્યનીમાં તેડી મળે
જામે પ્રિન્સ રીગટ તેઓને ધારમાં મળે, ને ત્યાં ક્રો-
ચમાં, ત્યારે પુલિયાન ગાજુર અને એકનત્ય પ્રાંત દુર
હવેને અનિયમ સન્માનપૂર્વક આગ કોપેલ ત્યાં ૨૫ થી
ને રાજીરનિ કોતરે પડેલા, ત્યાં જોડાઈએ સારે સ-કાર
અરિયાં કારણે ન રેખતરની ગ્રામ અને કોતરેના
ની ગજી ને રાજીરનિની સારણ મનુષ્ય થતી હતી તે મારજ
સરેને મોડામુચક વચ્ચ સળ્યાં ને કાગ. પેટાકમાં રેખતર રિવ
ની થતી ફરતીને મગત્યાં રાજીરને એકદાનપે પ્રેમ મુદયા,
કો પ્રેમ-દર્શની પુલ્યાં, ને ફરતીને બાની સરસી માંપત્યાં કપ્યાં.

અને એક ધડો અંધાર જતાવ જતો હતો રાજીરનિ એક
જાડીમાં બેસીને ડરચ મેં, તેમમાં અંધો ચમક્યા ને પુર
સમાં ચાડીને લઈને ત્યાં ઘોડાએ રેકવે કોસીવ આવગ
થા, ત્યાં આવત્યાં એક ગણ સાથે અધરાવા, અને ચાડીના
ધુન થા મથા રાજીરનિ જુદુ ને તારવતાથી ચાડીમાંથી ફરી
ત, પણ સારીને ઘોડાએ આવગ સાથે ધડો દુર-કેડી
ત, તેથી તે ધડો થયેલા રાજીરનિ આ અંધાર સમાચાર
ગવચમાં આવ્યા, ને પ્રાજુત્ય આવગતે રેમ જતો, તે જાજુત્યા
તેમાં નેવમથી દિનગનિદુનો પાપવો થતી ચામ્બો; તેને ઉચા
કરી પ્રત્યાર્થના કોપી, અને પડી પુતળ ધર્મદાન કરાવમાં
જુ, ત્યારે આવગતે તેને મળે ત્યારે જુદુ પ્રેમથી બેઠીને
“અહા! હું કેવી અવચળી છું. જાણ આવગતે! પ્રત્યુની
પર ઘેડી કૃષા છે!” સખા જાગીને રાજીરનિ પ્રેમથી
તો, ને સરેને સાથે મળીને પ્રભુ પ્રાર્થના કોપી

અમે એલિસને પ્રેમથી બેઠ્યાં, ને તેનાં બન્ને પગાં વખાણ કીધાં. તેણે મારા દસકમળનું સુંબત કીધું ને બેઠી ને પછી ફે પગ બેઠી પછી અમે જુદાં પગાં, એ પ્રસંગ પછે ચિત્તવેષક અને પવિત્ર દત્તે.

૧૭૧૧ ના પ્રારંભમાં જર્મનીનો સરેનસાદ મરણ પામ્યો, અને હાલનો સરેનસાદ વિલિયમ પોનાના કાકાની માઠીપર વિસન્વેઃ એટલે પુત્રરાજ કુંવરીનો પતિ રાજ સન્મુખ એક પતનું વપારિ નજીક ગયેલ. ઈશ્વરમાં એ જ રો પુત્રરાજે મેટ્રીક્યુલેશનની પરીક્ષા પસાર કીધી; ને રાણીધાએ પોનાનો ૨૧ મો લગ્ન ઉત્સવ કીધો. પોનાના મામાને લખનાં રાણીધી લખે છે કે ‘આવો મુજામ્બન દિવસ-સપ્તાહ, સપ ને સોનિમાં પશ્ચિમનો સદાચો સદ્યે એ-આવનો છે, ને બેસક લગ્ન એ તો સપૂર્ણ સુખ આપનારા જ છે. જેવો પ્રેમ અમારા અન્યોઅન્ય વચ્ચે લગના પડેલા દિવસે દત્તે તેવો જ અઘરિ પર્વત જતરી છે.’

૯—કેન્ટની ઠકરાણીનું મરણ.

સદાકાજ ઠકર સુખ જ રોડનું ગયો. સુખની પાછળ દુઃખ સદા જ રેખા રે છે. દિવસ પછી રાત્રિ ને રાત્રિ પછી દિસ, એમ સુખ દુઃખ ચાલુ આવે છે. રાણીધીનાં માતૃધી દયેસ ઓર કેન્ટનું આરોગ્ય દિનપ્રતિદિન લઘાતું જતું હતું. માતૃ વયે ૭૫ વાંતી જલકીએ પદોંચાં દતાં. પણ માતાસુખ સર્વે ભાગક મત્રિ છે, તે આ છેલ્લી વેળાએ જ પોનાની પુત્રીની સાથે બકિ-ગદામના રાજમહેલમાં સ્વાં દત્તાં, ને પોનાની દીકરીના દીકરાએને રમાડી જમાડીને રાજમાના જતુ આવડ પામ્યાં દતાં. ૧૮૧૧ ના પ્રારંભમાંથી માતૃના આરોગ્યમાં જગાડ પોરા, અને માર્યમાં દાપમાં ઠકર જગતર પચાસી ઠાકરો પાસ વહાલસાજ કચાડી ૧૨ મી માથે રાણીપતિએ ફોરમેરના મહેલમાં તેની મુલાકાત લીધી, પણ તે વેળાએ હાલત ભલે ભરેલી નહોતી નધાપિ રાજમાનાએ લખતું વાંચતુ. માતૃ, રમતુ સર્વે નજનું હતું.

આપા થોડી સમજતી, આખી રૂઝિ રાજમાનએ મલ્લ ચિંતનવામાં
હાડી, જે દેખાત મજો દયામજો હતો.

થોડા જ મહિના ઉપર રણીપતિએ પોતાની વહાલી પુત્રીને
લખ્યું હતું, કે તે નસીબચાચે છે કે કાર્તુ પલ્લ મોત તે જોવા
પામ્યો નથી તેથી, તેમ જ રણીશ્રી પણ આવા હૃદયભેદક ને ચોક્ક
મનક જનાવેલો, તાત જ બેખજારાં છે, તેઓના હૃદયપર આ એક
મજો ભારી બોલો આવી પડ્યો. રણીશ્રીની પલ્લિવન છંદગી એટલી
બધી તે આનંદી મુલતી કર્તે છે, કે તેણે હર્ષણ દુઃખ જેવું
જેવું નથી. અણપિપરેન પોતાની માતાની સમીપ તેઓ એક
પાગક જ હતાં, ને પૂરતી સાંભળી રહેતાં હતાં. પણ જ્યારે તે
મજાં રાવિન્ય માતાની હાથ નહક બેઠાં છે, ત્યારે તેના કાને
નજનું ભસતું, ધરિયાનું ચાતું, તેના પડપા પડવા ને પતનનો
પાટો એ સર્વે વિદ્યાગ-ભવંકર દુઃખદર્શ ને ભડકાવતારાં થઈ
ભાં. ૨૩ વરસ થતાં તેણે દુઃખનું નામ સાંભળ્યું નહોતું. મા
હરી ૨૩ વર્ષ થતાં જુદાં રહેતાં હતાં, તે આજે છેલ્લી વેળાએ
મગવાને એમાં થતાં છે ને એક જ છત્ર નીચે બેઠાં છે.

પ્રમાનમાં રણીપતિ રણીશ્રીને દિલાસો આપવાને ઓરડા-
ધી તેડી ગયા, પણ રણીનું મન તે પોતાની માતા તરફ જ
તું. રણીશ્રી પાછા ઓરડામાં ગયા ત્યારે, બારીબારણા ખુલ્લા
માં હતાં. રણીશ્રીએ પાદ પાદપર બેસીને પોતાની માતાને
થ જાણ્યો, ત્યારે તાડીએ જણી નરમ આજ્ઞી હતી ને મુઠાવરથી
હી ઉડી જઈ રૂઝ રીઝા રૂઝી પુણી જેવા જણાવો. “હાજ
તા વચરનું છંદગીમાં તે કાર્તુ જાતનું મુખ હશે ચાક” હવેલ
મે માત્ર રણી જ હતી, ને તે તેણીનું મ્હોં તરફ લક્ષ્યપૂર્વક
રજોક્ત કરતી, ને થડી થડીતા ગજ નિહાળતી હતી. “મારું
જ મૂર્ખું થાય છે, મને હર્ષણ મુખનું નથી, ને માતા

બેચક્રવર્તીના ગળાને લગતું લાગ્યું. તેમજ દેહિતી-પૃથિવિના પુત્ર-
ગણ પત્ની પણ બહુ મોકલે પાખાં દતાં. ઘડી માતા મરણના
સમયે તેણે જાણ્યું. તેથી જ તે દેવતા આવી, આખા દેવતામાં
મોકલ્યા પછી તે પાંચાંમેરે પણ મોકલે પ્રવેશન કર્યા. એવે
પેનાની સજા મિત્રની ઘડી મળીથીને કાપી દતી

દેવતાની મનુષ્યના નામ મી માથે કંઈમાં આવી દતી
મળીને મુખ દેવતા દતે. તેણે સદાચ નીકે પુત્રાગ મિત્ર
કેલે વેલ ને રાત્રીનું જિનિનનન. જે દેહિત ને પેલ લગ,
તે દત. ૩ આમળાદીએ આવીની આમેલની કાપી દતી
મળીથી કે તેની કાં કુવગી એમાં સામેલ થવા નહોતાં. મળીથી
એને તે કહે, જે પાંચાંમેરની કાં તેણે આમળે સર્વે મને,
તે મળે પેલ પ્રાર્થના કરવાને સ્વાં દતાં.

રૂઝના આપનાર ને રૂઝી જતાં જાતાં. તે પછી એવે
પોતાના લખન મિત્રને લખેને: ૧૪ મેરેથી વાંચ્યા: જેમાં રૂઝ
કેલે કેન્દ્રની માલથી ને રૂઝ ૪૦ વાંચા ૩૫ થયું હતું, તે લખ્યું
હતું. રૂઝીએ એવેને મળતું પે-સન, પેનાની સાવકી બહેન તથા
તેના ઠીકાએને આપતું જારી રૂપ્યુ. તેના સજા મોકલેને
પે-સન આપ્યું, તથા મુખ સખીને પેનાની પત્ની રૂપી

આપનારના મહેરે એવે કોલ કેન્દ્રના મરણથી મોકલે
સખ્યાં દતાં, તે રૂઝીથી પહોંચા: આપને પ્રેમ સમારી દતાં દતાં.
કેલે દિવસ પછી રાત્રીની અધિવર્તી લગ રૂપી. મોકલે મુકામાં
આપે. પાંચાંમેરે પણ લખની પહેરમળી નહીં કાપી, ને સાં
દતનું વાંકે લગતું રૂપ્યુ. રાત્રીના કુલે આપે. પણ
તેની નજીવન સારી નહોતી, રૂઝીના ઠીકી જાત ને દેહિત પણ
દેવતા આપ્યાં દતાં, બીજા પણ કેલ્યા: રાત્રીની પહેરમળી, જેમાં
સ્થિતિને ગાળ પણ દતે, તે સરવે મળી એવે કોલ કેન્દ્રના
મહેરમાં, રૂઝીથીને મોકલે મુકાએ દતે.

महाराज १३ मृ.

पञ्चम दशा.

૧-ચિન્તા અને આદેશ.
 ૨-ચિન્તા અને આદેશ.

[illegible]

જાણીથી દાઢવર સાથે પગે રાખીશો નથા પણ પ્રધાને તથામ કરવાથી રાજીપતિએ કહ્યું કે, “એ તો સદજ માંદગી છે, હું ફિકર કરવા જેવું નથી.” પણ સોડ પામ્યાને એ માંદગીથી ધનના મોટા ભાગ ઉપજાવશે ને દુર્લાભે તે જ ખર પડે.

૨—રાજીપતિની માંદગી.

રાજીપતિનું આરોગ્ય દિન પ્રતિદિન વધારે વધારે બગડવા માંડ્યું. એટલે રાજીવે ડૉ. જેન્સ તથા સં. જેન્સ કલાકિને બોલાવ્યા તેઓએ કહ્યું કે, તારા જાણીથી સાને યશ સર્વ કોઈ આરોગ્યની આશા આપતું હતું, પણ રાજીપતિ ધીમે ધીમે સરીકે અસજાય થતો ગયો; તેના મહેલામાં ફેગ્ગા થવા લાગ્યા રાજીપતિ મીઠી બિયંદાસને વધારે તેની પાસે ગયાં, ત્યારે તેને સારી રીતે રમાડી પણ આશ્વર્જની બરવાસમાં રાજકુંવરી એવીસ જ દી. તેના પાયાક વખેરમાં ફેરફાર કરવા, તથા નવભાં સળાપર મુકતે ડાકટરોએ કહ્યું, પણ ને માન્યુ નહિ ને ત્યારે માન્યું ત્યારે હેક મોડું થયું હતું તારે ધીમે ધીમે પર કરવા માંડ્યું, ને રાજીપતિને વધારે ને વધારે ફિકર થવા માંડી રાજીપતિ તા. ૭ મીને દિને લખે છે કે, “રૂચિયા તેને પલાં ભુડાં સ્વપ્ન આવ્યાં દર્તા, જેમાં એ દેવદૂતો તેની આસપાસ વોટગર્ડ વગ્યા હતા ને તેથી તે બહુ બચીવ શકે છે.” રાજીપતિને તા. ૮ મીને દિને બીજા વિલાગ ઓરડામાં લઈ જવામાં આવ્યો, કમંસરોએ એવો બગાડ બન્યો કે, તે જ ઓરડામાં એવો જરોજી ને એવો વિધીવિધ બનો મૃત્યુ પામ્યા હતા આશ્વર્જની અજાણથી એક સરસ ખાનો તેના ઓરડામાં લાવવામાં આવ્યો ને રાજકુંવરી એવિસે બગાડ કીધું કે, “પ્રભુ એ સમર્થ સલામત છે.” તે સાંભળતાં તેના પિત્રને મીઠી નિદા આવે, તે પહેલાં સળગતેવનો ગયો. પ્રજાની પ્રેમપૂર્વક પ્રાર્થના કીધી ને પાપ માટે બે હાંડોય ૧-૫ થાય પ કીધો

દશનાં નર્પી રાણીમાંને પણ આપ સહ સમયે જડ મરત કાપી છે ને જડ મરતનાથી કામ લીધું છે.

માંગી કેવ પ્રજાની છે, ને દરે ડાકરોએ સ્પષ્ટપણથી જાણ્યું. ડા. કચાડે કહ્યું આણ આપી ખરી. પણ તે કાકરે દલીલ ૮ માંએ ડાકરોએ વધારે સારી દાવન જણાવી, તેપણ રામીપતિ દાવમાં ફેટલીક ગીનની સરીરપીડથી પીડાતો દોષ, તેમ જાણ પછા વચમાં મરતો દતો, પણ મુદિમા દતો ધર્મશુદ્ધિએ ઉચિતતા ને દુનવતો વાચી સંમગાન્ય. પણ તેવ જડ થોડું લાડ દેવકુ દુ. અચાને ને સીપ્રોપની પ્રતિ ક્ષે ને જ મુખ્ય દોષ માંદગીમાં જણાવ દાવ રાણીથી રામીપ વાશુ કરીને આન્યાં, ત્યારે પ્રજાનામ આચાર્ય જડ આનદી જણાવો, રાણીના આવવા એક પ્રેમમરેલો દાવ માણે. રિમનદાવ કાકર : "હવરમણી પ્રાણુ-વડમે." એમ બાંડી પૂર્વપ્રેમ જાણ્યો, મમતા ને માણશુપલુ ક્ષે સમયે પ્રાણુદાવ આચાર્ય જાણ્યો, તેથી મદારાણીથી જડ આનદી જણાવો.

સામચરનો પ્રજાન સાનેરી ગ્મતા સુરેથી પ્રજાઓ દતો. પણ આચાર્યના અવમા નવની પીડા વધની જણાવ. કાકર પા-મરેને ડાકરે જાણવની દેવેજ જણાવી ને સર આનંદ ક્રિપ્સને માકવવા કહ્યું. પણ ડા. કચાડે ને જેવ પોતાની જાનમદારી સારી રીને સમગ્ર દાવ, તેથી તેઓએ વચ્ચે પડવને ના પાડી તેઓએ પોતાની સલામતમા સઃ હેત્રો દેવાવને તેઓએ આ ડાકરોએ સરીર સજાવવા પછી, આચાર્યે જણી સારી રીને જાનચીન કાપી, તેથી ડાકરોએ કહ્યું કે, વધારે શ્રમ આપવાની કહ જરૂર નથી, તેપણ આચાર્ય, "કુલાંથી પ્રિયપતિ ! " કહીને રાણીથી પ્રત્યેક્રેમ દર્શાવે. પણ દરે સર્વ સ્થને વધારે ને વધારે ભવ જાણવમાં આન્યુ; સોએ કહ્યું કે, રાણીપતિની આણ નર્પી સર ક્રિપ્સને માકવવાની મરત વડ

જે દમણાં ઓરડાના મધ્યમાં આણી હતી. દિલ્લા-
આલમજે કશું ને બચી પણ કીધી; પછી એક
થી ભરપૂર દીર્ઘ નિશાસ મુક્યો; કહો કે ડરક ખાધું
નહિ, પણ મને મુકીને જતું પડશે, તે બચથી; અને
તું સિરે મારા ખમાપર મુક્યું, એ તેના ખમાપર મારો
કે દમણમાં તે સામણી બુલી ગયો, અને પાછો સાવધ
તેા દુ સમજી સકી નહિ કે, તે શું કહે છે. કદી
જર્મનમાં તે વાનચીન કરતો હતો. કદી એક્સિસને
તે દાચ પકડતો. બરડી હુસિના, હુસી અને આર્થર
કે ઓરડામાં આવ્યાં ને આર્થરે (પિતાને) મું
મુપણ સાગી હતી, તેથી કંઈ પણ સફ દીધું નહિ. પછી
છિપાડી ને સર આર્થર ફિપ્સને મળવા આશું, તે
દાયને મુંબન લીધું, એટલે પાછી પોતાની આંખ બંધ
નરસ એ, સર બિગ્ગ્સ પણ આવ્યા ને દસ્તને મુંબન
પણ બચાકુળ થયા. દાણો પછી બપોરે જતી હતી,
તે દુ દર રડીને માણુનાથની પડાસમાં જ બેસી રહી.
સ્થિતિ બાલની હતી, ખરાબ તો નહિ, પણ સારીએ
તું કે એની શાખાની બીજી ગાંઠવણ કરીએ, તેથી રાણી
ખિજાનું છોડી જદાર આવ્યાં ને બેઠાં. તેણે ખિજાના-
તકવાને માટે જ પ્રયત્ન કીધા, પણ તેમ થઈ શક્યું નહિ,
ન* અને એક બીજા આકરે બીજા ખિજાનામાં સુવાડવાને
શયનચક્રિન કીક હતી, પણ બપોરે મેં ડા. જોનરને કશું
ચિદ્દ છે, ત્યારે તેણે કશું, બગસાસ ! આ મમાણેનો
મારો નહિ."

પ્રાનિનો મુખ્ય દાસ, ૨૦ વર્ષનો હતો એમ, ૫૨મજાન, ૧૮૪૯ ને
જર્મન મેલક.

સુરકાર સ્વામી

પિતૃ, માતા પિતૃ, માતા મહા, માતા નાથિક, માતા મહામ્, માતા
 મહામ્, માતાની દાસ, માતાની ૧૦ જે પુત્ર મન ૬ પુત્ર નરોત્ત્વ, તે
 માતા પ્રમતી દુનિય નહીં. તે વિષાદિનિષ્ઠ. ૩ ત્વ ૬ પુત્ર
 નાથ ના નથી, તે મ્હને ઉડી જતા જાઓ. તેની મમત્ત્વ ને મા-
 તાનું પ્રેમદષ્ટિ. ૩૩ સચાદ ને માતા મનુષ્યનિદ વિષાદિનિષ્ઠ માતા-
 પુત્ર મોક્ષાઓ દને કમનમીન રહેવા છે તે આજ્ઞાને પવિત્ર
 પ્રાણીમાં તે પવિત્ર પિતૃ મમત્ત્વ ઉડી જતાને નપર કર્મ જો !
 માતા સ્વામી ૧૦ અને ઉપર ત્વ પ્રિયનો દોરો દુષ્ટિ તે
 મિત્રવેષ પ્રતિમા. દાન અને નિગ્નિ મુતી દત્તી; તે આપ્તિ એટલી
 તો પવિત્ર ને વિત્ત પ્રેમની દત્તી ૩ સ્વામી દષ્ટિ હી જતી એક, બે.
 ત્વ કમ મા. ૩૩ પીઠપીઠ મેલમાં આત્મે. તે મદ પડ્યો, યાં
 થયો, સ્વામી વિષાદિને પાપનો જાણ્યો ! અને પવિત્ર આપ્ત, વિષાદ
 પવિત્ર સ્વદે નિગ્નિયને તેમ સ્વામી ત્વ કરીને યાં, તેની આ-
 નાં એક ન હેતુ બેમાત્રુ મદુ માત્રુ મેને સ્વામી ના કર્મ પડી !
 આ સ્વામી ના કર્મથી ને અર્ધિય મમાંના કર્મ પડ્યાં આપ્ત
 મંદુમાં દારોમ કર્મ ની.

૪-સુરકાર સ્વામી.

મમત્ત્વ ! કાગરદિ ! ત્વારે સર્વ સ્વને દર્શન દત્તી
 સર્વ નિગ્નિ આપ્ત મેલ દત્ત, ત્વારે પેલાં બપર પદ, એક પાં
 દેવપત્રો પેલાં મેલમાં બાલેલા બપર પદ, કોઈમ વરસા
 બર્મનન દેવપરો પદ, દન, દમ, પાંચ, પદાંચ વાનવ સાઓ ૩
 દેશમાં આ માતા સમાચાર પદાર્થ ત્વ પ્રમાન થતાં વેળ ન
 સ્વમે આ વાંચના હી વાનવ. મેરપર કોઈ આપ્ત ત્વ
 મરોમાં દારોમ કર્મ રહી. આપ્તપર દષ્ટ તો બે કર્મ થતાં ૩
 ત્વમહત્તરી વિષાદિનિષ્ઠ વિષય કર્મ નેડી. દરેક સ્વદેથી એમ :

નરહાર સ્વામી.

કરી નિર્જન જન્માં ને ત્યાં પણ જગી પીએ માવતી દતી રમ.
 હુંવરી એવિસે કહું કે, આપ સુદમ પ્રસન્નમાં અંધ દશન દર્શા
 એ ન ચિચિત જન્ય છે. રાજીશી તે રાજ્ય બાજમાં દર્શા કે,
 અમારુ દશમાં સું થાય છે, તે તે પ્રત્યક્ષ જાણે. પણ જ્યાર તે
 જુર્મ થા' મુ છે. જગીશ્વર શ્રાવણ દશથી, હવ ને આંખનો
 ખાર ઓછો થયથી અને હાથે સારે આંખ દશથી, પણ થાજી
 જાય છે ને તે પછી જરૂર દુઃખનુ નિચરજી દશ માટે, નિડા
 દેવી પોતજી દેવને બાજી, ને દુખી મનુષ્ય દ મના નિચરજી માટે
 જમ મે છે. ત્યારે ને દુખ વિચરજી થાય છે. ને નિડા મુઠ્ઠા આંધ.
 શંકાને ને ઉપકાર દશથી સખી તરીકે કામ દે છે રાજીશીને પણ
 રહન પછી નિડા આવી ને ત્યારે ને દુખ તન્મ પડે પ્રસન્ને
 દુખ પ્રમ થયુ, ને માટે ને આંખે દેખવદના કાપી ને મનુષ્ય
 પાંતે માટે થયના કાપી કે તેનો જનકસ થાય બાંધે દિ
 વિશ્વવિદ્ય દશથી આપ સન્નમાં પ્રસન્ન દશમાં આવી દ
 રજીશીને પર્વતને નોખેન કિશિયાં રાજીશી માટે ને
 પ્રસન્ન દશથી, તેથી સર્વ દશ જુલ થય. દશ.

પ્રાન તરીકે જગીશ્વરે કીને સમાવરવામાં આવ્યું કે,
 કિયે ને રમદારે પોતનુ આરોગ સમાવતુ ને
 નેશર હોમિ કાં દુખ. પણ ને કાંઈ થા હવમ
 દશે, તેમ દુખને થા પુરુષ ને તુથી દેવન દેમ આં
 ત્યારે તેમ જગીશ્વરે તાવ થાતુ પડ્યો, ત્યારે પડા મલ
 નાજીશી એવિસે રમ દેખવતીના પોતાકમ, તાન મ
 કીને ને જગીશ્વરે નિડા દર્શા રાજીશીને રાજીશીને મં
 દિશામાં દેવને દેવે કિયે સમાવતું કાં દર્શા ને તેવી થા
 દર્શા દર્શા એવિસે રમદારે કીને સમાવતું કાં દર્શા ને તેવી થા

સજ્જન સ્વરૂપમાં હતું. તે તેની આમણત્રી સ્વરૂપે થયેલા અંતરંગી દેવતા સજ્જન સ્વરૂપી, પુણ્ય, દેવતા તે દેવતા એક દેવતાના આવી રહ્યા હતા. આપણે પાસે રાખેલા અનિર્ણયિત, કેવિનેલા પ્રજાને, શ્રદ્ધાનુસાર, અમીર તે હિમ્મત, પર્ષતુરમાં વગેરે પુણ્ય થોડું હતું. સજ્જનમાં મુખ્ય ત્રીણ હતું. પુણ્ય કરે દેવતા, તે તેની સાથે રાજકુલ આર્થ, દેવતા એક દેવતા, જે ૧૧ વાંતી વગેરે દેવતા તે અને દેવતા એક સેક્ષો-નર્મ, જેના નેત્રના પાંચાએ આવજુ તે આલેખો મુદ્ધાના દેવતા, તે આલેખો દેવતા પાછળ પુણ્યનો પુણ્ય, એકાદમના રાગનો ફર દેવતા થી નીમો, સુખ એક દેવતા, રાજકુલ એકાદ સેક્ષિમ, જે દેવતાને આલેખ થયો દેવતા તે, કાલિદાસ સિ-ન ને મદાનના દિલીપસોવ દેવતા સમસ્તરી સેન્ટ જાણ્યું સ્વરૂપમાં આવી તે ત્યાં વચ્ચેવચ્ચે સર્વે જોતાં. નાઈટ એક પી આલેખ પાતાની બાંધે રહે દેવતા રાજકુલના માણસો, પરદેવી પગાળ્યા આવી રીતે આવી દેવતા.

દેવતામાં સજ્જન આવી પડી ત્યાં દેવતા, મુદ્ધા, નરક ને રોષી આમજ મુદ્ધામાં આવી દેવતા સજ્જનમાં આર્થનર્થિક ક્રિયા થતી હતી, તેમાં રાજકુલ નરકી એક દેવતા પુણ્યને અને પુણ્યનુસાર સર્વ પદ્ધતિઓ તેને તે હેતુથી એક, ત્યાં રાજકુલના પાતાનો દેવતા, ત્યાં ક્રિયાને સિમર થતી. સજ્જન પુણ્ય, તેનો સર્વ જાણ, તે કાલિદાસ દેવતા એક જાણને દેવતા એક દેવતાને નીમન મુખ્ય ગમતાની આ આસપાસ દેવતા દેવતા આર્થમાં સમસ્તરી આમતી હતી ત્યારે પ્રત્યેક મિત્રે રાજકુલના માણસે તોપી શ્રદ્ધા હતી. દેવતા નરક રાજકુલનું સજ્જન આવી કે પુણ્ય, જે સેનાનો રાજકુલ કનંધ દેવતા તે માણસે સજ્જન ત્રીણ નમાવીને નમન કીધું. તે ત્યાંનુસાર ક્રિયામાં સજ્જન પદ્ધતિનું નહિ ત્યાંનુસાર નમન કરતાં રાખ્યાં. પ્રભુપ્રાર્થના થતી તે દેવતાના મનાતાં હતાં, ત્યારે પુણ્ય

સંસ્કાર સ્વાદી

દત્ત ૭ અપરમા દત્ત. ને તેની આશિષામ ભવકદ વંદે
 અંશદીઃ દત્ત સગી પાત્રા સુદ્ધીધી, પુરુષા, હૈમ ને દત્ત
 એક દેવિજનના ખાલી ગ્યે દત્ત ડાપુએમાં પાત્રા સુજ્જના
 પ્રતિભિજ્જે, પ્રિતિજ્જે પ્રધને, મુદ્ધનુચેદ અધાર ને ઉચ્છરે,
 પર્થુરુજ્જા વગેરે પુત્રામાં દત્ત. સવગામાં મુખ્ય મોડ કન્યાર
 પુરુષા દત્ત દત્ત ને તેની સાથે ગજાંકર આપે, દ્યુઃ એક
 દેવદ, તે ૧૧ રાંતી વગેરે દત્ત ને અને દ્યુઃ જોર એકો-
 ભર, તેના નેવના પાંચરજે કાવળ ને આરવે બુદ્ધા દત્ત, તે
 આરવે દત્ત પાત્રા પૃથિવાને પુરુષા, એકદવમના ગામને
 દત્ત દ્યુઃ હી નીમે, હુર્મિ એક દેસા, અધાર એકાં
 એકવિમ્બ ને સુદ્ધીધને અધાર વગેરે દત્ત તે, કાકિ-દ ત્રિ-
 વન ને મધ્યમ દિલીપસોમ દત્ત સગમ્બરી એક દત્ત
 એકદમા આવી ને ત્યાં વંદવમમા સર્વે મોં નાઈ એક
 નાઈ પોતાની બેઠકા મેઘ દત્ત ગજાંકરના મધ્યમે, પર્થે
 પોત્રુજ્જા ખાનથી ગીરે આત્મા દત્ત

દેવમાં સગ આત્મા પડી ત્યાં દત્ત, મુદ્ધ, તરુર ને ૨
 આત્મા મુદ્ધમાં આત્મા સગમ્બરીમાં પ્રાપ્તકરિત્રિ
 દત્ત, તેમાં સુદ્ધીધ નરુધી એક દેવ પુરુષાર અને પુરુષુજ્જા
 પર્થે આત્મા દેવે તે હાલી એક, ત્યાં સુદ્ધીધનના ખાનુએ દત્ત
 ત્રિપાસરે કિરપ પડી સગ નહતે પુરુષા, તેને સધુ મધુ, ને
 હિમા દત્ત એક નાનુએ દ્યુઃ એક દેવિજન ને બીજા
 અસાનીઆ આસપાસ હિમા દત્ત મધ્યમાં સગમ્બરી
 દત્ત ત્યારે પ્રયેક પ્રિતિરે સુદ્ધીધનના મધ્યમે તેવો પ્રદ
 દેવ નહતે સુદ્ધીધનનું સગ આત્મા ૩ ગુરુ ન, જે
 સુદ્ધીધન કન્યાર દત્ત તે મધ્યમે સગ નીચાં નાનુને નમ
 ને ત્યાંમુધી મુખિમા સગને પર્થુનું ત્રિ ત્યાંમુધી ન
 ને સગી ને દેવિજનના મધ્યમાં દત્ત, તે

તેને કે પોતે દુષ્ક્રમમાંથી પડેલાં હતાં, તપિ બીજાના
 જાત ધર્મનાં હાર્દિક શોધોમાં જાણ બાંધનારોમાં
 થઈ જાયથી જોઈ બાંધનાર થઈ, જેમાં ૧૦૪ મનુ-
 જાન થઈ આ સમયમાં જનજનના જ રાજ્યોમાં તર શોધ
 માટે પોતાનું દુષ્ક્રમ નો આ જાણ દુષ્ક્રમનાં જનજનમાં વિચરી
 છે. જે જાણ, માતા ને સ્ત્રીમાં વિચરિત થઈ પડ્યા છે,
 જે માટે મને અવન સાચી કરવાની છે. આ તેના પ્રભ
 જેના પ્રેમ કરી જેવો તેવો થાયો નથી

મદારાજીમાં વેધ-વ્યમાં છે, તે જ અસામા રાજ્યમાં
 જાણ પૂર્વ તરના પ્રવર્ત, રાજ્યમાં આજ કાને નિરૂપે
 તો સાથે હીન રોનજી ને જનજન યુક્ત દત્ત રાજ્ય સંજો
 દત્ત પદ-વ્યવસ્થા મદારાજીમાં તરપા રાજી સ્ત્રીમાં અસામા
 દત્ત રાજ્યમાં પોતે જાને રાજી પણ કામમાં જાત થઈ નરોનાં.
 આ અસામા ૧૮૧૧ ના મેની તા. ૧ સીએ હાંસરોનજન
 સ્ત્રીમાં વિચરિત, પણ જાણ સાથે પુણ્ય મુકામાં આપું દત્ત. આ
 વખતે રાજ્યમાં રોનીસને કાક સાચી નવારી: તેમાં સ્વર્ગસ્ત્રી
 આજાણને માટે મનુ મારો કાક પ્રવર્તિત રાજી દત્તો ને તેમાં
 જે હાથડાવા સંજો આજા છે, તે કાલને અનુપાન કાલે તેમાં
 છે. રાજ્યમાં પોતાના વેધ-વ્યમાં જે જાનની હાંસી જોતનાં દત્ત,
 તેના સંજોમાં એક રોની સંજો છે કે, એ નામદાર 'સત્ત' જ કાલ
 રોનાં, સ્ત્રીમાં તથા બીજાં દુષ્ક્રમ રૂપી પાને આવતાં, તો તેઓ
 મનુ જ દત્ત દિવસી મન જાણનાં દત્તો જાણે નવાની બિરોડીસ
 આજા કરી ને પોતાની માનને રાજી જિતી ત્યારે તે માતાના
 કાકુ દત્ત દત્ત રોની તેનાં આંખુ કુજી, ને તેને પુજી, 'જેમ
 મા, જેમ રો છે?' એમ વળુ વાર પુજ્યાં જનાં પણ ઉતાર નર
 કે, કે રાજી જ કરનાં પછી કુજીમાં જાની ને રાજીમાં રાજીને

તેથી જો કે પોતે દુઃખસાગરમાં પડેલાં હતાં, તરફ જીવતા
જ્યાં જાય તેનાં દનાં દાર્દ્ર્ય રાત્રીમાં જાણ ખાતાગરબોમાં
જાણના પક્ષી જવાથી મોટા અકરમાન થયો, તેમાં ૨૦૪ મનુ-
ષ્યો પાન થયો. આ સમાચાર જાણતાં જ રાણીશ્રીએ તાર કાપે
, "મારું પોતાનું દુઃખ તો આ જાનિ દુઃખદર્શ જનારમાં વિસરી
નહોં છું. તે જાગર, માન્ય ને સ્ત્રીઓ નિરાશિત થઈ પડ્યાં છે,
તેમને માટે મને અન્ય લાગણી થઈ જાયી છે." આ તેના પ્રભ
પ્રત્યેનો પ્રેમ હોઈ જોયો તેવો ઘણવો નથી.

મદારણ્ણીથી વૈધવ્યમાં છે, તે જ અરસામાં રૂઝવણીમાં
પુરુષજી પૂર્વ તરફના પ્રવાસે, રાણીશ્રીની આજ્ઞા થાને નિકળ્યો.
તેની સાથે ટીન રોનથી ને જનગણ ખુસ દના રાજ્ય સંજોઈ
સંજોઈ પવનવદાર મદારણ્ણીથી તરફથી કુવરી એવીસ ચલાવતી
હતી, રાણીશ્રી પોતે જાને રોઈ પણ કામમાં જાય તેનાં નડોનાં.
આ અરસામાં ૧૮૮૧ ના મેની તા. ૧ સીએ ઈન્ટરનેશનલ
એક્ઝીબિશન, પણા લખકા સાથે પુરુષ મુકવામાં જાણું હતું. આ
વખતે રાજકુતિ રેનીસને એક લાવણી જનાવી; તેમાં સ્વર્ગવાસી
આજ્ઞાને માટે જડ મોટા ઘોડ પ્રદર્શિત કાપે હતો ને તેમાં
જે લાવણીક થયો જોઈયા છે, તે લાવણે અનુપાન કરાવે તેવા
છે. રાણીશ્રી પોતાના વૈધવ્યમાં જે જાવતી હુંદમી ભોગવતાં હતાં,
તેના સંજમાં એક રેનીડી લાગે છે કે, એ નામદાર 'સલજ સોન
રોનાં, એવિસ નથા ખીજતે કુવર કુવરી પાસે આવતાં, તો તેઓ
જડુ જ દા દિલથી મન જાવતાં હતાં જ્યારે નડાની બિવેટીસ
આઈડ કરી ને પોતાની માન્યને રહી જોની ત્યારે તે માનાના
સામુ દમર દમર જોઈને તેનાં આંધુ પુછી, ને તેને પુછી, "કેમ
મા, કેમ રહે છે?" એમ તજુ વાર પુછ્યાં છતાં પણ કિતર નહિ
દે, કે રહ્યાં જ કરતાં પછી કુવરી માગી જતી ને રાણીશ્રીને રહ્યાં જોઈ તે

વેધવ્ય.

દુવગી એમિસના વિચાર તો નર્મ કા મુખ્ય દત્ત, પણ
 પર્વતના મુખથી સમ જાણવા દતાં, તે તા. ૧ ડા જુલાએ
 પણ પામ્યુંમ વગર. એક સાધારણ સમ પ્રમાણે, પાનગી રીતે
 સામનના મહેદમા થયા દતા. એમાં મદાર આચાર્ય ત્યાં
 પાવો દત્તે, કેન્દરગરીના મદાર આચાર્યના હાથે જાહેર મુક
 દિયું. તેથી તે આ પ્રસંગમાં આજ કાં દરેક નિદિ-
 શ્વર્ગમાં ગુણે છે પણ પામ્યુંમ વગર યાજ્ઞ સજ્જે આજ
 દીપ્ત દત્તે પુરુષ, દુવગી આચાર્ય, આચાર્ય ને સિરોપેત્ત નેમાં
 સામેય થયા દતા. ને દુવગીની જાણી સખાઓ તરીકે દુવગી
 દેવીના, દુવગી, જિવેદાસ અને આના આજ દેમા દત્તર દત્ત
 વગરગતી સાથે દુવગીના દીપ્ત દત્ત આજ સંપ્રીત્યે આજ દત્તે.
 નેજે પાનગી પિતાને પસંદ દેસા પાસાક પડે છે દત્તે. સામાન્ય
 રીતનાં સમ થયા પછી, દુવગી પાનગી પ્રાણનાય સાથે જાનંદાસ
 જાનવવા વિદાય થઈ ત્યારે જાનંદાસ પ્રાણ પછી દેતા બાજે
 રોડ-મમતાની દિશામાં જતાની દત્તે રાજદુવગી એમિસ, પાનગી
 પ્રાણનાય સાથે વિદાય જાનવવાને વગ પછી, જાનંદાસ ગુણીયા
 મદદગુણ જાનંદાસને મહેલે વગ, ને ત્યાં દરેક દુવગીની પાનગી
 પિતાને માટે એક રમરખાવ જ કરવાનો દત્તે તેની પદ્મભૂતિને પાવો
 નાખનાં વેગાએ, એકેક પથ્થર, ગગમગત્ય મહેરે જાહેર એ દિવસ,
 જાનવગીની જાનંદાસને દત્તે ત્યાંથી પાનગી દત્તે સંપ્રીત્યે ૧૫-
 એ ગુણીયા જાનંદાસને માનવા લેજા જાનગ મામા સિરોપે-
 દત્તે મુકાકાત લીધા. જાન ન પુરુષ પ્રિન્સ આજ વેત્સને
 પાનગી થનારી પત્ની સાથે મિશ્રાય થઈ જાનનાં નેવ એકેકને
 જાનનાં જ દત્ત થઈ ત્યાં રાજદુવગી એમિસજાંદા, ને રો-માંદા ગાનની
 દુવગી દત્તે, તે, તે દત્તને જાન સવોપતી મુંડી-દુરી દત્તે, ત્યાં જ
 જાનમિતમાં વિચારતુ નર્મ થયુ. ગુણીયા જાનંદાસને માં, માંમાં પેદ-
 જાનમાં ત્યાં, ત્યાં દત્તે જાનંદાસ આજ મત્યાં. દરિદ્ર પણ

ના અસ્થિને ખસેડવાને લગતી ક્રિયા ખાનગી થઈ
ઑઝ વેલ્સ ને રાજકુવર સિરોપોલ્ટ મુખ્ય રોકામાં
લગતી ક્રિયા થવા પડી, આગળ સુધીય ને સફ-
મુખ્ય સમર્થિમાં મુખ્યાં, અને તેમ કુલી વેગાએ
પોતાના સ્વર્ગચાસી અનિ કુલીન ને સફમુખ્યસંપત્તિ
માં સ્વદસ્તે તૈયાર કરેલી પુષ્પમાળા ને પુષ્પમુચ્ચ
માં હાથબંધ થયેલાં કુંવરકુંવરીએ જદુ ગોક કીધેલ.

દેની વસ્તીની લગોલગ દ્યેસ ઓઝ સંધ્યેરે, 'રાજ-
મેજ વૈધવ્યવતી' તરફથી એક પાતું મુંદર બાઈલિય
રાણીશીએ આ બેટ સ્વીકારતાં લખ્યુ કે:-"મારી
માતા જેવી વૈધવ્યવતી તરફથી મોકલેલું બાઈલિય ને સાથે
વધુત્ર પ્રેમ ભરેલા માનવવતી, અને અત્યંત પ્રેમની
મ થઈ છે. જટુંતી! કૃપાની રાદે આને રાણીશીની
રાજકુલિમાન પ્રાપ્તિ જે સમતાબાવ જવાવ્યો છે
કવી જાણ છે, તે સર્વ મારી ભગિની વિધવાએને,
ચ રાણી તરફથી, તેના (રાણીના) અંતરમાં જે માયા ને
સ કીધા છે, તે કટ્ટેને ને વધુ કટ્ટેને જે માયા સ્વર્ગચાસી
સફમુખ્યોની જે વાંચના પિઝનવામાં આવે છે, તે જદુ-
જે પ્રાપ્તવાચનાં દર્શન દુર્લભ છે અને દવં પડીની જે
છે, તે નિચારના, દાસના દિશાસાથી ખરેખર મને સનેગ
છે. આપણુ પ્રાપ્તિ પશ્ચિમને વિષય કીધો છે,
તે તરફથી, તેમની હાથબંધ રાણી તરફથી, માન સ જે
એને માટે તે ઉપકૃત છે. અને મને માનને સરા જ તરી
કરેલીઆ.'

૬-યુવરાજકુંવરનાં લક્ષ.

રના માર્ચના પ્રવક્તામાં જ દેખ્યા હાથમણી રહુ હુ

રાણીશ્રી ચોક્ક મુદવાનો પ્રયત્ન કરે છે.

મદરાસ અને વુડ્સટાટી

આન્નરે

અનિ વડમ રાણીશ્રીના સમાજમાં
(આ તેવન)

તેની સૂર્યવંશની રૂપરચના ગણીએ
અંધારમાં છે

જાન્ય ૨૧-૧૮૧૨

“એ હું જાણતા સૂર્યનાં જ્યોત્સ્ના
ને (વસ્તુ) જુદાં જાણે પ્રાપ્ત થાય તેવી છે;
જેના પ્રજ્વળિતમાં પ્રભુને પ્રસન્ન થયા
તેથી મને આ ધર્મમાં જનમાયો
તરફથી (પિતા) પડે (પ્રભુને) તેવી જોઈએ છે.”

સોલોમનનું નિવિરચન

આ સોલોમનનું શબ્દ પુરાણ કૃત્રીનું પછદ કરેલું હતું.
૧. ૧૫ મી સુધે અને રાણીશ્રી ઇયુક અને એસ જોડે એથોલીને
જગવા જુદાં જગ્યાં ઇયુક અસાધ્ય રાજ્યો પડ્યાં હતાં,
૧૫ કાંચડીએ રાણીશ્રીને સારું કાર્ય તથા સારું મુદવાની
જેટ આપી, જે આપવાનો સ્વેચ્છ કાર્યથી એથોલીના કંડુમાં
માથો આવતો હતો રાણીશ્રી ઇયુકના જાના જોડામાં જગ્યા,
ત્યાં મુદવાનાં કાચમાં સહિત્યે તેજર પોષાં હતાં. ત્યારે
એથોલીના ઇયુકને સમજાય હતું રાણીશ્રી તેજર થયાં, ત્યારે
રાણીશ્રી પોને જાણે છે કે, “પણ આપદથી નિર્ભય ઇયુક અને
એસ સાથે સાથે રોકનપર આવ્યાં રોકનપર તે. જાણીમાંથી ઉતર્યાં
માથો ને જાણે કાંથી હું એકને પ્રેમથી જોઉં, ને ઇયુકને
આપતાં ઇયુકે “વદાશા ઇયુક પ્રભુ તમને સાનુજીય થાઓ.” તેને મા
તેને તે વસ્તુપર જે માનુસી અમારી સાથે હતા, તે

રાણીશ્રી ચોક મુકવાનો પ્રયત્ન કરે છે. ૨૪૩

જનસમાજ વચ્ચે મતિ ખુલી મુકવા પડી રાણીશ્રી
દસ ને હાથમંત્ર થઈ ચર્ચા થયાં હતાં.

જસરીને દિવસે રાણીશ્રી સદાકુટુંબ આયજર્નીની સમાધિમાં
[ને ત્યાં જદુ સાંન મનથી પ્રાર્થના કરી. એ પ્રમાણે હવે
જ માથે છે. આકરનકરો પણ તેમાં જાત લે છે. મુખ્ય
ધણા મોટા દળદળાથી સજ્જારવામાં આવી છે તેમાં જે
ખૂબીઓ સમાવી છે તે જદુ મનપસંદ છે. જડાવકામ પણ
ને નકસી ને ચિત્ર કામ તે સર્વોપરી છે. આ સમાવેશયગ
: માટે રાણીએ પોતાના જાનમી દબ્યમાંથી રૂ. ૨૦૦૦૦૦૦
: કીધો છે. તેમાં જે ચિત્રકામ કરવામાં આવ્યું છે, તેના
દાદાજીએ પોતે જ ઉતરાવ્યા હતા. અહિં આયજર્નીની આગે-
તમાં જોઈને પહેલે જ મદારાણીશ્રી ધણું સાંન થઈ ચર્ચા થયાં હતાં.
[વચનકુવરને ત્યાં ત્યાં ૮ મી જાનેચરી ૧૮૬૪ ને દિને
મ થયે ને રાજ્યનો સીધો વારસ જાન્યારી રાણીશ્રીએ
જન્મ જનાર્યો. આ જન્મ એવો તે અકસ્માત થયો હતો.
[અંકિત જ થઈ ચર્ચા. કોઈ પણ દાસી કે આપા પાસે નહોતી.
નામ મુવરાગના સમગ્રી સાધગિરીને દિવસે જ, બકિંગહા-
રદેશમાં આયજર્ની વિસ્તર પાડ્યું હતું. આ દાંડણે પુષ્કળ
દન આવ્યાં હતાં મુશ્કેલીની જન્મનિધિ પૂર્ણ પ્રેમ સાથે
માં પાવવામાં આવી હતી અત્યાર મુખી સર્વે પામકુમ
રી, તે આ વર્ષથી ખુલી થઈ. તોપોની સલામતી ને લરકરની
: રમન ને ગમન આ જ વેળાએ-જલ્દી વર્ષે-ચર્ચા થયાં.
[માં રાણીશ્રીએ મોટું જવાને નિકળ્યાં. ત્યાં માર્ગમાં રાણીપતિની
પર્યનગરમાં ખુલ્લી મુકા. એ દાંડણે હમુક અને હમુસ ઓફ
[ખર્ચ ને ગાય સાથે હતાં ૧૮૬૫ માં પ્રિન્સ ઓફરેડ વર્ષે
[ને હમુક ઓફ કોખર્ચે તેને પોતાના વારસ તરીકે ગણ્યો.

ઉત્તરમાં યુવરાજે રાણીની ઉત્તર આખું કે. આ મહેલ બંધાયો તે મારે તે પૂર્વ સંભાળી છે. પછી લંડનના પાટીએ પ્રાર્થના કીધી, તે પછી મહેલ ખુલ્લો મુક્યો; ને લંગાએ બટુ રાણી દર્શનના થઈ રહી આ મહેલ નાંખવાનો ખરચ લીસ લાખનો થયો છે. અગ્રેય માસમાં રાણીશ્રીએ ક્રાન્સના પરમટ રામચંદ્રની મુલાકાત લીધી. ને પેલિલિન તને મને બટુ નિર્લેપ થયો હતો, પણ રાણીશ્રીના આ મેનીમાવધી બટુ રાજ થયો. ૨૧ મી જુને રોડ થોમસ ઈસ્ટીલક ખુલ્લી મુકવાની તિથિ કીધી.

પાનખરકતુ તો બેવચેરમાં ૧૪ થાગી હતી. ત્યાંથી ૨૫ મી નવંબરે પાછાં વિંસર આવ્યાં અને આવ્યાં તેવામાં ૧૪ યુવરાજને ફેરી તપ લાગુ પડ્યો હતો. સે-ડીમલામમાં યુવરાજ હતો, ત્યાં ૧૪ સ્ટીને ફૂંચી જિવેટીસ પોલાના બાકી નરસ કરવા લાગી. આખા રાજમાં ટીકમીરી ઉપજ થઈ તાવ ચડા ઉતર હતો, પણ ૮ મી ડીસેમ્બરે ઉઘડ્યો ખાધો, ને યુવરાજનું આરોગ્ય ભવભરેલું જાણ્યું. એથી સર્વે ઈર્ષ બેચેન થયું. ક્યારે ક્યારે આરોગ્યની ખબર ચોખેર દેવાવવામાં આવતી હતી; કેમકે પ્રગતને ધણી ચટપટી થતી હતી. રાણીની ઈચ્છાથી યુવરાજના આરોગ્યને મારે એક ખાસ પ્રાર્થના, તા. ૧૦ મીએ ક્યારેના તમામ દેવાવવામાં ક્યારેનાં આવી. તા. ૧૪ મી ડીસેમ્બર મુખી આરોગ્ય ભવ ભરેલું હતું. એ દિવસ રાણીપનિની સંકસરીતો હતો પછી યુવરાજનું આરોગ્ય ધીમે ધીમે સુધરવા લાગ્યું. ૧૬ મીએ ધણી સારી તબિબ જાણી ત્યારે રાણીશ્રી યજ્ઞ વિંસરમાં પોતાને મહેલે આવ્યાં, ને ૨૬ મીએ પ્રગ સમજાને મારે આ પ્રમજે પત્ર લખ્યો. - પોતાના પ્રાણ સમાન વડાવા પુત્ર પ્રિન્સ એડ વેલ્સની માંદગીમાં પ્રગએ જે લાજણી પ્રદર્શન કીધી છે, ને તેનું કૃતકુલજ હૃદય છે, તે મારે-રાણીશ્રી ઉપકાર માને છે. પ્રગ સમજાને અને તેની વડાશ્રી

ત્યો, ને એક દાસમાં પત્ર અને બીજામાં પીસ્તોલ જનારી માડીપર
 ની જાત્યો. રાણીશી ચમક્યાં, પણ સાંત રહ્યાં. ગુરુનજ તે
 કામને જોન જાડિને પકડ્યો પિસ્તોલ વગર મોઝીની દલી તે
 કામ પાસથી એક બરછ પણ દાણ આવી. તેની અરજમાં
 કે કિનિપત્ર દેડિને હોડયની વિનિત દલી તે અંરીય દતો. ને
 ખે અંધર જોડોનર દતો; વરે ૧૭ તો દતો. પ્રગ્નમાં જા
 આચાર્યી મોડી મગ્નડ થઈ રહી અને પ્રજુમાયંત પણ કરવામાં
 થાવી. જોડોનરની તપાસ થઈ ને એક વરસના દેડમાના કાથે
 દમ બાંધી ચારયની સિક્કા થઈ. જોન જાડિનનો આજાર માનસ
 કાથે તેને સારી બહિષ આપી.

જુન માસમાં રાણીશી બેલમોર્થ દત્ત ત્યારે તેના એક અંત-
 રના સ્નેહી, મિત્ર, ગુરુ ને સલાહકાર ડા. મેકલિયોડના મરજુ પામી
 ચના સમાચાર મળ્યા, જે જાણ્યાં તેઓ બહુ રીકરંત થયાં રાણીશી
 કહે છે કે, “ ડા. મેકલિયોડ કરતાં વધુ કાર્થ પણ વિશાસ ને પ્રેમ
 મેગરી કામી નહિ તેની આસ્થા મગ્નજન દલી, તેનું હાથ મેકું
 દત્ત, જેથી કે કે રાષ, મુઠ કે એક સર્વે તેના તરજથી સારી રીતે
 રહી સલાદને પામતાં દત્ત. દુ તેને કેવો ચાહતી દલી, તેની
 સલાહ પૂજી દલી. મારો મેક ને મારી મિત્રોદેવમહતિ દસાંવની
 દલી! પણ હાલ! જા મેક મનુષ્યની વર્તણુકનો ખ્યાલ આપદને
 દુ દેડી અરજા પુ.”

રાણીશીની ચાચીરી, જે હાડિપાકમાં ઉઝી કરવામાં આવી
 છે, તેના દર્દન માટે રાણીશી ને તેના કુંવર કુંવરી જુલાદયાં
 મયાં દત્ત. તેની બેઠા કાથે જા પ્રનિમા ૧૮૦ રીટ ઉઝી છે.
 તે ખળી મુંતર ને આપેડન છે. ૧૮૭૨ ના સપ્ટેમ્બરની આખરે
 દેલીની સાવજી રિવિય જડેન મરજુ પામચના સમાચાર મળ્યા
 રાણીશીને તેથી ખળી ટિલચીરી થઈ, કેમકે જા જાને નહેને

પ્રાણીઓના પાનડીપણ બદલાવનારી માદગીની બુનીયાદીમાં બ.ન. સંજે તે માદગીના કામકાજને ઉત્તરન આપ્યું.

નવેમ્બરમાં રાષ્ટ્રીયીએ બેઠકમાંથી બહુ મરમન પામી હતી એક સ્ત્રી કાઠી અને મરેઠ અને આસપાસના બાગમાં સરે ૬૫૦ દળાં રજાઈમાંથી પડીપડેલા અને બીજા બધીં જાગડાંને પણ તેમાં બાર લીધે દત્તે સરેના દાવમાં જતની મસાએ દત્તે તેમાં સમીન-નૂલ-વાલ-કસરત આદિક પડી મરમન હજારમાં. આવી હતી, અને આમે કિરણકમ. કેટલી કુચક છે તેની પણ પરીક્ષા કરી હતી. ૪ છ ડીસેમ્બરે કેન્સ લાલ નરકથી રાષ્ટ્રીયીનો ઉપકા- પ્ર- સિન હજારો એક માનપત્ર આપવામાં આવ્યું, તેમાં ૧૮૭૦-૭૧ની લગાઈમાં કેન્સ પાવડોનું જે રકમ હતી. તેને માટે અને પડી પ્રથમા કીધા હતી. આ માનપત્ર કારિયોગીનો અર્થ નનુંતા છે તે બેટા ચાર કંઈમાં છે, જે ચિહ્નિત ન્યુઝિયમમાં રાષ્ટ્રીયની આજ્ઞાથી પ્રગતે જેવા માટે બેટ આપવામાં આવ્યું છે

પોતાના પ્રાજ્ઞાવચનનો પ્રેમ દટપણ રાષ્ટ્રીયોનો વલપણ મરવો નહોતો. તે તો કોઈ કુ ખમ પડેલા રવનો હતો. આ પ્રેમની એક નિશાની દમજાં જળાઈ આવી પોતાની સર્માનીથી "રાષ્ટ્રી- પનિચરિત્ર" સર ધિયોદર માર્ટન નામના મુદ્દથે મદાર પાડ્યું, જેમાં અનિચય મનપસંદ રીતે, એક મુદ્દથ, એક રાજનીનિત, એક નાવથો, એક પ્રિયમ, એક પિત્ર, એક નાજીક, એક જર્મન, એ સવગાનું વર્ણન આપ્યું છે. ૧૮૭૫ ની પાશંમેટ કુવર લિયોપોલ્ડની માદગીથી જનને ઉપાદી નહોતી. એરી તારથી કુવર પીડિત હતો, પણ જવદીથી સામે થયો, એ જ સમામાં કુવરી એસિસ પણ તણ વખત માંદી પડી હતી. આમજ માસમાં મહારાષ્ટ્રીયી સમક્ષ જે સ્ટીમરો ભાંજવાનો જનાવ એસમનથી એસપોર્ટ જતાં બન્યો હતો, ને તેથી પોતે પણ કોઈનાત થયાં હતાં. સપ્ટેમ્બરમાં બેથોદરનું જતાં પોતાની

જાણ્યો, ને પ્રભને તે વર્તમાન જણાવવાની દબાવ્યા બરી ક્રિયા. ૧૧ ૧ લી જાનેવારી ૧૮૭૭ ને દિને બરતખેડનું રાજ્યનગર દિલ્હી, કે જ્યાં મોટો ધોમવ સાનસાદ આજર ને પ્રાચીન કાળના પ્રચીન આર્થ કુળદિવક મુદિરિને પદ્મિરેક કાપા હતા, ત્યાં થઈ હતી આ ક્રિયા વેસવાય સોઈ હીટને કાપા હતી.

૧૮૭૬માં પાર્લામેન્ટ રાણીશીએ ઉપાડી હતી. ૨૫ મી ફેબ્રુ-વારીએ આવજઈ દોશમાં જલસો થયો હતો, તેમાં કુંવર કુંવરી સાથે રાણીશીએ જામ લીધો હતો. માર્ચની ૭મીએ લંડનની ધરખી-ટાલની એક બાલુ ખુલ્લી મુકવાની ક્રિયા જાને ૪ કાપા. ૯ મી માર્ચે આવજઈ દોશમાં રાણીપતિનું પૂતળું ખુલ્લું મુકવાની ક્રિયા, ૬મી ૫મી પામખુમ વચર થઈ હતી. માર્ચ આખરે દેવીશી જર્મની મ્યાં, ને લાંબી કાઝેસ એક કે-ટ તરીકે પોતાની બહેનની સમાધિને જાને માર્ચના કાપા પાછાં કરવાં પેરિસમાં માર્ચ ૬ એકમેકન-ફ્રેચ પ્રજાસત્તાક રાજ્યના પ્રમુખની મુલાકાત લીધી. ૬ માસની તા. ૨૪ મીએ રાણીશીની જન્મનિધિ બહુ પ્રેમ સાથે લંડનમાં ખુલ્લું હતી.

એડીનબરોમાં સ્વર્ગવાસી આવજઈના રમરજીયં ને પૂતળું ખુલ્લું મુકવામાં આવ્યું, તે ક્રિયા ૧૭મી આખરે થઈ હતી. પૂતળું ખુલ્લા માથાવાળું છે, અને તે બહુ ચિત્તાકર્ષક છે. આ પૂતળું ઘડનારને તેની ઉત્તમ કારિગિરીને માટે રાણીશીએ નામદ કાપો છે. રાણીશી દોહીરડના રાજમદેસમાં રહ્યાં હતાં. રાણીપતિની પ્રતિમા ખુલ્લી મુકાયા ૫મી રાણીશીએ તેની પ્રતિષ્ઠા કાપી, ને સંતોષ પ્રદર્શન કાપો. સપ્ટેમ્બરમાં રાણીશીએ ૭મી ફેબ્રુએને 'રાવજ સોલ'ના ફાસર આખા ૧૮૭૭ ના ફેબ્રુવારીની ૮ મીએ પાર્લામેન્ટ જાને ૪ રાણીશીએ ઉપાડી હતી. આ આખા વરસમાં ઉજ્જડ ખાતેના બનાવ બહુ થોડા છે. રાણીશીએ 'હોકમેરી' સરોવરની

આ કુંવરી પછી સદગુણી ને સારી હતી તેની વધુ મધ્ય
 પદ વધારે મિટ, તેનું વર્તન સર્વે પ્રિય ને તેની દુર્ગત રેવંસ
 જેવી હતી તેના આચરણના પરમાં પદ એ કેપ્ડ મહુલી હતી
 ૧૮૭૮ માં ધારમસ્તરના આખા યુગ્મમદેવમાં સખાજીને આજર
 હતી સર્વે દરે-જેના સખાટમાં તાના ખેટાં સર્વે સખાટમાં હતાં
 કુંવરી એલિઝ ને આર વાંતી વખતી હતી તે નેત્ર સખાટમાં
 પડેલી સખાટ કુંવરી એલિઝ બને મરેનનું ને ખાનગર દેવપદી
 મીઠાનું આરોગ્ય સંજ્ઞાનય પેતે લાડીને પડી તેના મરણમાં
 રૂંધે સખાટ મરણ માંઆ ને તાનાજમાં લાડી મરણના લીધી
 દેવેથી તેને જાગૃતીથી તાજીરની અસર કરી તેને તર ને બીજા
 એ લાડુ પદા કુંવરી, પેતનય આજરની રોડી પછી કુંડી છે,
 મ ખાનગીથી માનીને તેને વટ કરી કરી મનુ મેલને હોડે તેનું નથી.
 તેને તારે શામન કે રા સર્વે મેલને થતું પડે છે, પછી કુંડે કે કુંડે-
 મરણને કે મરણને-પદુ પડે નથી તરુપે અર્પન હિપોસી,
 દાદાના અગ્રીય પવના મરણની વાત એલના છે! કુંવરી
 એલિઝ જેવી જ હતી તેવપર લાડે લોડને ખર દરે ને તે
 લાડે લોડને મરણી હતી કુંવરી એલિઝ તપમા તાજાત
 લાડી પેતની કુંડેને રા દરે લાડી મનુત્ય પ્રજાતમા
 તેડે એલના લીડુ ને રૂંડે કે, 'દરે દુ દાન નિહામ લાડ વખતે
 મારે કુંડી પેતી બડે કુંડ' આ તેડે હેત્ય કુંડે દર પછી
 નિહામ, તપ નિહામ, કે તે નિહામથી પછી હિપોસી અદા જ
 થી, તેમાં પડી તે નિહાન મને મેલેલ વખત પડી હતી મનુ
 લમાં, તે દાન વિનથી પેતનય નિહાને રા દરે હતી તે રૂંડી
 હતી હતી, બને સમ્પતિ તે સખાટ કુંડ વખતે તથા પ્રમુખખાનું
 ૧ પ્રાદેશી સર્વે રૂંડી હતી બને તે પ્રમુ મનુ દરે દાન રા
 : બને પેતનય પિય ૧૭ નિહામ ૧૭ માં સમ્પતિને

જન્મ. ખીલાન, દયુગીન, રેરેમ જાગિ મળે રૂની પાઝાં અગ્રેવર્મા
 રિમ્મઃ જાગ્યાં ૧૭ મી મિલે રાજીખાની રોલિયો કુવગી, નેરા મિ-
 જાનની પન્નીને ફેર એક પુત્રીનો જન્મ થયેલ દરિયુ જાગિ રામાં
 રાવેરમા જાગ્યાં થઈ રની, ત્યાં રા-મની પગલ રાજી યુગનીનો કુવર
 બંધા દનેલ, તેને મુખ્યોએ કાપી નાખવાના સમાચાર બેવમોમ્યમાં
 મળ્યા. રાજી યુગનીને જે કારી થા સાચો, ને માટે રાજીખીને ધનું
 સાચી જાગ્યાં, ને જનુ રોલક મરસિન કીધાં જા બિલજન્મ જનાવ જન્મ
 પાડી, રાજીખીએ યુગનીને ધજો રિજામાં ચાવ્યાં જાગ્યાં દનેલ.

૧૮૮૦ ની પાસાંમેટ જતને ઉપાડીને રાજીખી ૭૫ મી માર્ચે
 બેનજીન ને રારમરેટ સદેસાધાએ મર્ણ, ત્યાં કુવગી એલિસના પુત્ર
 પુત્રીની થજા એલ ને મમતા સાથે મૃત્યાકાન લીધી. તેઓને
 જાનીસરસાં જાગ્યાં, કેમકે તે વદ્ધલી, સાથે રવે સિધાવેલી કુવ-
 રીનાં કુવર કુવરી દતાં રુપક જાગે દેનાયદ, નવ વધુ સાથે બેલમો-
 રેલ, સપ્ટેમરમા રાજીખીને મગવા મરેલ દનેલ.

જા અરસામા કેટલાક જનુ અમજના મુદરથોના મુખ્ય થયાં
 કવિવજુ જ્યોર્જ ઈલિયટ ડીસેમરમાં, રનિદાસકાર કારજાગ્યાં ૧૮૮૧
 ના ફેબ્રુઆરીમા અને અર્ધ મિક-સરીઃ અગ્રેવર્મા મરણ પામ્યાં.
 રાજીખીએ પુત્રપુત્રી ને પુત્રપમત્રા સરને માટે મોકલી દની. મિક-
 સરીઃ માટે તે અમરણસ્થંભ ઉભા કીધાં છે, તેમાં લખ્યું છે કે
 "તેની માનવન અને આદનાની રાજી અને રનેદી ચિતેરિયએ
 જા સ્થમ ઉભા કીધાં છે. જે સત્ત્વ બાલે છે તેને રાગન ચાહે છે."
 જુનમાં કુવર રિયોપોઈઃને આગવનીનો રુપક કીધાં, સપ્ટેમરમાં
 અમેરિકાનો પ્રેસિડેન્ટ ગારફિલ્ડ, એક જુનને દાથે થયાંને મરણ પામ્યેલ.
 ઈંગ્લેન્ડ રામકુટલ એથી જનુ રોલકને પામ્યુ. રાજીખીએ અમેરિકન
 પ્રાન નથા પ્રેસીડેન્ટની ધણિયજીને દિલાસાપુજા પત્ર મોકલ્યો દનેલ.
 થોડા માસ પછી પાડો રાજીખીની ઇલગીપર કુમલો થયેલ.
 ૧૮૭૨ ના માર્ચની ૨ જીએ કુવરી બિવેટીસ સાથે ઈંગ્લેન્ડની પાઝાં
 ફરીને રિસરના રેરેમપર ફેરી આવનાં દનાં, તેટલામાં રોજર

ચમું હતું તેથી થોડો કાગ પીડાવા દતાં. એ પીડાથી પણ ચમું નહોતું એક વચ્ચે સુધી તેથી પીડા બોજવી હતી

૫-૬૫૬ આદિ આલખનીનું મૃત્યુ.

કુખ પાછળ કુખ આગળ છે. તે જો સામડું આવે છે તે અમાનું નથી, તથાપિ તે એક જ વાનની પીડા પીમે પીમે આવે છે તો નન મન ને બીજી સર્વ સપાતિથી ભલે શું જરૂરે મરે. પટેલુ માતાનું યોગ, પછી પતિનું, કુચીનું ને હવે કુચના મોતના બા રુણીશીના કાગળનામાં ફોલો લાગ્યો હતો તેનો વિચાર કરવાથી નહિ, પણ અનુભવથી જણાય છે. ૬૫૬ આદિ આલખની, ગળીથીનો છેલ્લો કુચર હતો, ને રુણીશીને ધણે વદાલો હતો. તે સગીર ધણે નાબુક ને કાવલો હતો, જેથી તેને કરમાવા વાગે લાગી નહિ. ને બીજા કેલપજુ કામને માટે થોડા નહોતો, તેથી તેને સરસ્વતી સાથે પાટી પ્રાપ્તિ જાપજ દત્તી સમીપ, ચિત્રકળા અને કુચરની વિષાળગણમાં તે કુચર હતો જે ધણા વિદ્યાના પ્રયોજન ચોધન કીધું હતું. તે પાટુ ખરે ખેડાનમાં હદથી મુજબનો ને સગીરની નજગાઈથી કેલપજુ કામમાં ખમ લઈ ચકતો નહિ મહામન થવાથી તથા ચકરી આવવાથી તે ધણીયાર ધાન લીની હતી તેના પર મુજબના બલ ભરેલા નાવોથી રાજકુટુંબમાં ધણે બલ પથરાયો હતો, જે કે એની ભુદિ ધી નીલ્લુ હતી, વિદ્યામાં ખરે હતો, ભોક્ષિય હતો અને કુટુંબમાં પ્રીતિપાત્ર હતો. એણે અનેક રીતે સર્વિલ્લનો શોખ રાખ્યો હતો; તેમ છતાંથી બાવળો કાષાં હતાં; તે જોતાં એ પુત્ર પિતાની જગ્યા વધાર્ય સાચવશે એમ આગમથી બોધાતું હતું. છતાં છતાં પછી એને એક દિવસ જાગ્યો હતી, જેનું પોતાની પ્રિય બેટનને નામે નામ એલિસ પાડ્યું હતું. એ કુચરના સદ્ગુણ અને ઉત્તમ હોવાથી, તે લોકોને વદાલો તેમ કુટુંબનો પ્યારો હતો. પણ સારાનો સદા જલ્લદી નાશ થાય છે. ૧૮૮૪ના આર્યમાં તે કેન્સ નમરમાં હવા ફેરે મર્યો, એની પત્ની તો ઉચ્ચમાં જ હતી ત્યાં

૨૬૬
 ૧૯૮૬ માં ૧૯૮૬ ની પાસાંમાં જનનેવ, સીમ જન ઉપાડી
 દત્તી કાન કાઢી નાંખે તેવા માન મળવાથી તે કાંઈ જાણનાર
 કોઈના દત્તો. પાસાંમાં કોઈ પણ થોડા બાન્ધારે રૂપા મળવાથી,
 તે પાડી ચૂકીયા વિગત કયા દત્ત પાસાંમાં કયા વખત પડી
 જમાવતી કરી દત્તી ચૂકીયાના બાજબી માન ઉપાડી માનવાની
 જાણ, જાણવા કાનજાણીય મધાનમાં ઉડી રહ્યું ને જી
 બાદરૂપ મધાન કંઈ. દોમરસની તકલો કાવરથી તબુ પણ દાર
 ખાધી ને જુગ જ નથી ચૂકીયા કાવરમાં બાધી ચૂકીયા તેની
 નરેના મેન્જર કોડા બાન્ધા ને જા. નર્સાસની મધાન કયા
 ૧૯૮૬ માં જરનખડની સગારે માનખ. મધાનમાં ને માન મિત્ર, ને
 ૧૯૮૬ માં જાણેલના ઉભરના બાજ મિત્રો નાન સાથે ખેડી કોઈ,
 માંમાં ચૂકીયામાં મીઠા મેન્જર મિત્રો
 મેન્જર કોડા બાજ મિત્રો

આમાંથી સુખીપ્રાપ્તિ મહીમા એકમિનેયન દા.ત. અને
 સૌમ્ય કોલેજ આદિ શિક્ષણ અને સંસ્થાના નિશાનના પાત્ર
 નાખ્યા. મળના આનંદ-હારી તેઓ પછી પણ પછી પછી ખરા
 કુટુંબના આનંદના તથા સત્તાચાલ ત્યાં દાખલ દત્તા. પોતાને દાખે
 પાપો નાંખવાની ક્રિયા થયા પછી ત્યાંથી કોન્સીટ્રેટિયન દીક્ષા લેવે
 જમી જતી હતી તેવામાં એક માણે એકાએક આવીને સંસ્થામાં
 કામગીરીને પૂરો નમવડ ઉપાનયો. પ્રગતિ તેને પકડવામાં
 આવ્યો. ચુન્નેશાનું નામ ધ્યામલ પ્રાદિન દત્ત કામગીરી કમિટીમાં
 આવે પોતાપર થયેલા ગેરવ્યવસ્થાની છાંં ચાલી હતી. તે જાને
 ડાહ્યાં ને છાપક દત્તો, તેથી તેને છાંં દેવામાં આવેલ
 દિવસવાને લગતો આ વાંમાં એક માણે
 બન્યો છે. દિવસવાને લગતો આ વાંમાં એક માણે

પાનું જાહેર હોયુ, જે સારું વાજરનો પર્વે ના ને તોપોના ખડા
 થયા. પછી સિવરપુત્રમાં નીકા, વપાર ને ઉલોચન પ્રસંન ખામું
 પ્રપુ. એ કિયા ૧૧ મી મિએ ર્ધ દતી અને લોઃ મિવર પ્રગ
 નગનું માનવવ આપુ દતું. ને લોઃ માનવીએ પ્રગન ખામું
 મુકવાનું જાહેર હોયુ દતું સીવરપુત્રમાં આ જ્ઞાનદમાં મેલખી થય
 દતી ને ન્યાય આપવામાં આવી દતી રાખીઓના સન્માનાયે
 સીવરપુત્રને સખમારપમાં આપુ દતું. ના ૧૨ મીએ રાખીઓ
 દરપને નીકજ્યા દતાં, ત્યાં પુણ્યવ નયા મેન્ટ લ્યોર્ન દોચને
 રમખીય જનારી દીધાં દતાં. સરપસમાં ૧૦૦ માખુસની મોરી રયા-
 રીના માં કાપે દતો. ન્યુદામના મદેયથી રાખીઓ દરયા નીકજ્યા,
 ત્યારે માર્ગમાં આમ દાટે તેવી સર્વથી મોરી વર્જનાએ થર્ન ર્દી.
 સેટ લ્યોર્નના મદેય આગળ દોરપોરેકને માનવવ આપુ.
 માર્ગમાં પને રથજે દરીને પાછાં રાજિના સાન કચાકે, માર કચાક
 મુખી દરી, ચાકાને લોચ રપેયા મદેલે આન્યાં ના. ૧૩ મીએ
 રાખીઓ સિવરપુત્રથી પાછાં ર્ધ દતતાં અર્થ આદર દોરદનનો
 દર્શન માટે ઉપકાર માન્યે. વિસર આવીને સિવરપુત્રના નિગ-
 પ્રતોને માટે ૨ ૧૦૦૦ જેટ તરીકે મોકલાવ્યા; અને લેડી રેડક-
 ળને એક ઉત્તમ દીરાગીન દાર જેટ આપે. રાજસ્વારીમાં
 ખીઓ ચાકી થયાં દતાં, કદાજ્યાં દતાં, પજુ દપૂક આદર કોનાદ
 કુવર હેવી આદર બેટનજર્મને જે માન, પ્રગ નરથી મળું
 ની અનંત પ્રસન્ન થયાં ને સપજે થાક નાતી ગયો દતો.
 ૨૧મી જુન આગથી જુનિથી વર્ષ ચક થાય છે. રોરોદેસમાં
 ખેડીની પાત ચરયાચ લાગી રાખીઓને રાજાદીએ નિરાન્યાને
 મું વર્ષ એ દિવસથી ચક થયું. આવતી તારીખર ૦ મી
 ૧૦ વર્ષ પૂરાં થશે. આચ અગ્રીકે, પ્રસાદિક પ્રસંગો કદીગ
 ૧ છે. ૫૦ વર્ષપર્વ મુખરૂપ રાજ કરતું, તે ૫૨મજાણુ
 ની કૃપાની મોરી નિશાની છે.

‘આપવામાં આવતું તો તે પાત્રાંમેદમાં હતું. ૨૭૮
કરે તે ખરું. લોડ રેલ્વેડેની પોતાની રાખીનિથી
ભિંગેલા હતા. છતાં લોડ કેનિમે ૧૮૫૭ માં આવીને ભરત-
કરવાને ધણે મમ લીધા. પણ તેમાં તે કાચો નહિ
અગ્રેસમાં ઈંગ્લંડમાં સદજ વાન જણાઈ કે દિદુરયાનનું
ર બેદિય થયેલું છે. ધણાક ઘરકરી માણસો રોજવિ-
મયા હતા, તેઓએ જુન મદિનામાં બગવેલ ઉઠાવેલ
જુન આખરે ઈંગ્લંડ પડેલી. ૨૮ મી જુને ચાર ઘરકરી
ખંડમાં મોકલવાની મંજુરીયાન થઈ. લોડ એલનમરેએ
કમાં દિદુરયાનની માડી લાગના સમાચાર જણાવ્યા.
.૦૦૦૦ માણસનું ઘરકર ભરતખંડ બચાવવાને ઉતરી
મી જુલાઈએ ઈંગ્લંડની સરકારને ખબર મળી કે,
ધણી ઘરકર સામુ થયું છે ને તેણે બંગાળને કંપાન્યું છે.
। એ વેળાએ દીક્ષી કબરે લઈ ચુક્યા હતા, ને તેઓએ
। બાદલાદની આજુ ફેરવી હતી બગવાની સરખાનમાં જ
। સન દિદુરયાનનો મુખ્ય મેનાપનિ મરણ પામ્યો હતો, તેની
ને સર કોલીન ફેબેલને ઈંગ્લંડથી મોકલવાનું કાન્યા હતું.

।મીને આ બગવાની ખબર મળી કે, બનેા દંપતી સુદખી
ચિન થયાં. લોડ પામરદનને ધણીક રીતની મેનવજી
।ડી, પણ કમનસીબે દિદુરયાનથી રોજરોજ માડી ખબર
મી. પડેલે મામલો ધણે ભય ભરેલો લાગ્યો નહિ, પણ જાડી
।ડી થઈ પડ્યો. એાસખનંથી લા. ૧૬મી જુલાઈએ રૂઢી-
યું કે વચર બોગસતે ને નિયમ વચર કંઈપણ કમ દવે
નથી, કેમકે લા. ૧૭ મીએ ધણા ભરકર સમાચાર મળ્યા
। ૧૪માં વધુ જણાન્યું કે ઈંગ્લંડમાં પોલુ કાગલ લોકર
ભરતખંડમાં મોકલવું. આ ૧૪માં રૂઢીએ જાડી જ સખ

પાઠ્યોએ ૧૦૦૦૦ માણસ સાથે મોટી લાઠીઓ ધરી,
૫ હાતી લીધી, ને જગવાખોરોને નરમ પાચા. હેઠ્ઠી
જલન લેવવાકે, સર કોલીન કેપબેઝના એકા ચરેલા
સાથે, પાણીપનના મેઘનમાં ઘડી ને પડી ચૂરીયા લાઠીએ
હેવટે લખનૌની લાઠ પડી નરમ પડેલા જગવાખોરો હારીને
પા; આખા સરનખડ ચણીઓના ધીનગ છત્ર નીચે આપો
હંમાં મોટો જલજલકાર થઈ રહ્યો.

૨—રાણીશ્રીનો હંદેરો.

સરનખડ ધાંન થયું. જગવે બેસી ગયો. પણ હવે ક્યા
રાખ્ય કરું તે નહી કરવાને માટે પ્રધાનમંત્રી અને ચણી
ચણીપનિ સર્વે વિચારમાં પડ્યાં. ચણીપનિને એ મંડળીથી
રાજ નિવૃત્તિ થઈ હતું નહિ. જગવે સમાજ થયો તે
; મી. હીન્ડાવડીએ લોઈ પામરટની સરકાર પાસ ખુલાસો
કે હવે તે ક્યા પ્રકારે રાજ કરવા માને છે ? લોઈ પાયા
હંપણ પ્રનિડેનર વાળો નહિ, પણ તેણે ચણી સાથે ને
: સાથે વિચાર કરવા માંડ્યો. બુલાહંની તા. ૨૭મી એ ૪,
૧૯૪૫થીએ હતું હતું કે 'હવેથી હિંદુસ્થાનની પ્રજાને ચણી-
સિદ્ધા ધીનગ છત્ર નીચે લેવી' પણ જગવે બેસા પડી
અકોટાજની મજમાં, લોઈ પામરટને લખ્યું કે, "એવાર્ષના
ભાગના એક વિભાગ પ્રદેશકર બે કેબીનેટથી રાજ કરવાની
તાન્ય ને મુશ્કેલી ધણી છે, કે જેમાંની એક તે પાલાંમેટને
મદાર છે, ને બીજી માત્ર વેપારની વાનજ સમજે છે.
તે માત્ર વરસમાં ત્રણ ચાર વાર જ મજે છે. તેના કાર્પામ,
દિટ્ટિ કર્યાં, અને આ વરસમાં બનેલા બનાવો તરફ જોતાં-
વાર તે ધારણે રાખ્ય મથાવનું એ ચોખ નથી તેટલા માટે દુ
ચોખના મુદ્દા છે, કે, આતની પાલાંમેટની બેઠકમાં એક નિવ

ગરુડને કહ્યો હતો:—પિત્તની નીનિયા વિષરીત જે વિચાર બન્યો
 વચમાં આવે છે તે માટે મદાગણીથી રિલિય છે. જેઓએ
 નિર્ણય બાગક નથા વુચની ને રમણીના પ્રણ લીધા છે તે બહુ
 મોક્ષાનક છે, તેને માટે ચોક્ક ન્યાય થવો જોઈએ: પણ પ્રભ
 સમજાવે—દાંત પ્રતિની પ્રભને યું છે!—પણક મમવાર્થુ ને
 રવાળુ રેણી મિંચાએ આપણને મદદ લીધી છે, સરજાનને આમ
 આપ્યો છે, નિમકદલાસ—સત્ય ને વચને રચા છે, અનિ રૂડી રાજ.
 અનિ બનતી છે, નેને યુ? તેઓએ તો બહુજું જોઈએ કે, જેવી
 આમરી નરણી બન્યાવ નથી, પણ તેઓની રાણીની હિંમત છે
 કે તેઓને સુખસંપત્તિ ને આગાદીથી ભરપૂર જોવા. પણ સર
 કેળીન કેમવેલનો, તેની બહાદુરી માટે ઉપકાર માન્યો હતો.
 સમજો! પચાસવદાર રાણીથી સાથે જ આવ્યો હતો ને છોડે
 માનવિય તેમાં પછી મદદ કર્યો હતો. દિડુસ્થાનમાં ખરી બહાદુરીથી
 જે પેદાશી થયા હતા, તેઓને માન અકસ્માત આપવાનો વિચાર
 પણ જાનેયરી માસમાં થયો હતો.

અન્યથા: રાણીનાં રાજ્ય સાથે જોડી રેવો, તે સંબંધી કસવ
 થયો ને તેને લગતું નિષ્ઠ પાસાંમેટમાં કાવચમાં આવ્યું. પણ એ
 અવકાશમાં જે સીપાજીઓએ નથા પેદાશીએ બગવો છાબી રેવામાં
 આવ્યો આવ્યો હતો, તેમણે, સરદારોનો ને છોડે કેનિમનો ઉપકાર
 માનવાની દરખાસ્ત પાસાંમેટમાં રજુ કરી. પણા કોનઝવેલીવ મેમ્બરો
 તેની સાથા થયા, તેમાં ખમુસ કરીને છોડે કેનિમનો ઉપકાર ન
 આવ્યો, એમ તકરાર ચાલી હતી. આનું મુખ્ય કારણ એ હતું કે,
 છોડે કેનિમે જે રાજાની પસંદ કરી હતી તે રાજાની બલનખં-
 હના પણા અમેરોને બીલકુલ પ્રતિકૂળ હતી. તેઓએ હિંમત
 પત્રમાં અને ખમુસ કરીને “ધી લાઈસ”માં બોલો પોકાર ઉઠા-
 વ્યો તેથી લાંબું પ્રગમન કરી ગયું. છોડે પામરોની એ દરખા-

વડા પ્રધાન થયો કેવા દસ્તાવેજથી દિલ્લિ રાજ્યનો કારભાર હાથમાં લેવો, તેને માટે બીજાને નવા પ્રધાનમંડળના વખતમાં પણ પુરુષ નક્કાર આવી; પણી જોઈ જરી ચરચા થઈ, ને પણા મુધારા સાથે ને ત્રિવ પસાર થયુ. હવે મુખ્ય ખનાવ દરેકને લખતો હતો. ૨ છ આગળ ૧૮૫૮ ને દિને જરનખડમાં રડી વ્યવસ્થાથી રાજ્ય કરવાનું ત્રિવ પસાર થયુ. અને પછી દરેક પાયામાં આજ્યો દરેકનો ખરો મદાગળી, જે તે વખતે જર્મની ત્યાં દતાં, ત્યાં તા. ૧૪ મી આગળ પડ્યો. પ્રથમ તે દસ્તાવેજ રાણીપતિના હાથમાં ગયો ને તેણે લખ્યું કે, “તે દાસની મિલિમાં નહિ દોવો જોઈએ.” તા. ૧૫ મી આગળે અખસ્તમ પરમ્લામાંથી તેનો પ્રતિવિત્તર રાણીશ્રીએ લખ્યો હતો. હાં માન્સજરી, જે રાણીશ્રીને ખાસ હાકારી હતો, તેણે હાં દરખાને લખ્યું કે, “આ દરેકમાં પણી બુલો ને ચંધાઓ કાઢવામાં આવ્યા છે, ને તેટલા માટે તે મુધારા જમ રાણીશ્રી મંજુરીયાન આપમે નહિ. ચાર રાખતું કે આ એક ન્યાયદેવીનું રાજ્ય છે, ને તે પોતાની કરોડ પ્રગળે, જે સત્તા ને અખવચનો આપે તે તેની (રાણીશ્રીની) સ્થિતિ-પ્રકૃતિ-સ્વભાવ-તિને અનુસરનાં દોવા જોઈએ-તે પણ વળી મહિમાદેની એક પડેની લાઈ બધ પજા પડી,—આવા દરેકમાં જોઈએ, પચ્છિ-તેજા ને ધર્મ સમાનતા ને સ્વનંત્રતા જાણવડી, તે સાથે આખાદી ને મુધારાનાં અખવચન આપે એવો દરેક લાવો જોઈએ.” પ્રારંભ દરેકના ખરડામાં ધર્મ સંબંધી સ્વનંત્રતાનો હક સરકારને હસ્તક હતો. પણ રાણીશ્રીએ જણાવ્યું કે, “તે પોતાના ધર્મને સર્વ પ્રકારે સન્માન આપે છે, તથાપિ સંવેન પોતપોતાનો ધર્મ થયેઝ પાળવાને માટે તે અખવચન આપે છે.” વળી અમલ ખરડામાં એવું લખાણ હતું કે, “પ્રગળની દરિયાનો નાશ કરશે.” પણ રાણીશ્રીએ જણાવ્યું કે, તે કરવું તો સરકારનો ખરેખર ધર્મ જ છે, તેમાં નવું શું છે?

રાણીશ્રીને હરેરો.

વડા પ્રધાન થયો. કેવા દસ્તાવેજથી દિવસચાનનો કાર
 લેવો, તેને માટે બીજા પર નવા પ્રધાનમંડળના વખતમાં
 નકરાર ચાલી; બહુી જોસ ભરી ચરચા થઈ, ને બહુી
 તે જિજ્ઞાસાર થયું. હવે મુખ્ય બનાવ હરેરાને લગતો
 આગ્રહ ૧૮૫૮ ને દિને ભરતખંડમાં રડી બચરથથી રાજ
 જિજ્ઞાસાર થયું. અને પછી હરેરો ધડામાં આવ્યેલ
 ખરેખર મહારાણી, જે તે વખતે ગર્ભની ત્યાં દતાં, ત્યાં ત્યા
 આગ્રહ પડ્યો. પ્રથમ તે દસ્તાવેજ રાણીપતિના હાથ
 ને તેણે લખ્યું કે, "તે દામની સ્થિતિમાં નહિ હોવા
 ૧૫ મી આગ્રહ બેઠાસગર પરજણામાંથી તેનો પ્રા
 ણીશ્રીએ લખ્યો હતો. હાઈ મામલતારી, જે રાણીશ્રીનો
 રખારી હતો, તેણે હાઈ દરબાને લખ્યું કે, "આ હરેરામાં
 હો ને વાંધાઓ કાઢવામાં આવ્યા છે, ને તેટલા માટે તે સ
 ર રાણીશ્રી મંજુરીયાન આપશે નહિ. વાદ રાખતું કે આ
 વહેલીનું રાજ્ય છે, ને તે પોતાની દરોઝ પ્રગળે, જે સત
 નામવચનો આપે તે તેની (રાણીશ્રીની) રિયનિ-મૂલિ-સ્વભા
 તિને અનુસરનાં હોવાં જોઈએ-તે પણ વળી મોહોમાહેની કે
 વહેલી મહાઈ બંધ પગ પછી, આવા હરેરામાં ઔદાર્ય, પર
 નેચા ને ધર્મ સમાનતા ને સ્વતંત્રતા જણાવવી, તે સાથે આખા
 ને સુધારનાં અભિવચન આપે એવો હરેરા ધડાવો જોઈએ." પ્રાદે
 રોના ખરડામાં ધર્મ સંબંધી સ્વતંત્રતાનો હક સરકારને દસ્તા
 હતો. પણ રાણીશ્રીએ જણાવ્યું કે, "તે પોતાના ધર્મને સર્વ પ્રકારે સમાન
 આપે છે, તથાપિ સર્વને પોતપોતાનો ધર્મ વચેન્ધ પાળવાને માટે
 તે અભિવચન આપે છે." વળી અમલ ખરડામાં એવું લખાણ
 હતું કે, "પ્રગની દરિયાનો નાસ કરશે." પણ રાણીશ્રીએ જણાવ્યું
 , તે કરતું તો સરકારનો અરેખરો ધર્મ જ છે, તેમાં તરૂં શું છે?

શાસ્ત્રીશ્રીને દરેક.

જનમમાં મલારેલી વનવૃક્ષ સંવધમાં થોડે ?
 એ અપેક્ષા દુમણ કરો દો તે માટે નેને સારો જરૂર
 તપી આપમાં આપો દો.

જે સમયમાં આપેલો અમર દાવમાં હોય છે તે સમયમાં
 માટેની અમરની સર્વ ફેરવને ફેરવવું હોય છે અમરની સા
 અમરના વાગેલી સાથે અને અમરના અવનરેલી સાથે તેમજ
 નથી તથા અરેજા એક થઈ પ્રમદે આપે. અને આપ પરી
 મુશ્કેલી સમયમાં અમરે નામે તથા અમરની તરફથી અથવા
 એ એ વખતે એવી એવી નિમણૂક અને સીમે તે ને અમરની
 ફાતે તેમજ અમરના તરફ

અમે અમરના ધમ્મા વિધાન અને ધમ્મા પદના મરિ તથા ને
 અને તેમજ સ્થાનિત સારંગના સમાન તથા ધાનના તથા મહામ
 ફર પુરો વિધાન અને અમેના સમાને તેમજને સારંગ સારંગ ને
 સ્થાનિત સારંગને સારંગ મુદામાં અમરના પદેલા સારંગ તથા ના
 અમરના સારંગને હોય તથા નીચેની હોય, અને આપને નીચે સા
 મુશ્કેલી સમયમાં અથવા અથવા, તેમ જ આ મુશ્કેલી સારંગ સારંગ
 માટે એ એ ફાતે તથા અથવા તેમજને વખતે વખતે અમરે ના
 પુરો તે પ્રમદે દરેક અમરના અમરને નામે તથા અમરની તરફ
 દરેક સમયે તેમજને અમરના અમરને હોય

અમરના તરફ દરેક સમયે દાવમાં એ એ મુશ્કેલી તથા
 અમરની સમ સમ એ એ અમરના નીચે છે, ને સમ ને ને
 તથા ફર અને તથા સીમે હોય અમર એ અમરની મરતે વા
 ને એ સમ તથા સમ અને તથા તે પ્રમદે તથા વા.

અમે વિનુમદના પદેલા એક સમયમાં અમે સીમે હોય
 તેમજ સાથે અમરના તરફ દરેક સમયે એ તથા તથા
 તથા તથા સાથે અથવા એ સાથે સમયે ફાતે તથા દરેક
 સર્વ અમરે તથા છે; અને અમે અમરના તરફ તે એ પ્રમદે
 ને સમયમાં એક વિનુમદના તરફ તે તથા તથા તથા તથા
 એ વખતે અમે

નવી પદવી વધારવામાં આવી. લખેલા પત્રમાં, હાં કેનિગપર શણીશીનો સંપૂર્ણ ભરોશો દોગથી તેના પ્રત્યે થાતું માન બતાવ્યું હતું. હાં. બરાબર ચલાવવાને લાલ દહેરો, તે તે કામે અનુકૂળ દહેરો તે પ્રમાણે બિદિલ અને વગર તરફદારીએ તે લોકોને, નવા અથવા ધર્મે ઉપ નાનકે રાખ્યા વગર આપવા.

જાણ દાદાથી ચાલતી આવેલી જમીન ઉપર દિનુસ્તાનના લોકોના ખવાર છે ને જાનેને માલમ છે, અને અમારા પ્યાનમાં છે. સરકારનું ચાલતી લેણું દહેરો ને લઈને લોકોના જમીન બાબત એ એ દાક દહેરો, ને તે તેઓની પાસે મુસ્લિમ રાખવા, અને દહેરો બાબતમાં કાવદા કરા વતી વળતે તથા તે અમલમાં ચાલતી વખતે દિનુસ્તાનમાં એ પ્રાપ્તિન દહેરો તથા ચલિત તથા ચિવાલ ચાલતા આવ્યા દોષ તે ઉપર ચીન્થ રીતે નાનકે રાખવી, જેવી જમીન આપા છે.

રાજાના લોકો મહમુદના પાળાના રેશના લોકોને બાંહેડાં સમજાવીને ફસાવ્યા, અને રીંગો કરવાને પ્રવૃત્ત કરીયા; એવા તેઓના કામથી દિનુસ્તાનના લોકોને દિન અને દુષ્ણ મામ થયા; તેથી અમને થયું દુષ્ણ થયું છે રીંગો કરનારાઓના પોતાના કરીને રીંગો બિસાટી રીંગ, એ ઉપરથી અમલ સામયે સવને બહેર થયું છે; થાનુ સદાનુ પ્રમાણ ફરીયા લોકોમાંથી એ પાળા થાન્થ રીતે ચાલવા દિન છે તેઓની ઉપર દેવા કરીને તેઓના અપરાધની કામા કરી બિટી અમારી બરત છે.

વખાને ખુદરો ન થાય તથા દિનુસ્તાન આંદોના અમારા મુસાલ સ્વરથના જદેટી થાય એવા દોગથી, એક પ્રાતમ નો અમારા વિસ્તાર તથા મજબુત જનરોએ આમળ એ દુ ખાસ દેવા થયા તેમાં એ લોકોએ સરકારની ચિન્હ જુદા કાંધા તેમાંના થાના ખસા લોકોને ફેટીએક દાર તથી જુદાની માગી થશે, જેવી આશા રેખાવી છે, અને એનાના જુદા માફ કરવા લાવા નહિ દહેરો તેવા જુદેચારોને દી દી સાન્થ થાન્થ તે થાનુ તેઓએ ફેટાનું છે. સદાનુ જનનીઅ અમારા વિસ્તાર અને મજબુત નર અમારે કરી ને અમારે કનક અનુર છે; અને એ સિવાય જદ અનો અહેર કરીને રીંગ ને દોગ જુદાન:-

અમને સરકારની રીથળના ખુદ કરવામાં પ્રવૃત્ત સમય રાખવાનું એવી ઉપર સારીની થા દોષ અથવા થાય, ને જુદેચારો ઉપર દેવા કરી, એ ન્યાય ચિન્હ છે; થાનુ ને સિવાય બાકીન. સદાનુ જુદે ઉપર દેવા કરવામાં આવશે.

ભરતખંડનાં મહારાણી

૪-ભરતખંડનાં મહારાણી.

રાણીશ્રીના દરબારમાં ભરતખંડનું રાજ્ય આવ્યા પ
 ૧માં ધણી ઝાટી ચર્યા ચાલી રહી કે, ભરતખંડમાં
 પત્ની કેવી ને કેટલી ને ભરતખંડના રાજા રાણાઓથી
 દિ, તે સંબંધી ધણી વેળાએ ચર્યા થય માંડી. રશિય
 ને તરફ દંભેશ દર્શિ નાખીને રહ્યો છે, અને તે ક્રિમ
 દનો કે, ભરતખંડમાં રાણીની પત્ની બીજા રાજા રાણાથી
 નથી. ખરી રીતે, જ્યારથી રાણીશ્રીના દાયમાં ભરતખંડનો
 આવ્યો ત્યારથી જ તે નામદાર સર્વોપરી રાણી ગણાયાં છે, ને
 તાજામાં સવળા રાજા રાણાઓ છે. પણ દરબારેજમાં કે રાજ્યની
 દર છાપ ને સીકામાં તેમાંનું કંઈ પણ સખાતું હતું નહિ, તેથી
 ચુચવણ પડ્યા માંડી. બીજા રાજ્યોમાંથી સખાત્યા દરવાજો
 રાણીશ્રી ભરતખંડની સાધારણ મલિક તરીકે ગણાતાં હતાં,
 બીજા રાજાઓથી શ્રેષ્ઠ છે એમ ગણાતાં નહિ. આથી દરબાર
 નામદારના દરબાર માટે વાંધા ઉઠ્યા-વધવા માંજો આ બા
 તમાં ભરતખંડને કંઈ પણ લાભનું વળમનું નહોતું, તે પણ અવે
 પ્રજા પણ એમ જ માનતી ને સરકારી દરબારેજોએ એમ જ
 જોવામાં આવતું કે પહેલા વર્ગના રાજાઓ કરતાં રાણીશ્રીની સત્તા
 શ્રેષ્ઠ નહિ હોય. તથાપિ આવી જાળનમાં કંઈ પણ દેશીનું કંઈપણ
 બોલતું થતું નહોતું. રજાવ રાજાઓ આ પદવીના સંબંધમાં
 ધણી સંકાશીલ હતા.

ઉ. તેના કાલ-કાપડામાં તાલપત્તી યાગાથી બધન થયેલું અનુભવ છે;
 ૨ સફેદ-ચાના કુલાબની વરેલમાં રૂંધેલું છે; મલકમાં રાખવાથી યુગદ છે,
 ૩ તરત મીનામરી સુવર્ણથી કમનવી રહ્યો છે. મહારાણીશ્રીના મરણનું
 પદ ધણી અચ્છા રાજાનાથી બન્યવેશ નાજા કુંડાયામાં છે; જેમાં ખીટા-
 નું નામ દિવાથી મરેલું છે. આ ચાંદ લટકાવવાની રીત કાંચા વાદી રચતી
 એવી બની કોર વગર સફેદ છે.

ભરતખંડનાં મહારાણી

ધણા ધણા વાંધાઓ નિકળ્યા, તકરારો થઈ, પણ
 રાણીશ્રી તરફથી જ જવાવમાં આવ્યું કે, કેઈપ
 દરકતનો નાશ કરીને એ ખીચાજ લેવાવો જ જોઈએ. વ
 મી. ગ્લાસ્ટન મુખ્ય હતો, પણ તેણે રાણીશ્રીના સ
 આપીને “ભરતખંડની સાદાનસાદગાનુ” ની પત્રી આપવ
 “એમપ્રેસ ઓફ દિશા” એ અંગ્રેજી ખીચાજ
 “એમપ્રેસ”નો ખરો અર્થ સાદાનસાદની સ્ત્રી-સાનસાદન
 અને તેમ નથી અને સાદાનસાદગાનુના અંગ્રેજી તેનોર્ષા
 માથ, ને ને સાદાનસાદ નહિ, તેથી એનો ખરો અર્થ ઉઃ
 ક્રિમ વિચાર જવાવમાં આવ્યો. આ તકરાર ખરી હતી.
 દેશી ભાષામાં કયો ખીચાજ રાખવો, તે માટે ધણી ખસી.
 થઈ દેસીશ્રીએ દરાન્યું કે ‘મહારાણી’ એ ખીચાજ નીકે છે,
 તેમાં હંઈ સાંખીય ને પ્રાંતવ જેવું નહિ. જમ્માવાથી તેનો
 કાંધા માસમુલર ભટે કશું કે ‘મહારાણી’ એ નીકે છે, નથા
 પણ ચોખ્ખ બાસ્તુ નહિ પાડી છેએ ધણી મંદેનને સર વિમ
 નુરે ‘કેસર-એ-દિદ’ એ પદ ચોખ્ખ છે ક્રિમ કશું ને તે બ
 કરનાં વધારે ચોખ્ખ બાસવાથી તે માન્ય રાખવામાં આવ્યું. ‘કેસ
 એ-દિદ’ એટલે દિદનો સિદા; વગી ‘કેસર-એ-દિદ’ એટલે ‘દિદ
 સિદા’ સીકર એ રોમન રાખવામાં પણો સર્વોપરી ને સ્વર્ગ
 સમાવાવો હતો ને તેપરથી એ નામ વધારે અનુગ્રહ મળ્યું છે.
 આ નવો ખીચાજ ધારણ કરતી વેળાએ આખા દિદુરશા
 નમાં નેરો મીસાવો કર્યો ને રાણીશ્રીની વર્ધિથી પત્રી રાખવા
 નથા અમીર ઉમરાવને જવાવરી વધારે અનન્યની છે એવો
 વિચાર દરવાજમાં આવ્યો હતો એ સમે લો! સિદન. એ મહા-
 રાણીશ્રીને ભરતખંડનો પ્રતિનિધિ હતો તેણે પ્રાચીન પ્રસિદ્ધ
 દેશી-હસ્તિનાપુરમાં આ ખીચાજ ધારણ કરવાની ચોખ્ખ જાણ
 હાલ કરી અસત્યતા વચમાં જે જે મોટા સમર્થ રાખતા

ભરતખંડનાં મહારાણી

ત્યાં ધણી વાંધાઓ નિકળ્યા, તકરારો થઈ, પણ પછી
 રાણીશ્રી તરફથી જ જણાવવામાં આવ્યું કે, રાણી પણ હાર
 દરકરનો નાશ કરીને એ ખીનાજ તેરાવો જ જોઈએ વાંધા લેવ
 શી. ઝાઝાટક મુખ્ય હતો, પણ તેણે રાણીશ્રીના સમ્મને
 આપીને “ભરતખંડની સાદાનસાદગાનુ” ની પદ્ધતિ આપવાનું કરા
 “એમપ્રેક્ષ જોઈ દિશા” એ અંગે ખીનાજ છે, કે
 ‘એમપ્રેક્ષનો ખરો અર્થ સાદાનસાદની સ્ત્રી-સાનસાદગાનુ થા
 અત્રે તેમ નથી અત્રે સાદાનસાદગાનુના અંતથી તેનો પતિ એક
 ખાસ, ને ને સાદાનસાદ નહિ, તેથી એનો ખરો અર્થ હંમેશાં નહિ
 એમ વિચાર જનાવવામાં આવ્યો. આ તકરાર ખરી હતી ને તેથી
 દેશી ભાષામાં ક્યો ખીનાજ રાખવો, તે માટે ધણી પછી તકરારો
 થઈ દેશીઓએ દગ્ગુનું કે ‘મહારાણી’ એ ખીનાજ રીક છે, પણ
 તેમાં કેઈ અંતર્ય ને પ્રોત્સાહનું નહિ જણાવાથી તેનો ત્યાજ
 કીધો. મોક્ષમૂલક ભટ્ટે કહ્યું કે ‘મહારાણી’ એ રીક છે, નવાપિ તે
 પણ થોડા ભારતું નહિ પણ છેલ્લે ધણી મહેનતે સર વિશ્વમ-
 ઝુરે ‘દેસર-એ-દિદ’ એ પદ થોડા છે એમ કહ્યું ને તે ખીના
 કરતાં વધારે થોડા ભાસવાથી તે માન્ય રાખવામાં આવ્યું. ‘દેસર-
 એ-દિદ’ એટલે દિદનો સિદ્ધ; વળી ‘દેસર-એ-દિદ’ એટલે દિદનો
 સિદ્ધર’ સીદ્ધ એ રોમન રાજ્યમાં પહોં સર્વોપરી ને સ્વતંત્ર
 સમાચારો હતો ને તેપરથી એ નામ વધારે અનુકૂળ મળ્યું છે.
 આ નવો ખીનાજ ધારણ કરતી વેળાએ આખા દિદુરવા-
 માં મોટો મીથાવટો કરવો ને રાણીશ્રીની વધેલી પદ્ધતિ રાખવા
 થા અખીર ઉમરાવને જનાવતી વધારે અમનની છે એવો
 ત્યાર દર્શાવવામાં આવ્યો હતો એ સમે લોઈ લિટન, એ મહા-
 રાણીશ્રીનો ભરતખંડનો પ્રતિનિધિ હતો તેણે પ્રાચીન પ્રસિદ્ધ
 રી-હસ્તિનાપુરમાં આ ખીનાજ ધારણ કરવાની થોડા જગ્યા
 દે કરી. અસહના વારમાં જે જે મોટા સમર્થ રાજાઓએ

મહારાજ ૧૫ મું.

સંસ્કૃત-સંસ્કૃત

લુખીલી-મહોત્સવાનંદ.

ભરતખંડના સુખ, શાંતિ, અંધર, પ્રગટ, સંપત્તિ આ પ્રસંગમાં સ્પષ્ટીકૃતિનું રાજ્ય સર્વ પ્રકારે ઉત્તમ નિઃસંકેપ છે તેમ જાણી શકાય. ભરતખંડના જન્મ છે! એક ભરતખંડને રચીતમ ૩૩ નીચે લીધો (તા. ૧ લી નવંબર ૧૮૫૮); બીજો પ્રસંગ ભરતખંડની સચોટરી રાજ્યગેયરી, કેસર-એ-દિલ એ પાને પામી, - નૃપનિમંડળને પોષાતા સિદ્ધાસન મનુષ્ય નમન કરવા કીધો (તા. ૧લી જાન્યુઆરી ૧૮૭૩), અને ત્રીજો મહાજૂન પ્રસંગ ભરતખંડની જુખીલીનો દનો (તા. ૧૧ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૮૭). જુખીલી ક્ષિપ્રે ૫૦ વર્ષ સુધી સિદ્ધાસનપર નિરાશને અનંત અંધર પ્રગટ કરવા કરતું, એ અદિમાવંતો દિવસ તા. ૨૦ મી જૂનને સામયિકનો દનો છતાં ભરતખંડમાં ફેટલાક કારખૂસર તે દિવસ વહેતો (૧૬ મી ફેબ્રુઆરી) ઉત્તરમાં આવ્યો દનો, તેનું વર્ણન આ પ્રસંગમાં કરવામાં આવ્યું છે.

૧ ભરતખંડનું જુખીલી પ્રભાત.

“જુઓ! જુઓ! પ્રગટી જનો, દિવ્ય પુરો, અદિપતિઓ, કૃષિન મુદરો! જ્યાં આ પ્રભાતના સુખ તરફ જુઓ! આજે ભરતખંડમાં મહા આનંદનો દિવસ છે, અને તમે મંગલપાઠો ને રેડ્ડેન્સો, પંડિતો ને આચાર્યો, સાધુ ને સ્ત્રી, રાજા અને રાણાઓ, ગરીબ અને શ્રીમંતો, બાળક અને ટકો, સ્ત્રી અને પુરો, જેના પ્રગટવડે તમે સર્વિન સુખ વ્યવસ્થા છે, તમારો ધર્મ વધાર્ય પાળો, તે પ્રગટિ દેવી વિરોધિની જુખીલીનો આજે અદિમાવંત દિવસ છે તેને જુઓ!” આવો સજ્જ પોકાર કરવા કુદરતી પ્રનિદારો

કોબ્યર્નમંડ.

એવા ને ગેદામરી, હોર હમને લેવ;
નરપિ થમુના નમંદા, અદસિયા પ્રિમે દેવ.
રોડે લાલ મંગળ કોડ, વત્રાદિક સજા મનેડ
દેવાલયમાં બાળ મળી, જાણત કહે મુદેડ
હાલ કયાવા દર્પણી, કહે ધરી શુભ વેશ;
અનિ આનંદ અવધિ રસો, હો દુઃખ નહ લગડેશ

મદિની

જુલિહિ પત્રવ આપે દર્પ આપત વાવે;
સાગ લાલ સમીએ રાખિનું લેવ સાથે
લવ લવ લવ કીર્તિ વંડે પૂર પચામે,
મિયું અવિચળ દેવે રાખ્ય પૂરે પ્રાપ્તો

રોડાન

જુલિહિ મદુલસવ કોડે, મિયા સુદને મન આપી;
દર્પણે મળે મળ, વાવ છે લવ લવ વજી;
વિશ્વોદિવા વસવંત, અવનિ આતન મદાદમ્બી;
લવ કોદિનૂર મરી, લવનિ મુખની શુભ ખામ્બી
નરિય વિસમી જુન, સન સાધારીએ કોડે
તે દિન બેરી લખત, દર્પે દેડે ધરી પૂરે
સવઃસીને પૂરું, વડે જુલિહી લાલ વ્હાસી;
મળુ સમને માંડી, ડુને સરોપરી બામ્બી
દેવો બોલેને ને એ-વાં! દર્પગ્રાવિષમ્બી;
પૂરું વંડે પચાસ, સાલ કીયું જે પૂરની
સુદ બૂધવિમાં એક, બની ડગમ છે રાખી;
સાંન દિગવ છે રાખ, વામુંવિ ન રહે વામ્બી
પ્રમદપાથી વડી, મદર્તે રડી મદુદિરે;
વિભવ વિભવ કોડે, એથી બન મન બદુ દીસે

રોડાન

કોરો મળે આ પ્રિયથી, મુંવારી નામક;
સોના આપે બદુ બની, લાલ મન બેદિદાસ

દાંડમાં મહોત્સવ.

ન આગળે, ન આગળી, ન તાર, ન રેલીશન, અને રાજ્ય
મેટા વિસ્તાર નહિ. વળી રાણીશી પ્રાંત પ્રાંતની ભક્તિ પ
તેથી પણ સુરતું મહોત્સવનો દેશ ખૂબ દિવસ દો. ૧૧
દાંડના રાજ્યનરિકસવનું વર્ણન આ સ્થિતિ અને કરીએ ૬
તા. ૨૩ મી માએ મહારાણીશીએ બકિમદામના ૧
દેસનું ખાન મુર્તિ કીડું હતું. એક તો મહોત્સવનું વર્ષ, રાણી
આનંદ અને પ્રાંતો ઉત્સાહ અને તેમાં પણ બકિમદામની પ્ર
મંત્રકરણના ઉમંગકાથી નમરને સજ્જાયું હતું તેથી, ઇશ
પ્રાંતના આનંદમાં એ ખાનમુદત્ત પ્રસંગે અત્યંત શક્તિ ૬
જયજયકારના ધ્વનિથી રાણીશીને વધારી લીધાં હતાં, પ્રાંત ઉમંગ
ધનધનાદ કરી સ્ત્રી દાગી.

રાણીશી બકિમદામથી નિકળીને તા. ૨૬ મીએ ક્રાંસ મપ
અને ક્રાંસનાં ડેટલાએક સ્થળેની મુલાકાત લીધી. ક્રાંસની પ્રાંતએ
પણ રાણીશીનો અત્યંત સન્માર કીધો. યુરોપના ડેટલાએક ભાગમાં
પ્રવસ કરીને, તા. ૬ મી મેએ લંડન પધારીને, બકિમદામના રાજ્યમં.
દેમાં જઈ રવા, ને ત્યાં જ લંડન નગરની કારપોરેશનનું અભિનંદન
૧૧ સ્વીકાર્યું. તા. ૧૪ મી મેએ, બીચંડના સંદેરસમાજ મંદિરને ખુલ્લું
રક્યું અને આ જ સમયથી મહોત્સવની રચના, લંડન નગરમાં રચાવા
માંડી હતી. તા. ૨૧ મી જુનને દિવસ મહોત્સવનો દો. વેરટમી-૨૨
એમાંમાં એ કીધ ધનાર હતી. જે માએ રાણીશીનું રાજ્યકાંડનું રાજન-
કેમો નથી પ્રાંતને એવ મહોત્સવનંદનો સદાયો નવો જ દો.
સરવસ જતાનું હતું, તે માએ મહોત્સવ ઉત્તમ રીતે સજ્જાયમાં
આપ્યો હતો. રેલ વિદેશના રાજ્યએ, અમીર ઉમંગવો, ક્ષિત્ર-
મીએ, સ્વરચાનેના પ્રતિનિધિએ, રાણીશીને અભિનંદન આપવાને
૧૫માં દાગી ભરવખંડમાંથી પણ પણ રાજ રાણી રાણીશીના
નિમંત્રણને માન આપીને દાંડના મથા હતા. જર્મનીનો યુરવાજ પણ
પોતાની ઘડીમાને અભિનંદન આપવાને પધાર્યો હતો. આસ્ટ્રીયનો

માંડ, લીમડી, મારગી, કુચખીદાર, કમળના મદારાચથી, દોડાદર, ઈરાનનો મુલતાન, જાપાનનો કુમાર કોમાટસ, લુધખની રાણી, વગેરેએ પોતાના અમરૂષિન પોષાકોથી ઉગ્ગંડની પ્રજાના ખાનને પુરુષ ખેંચ્યું હતું. રાણીશ્રીની ગારી એવીમાં જોવી લખવ થઈ, કે તેજું જ 'ગોડ સિવ થી' કિરનનું રાજગીત ગાને, તેમનો સારાર કરવામાં આવ્યો. દેવરજરીના આર્યપિયપે ઉપાસના કરી કરી. બાદ-જાતમાંના પીટરના વચનમાંથી કેટલીએક સુનિએ વાંચી સંભગાવી. ડાહર શ્રીને મહોત્સવ પ્રસંગે રાજ્યમીન માર્ક, રાણીશ્રીનું દીર્ઘપુષ્પ દેખ્યું. સમજાય રોડેડ વાગે કિયા પૂર્ણ થઈ. રાણીશ્રી પદાભિષેકના આસન ઉપરથી ઉઠ્યા, કે વરન તેમના રોહિત્રે પવિત્ર દસ્તનું મુખન દ્યું ને તે પછી ખીજ રાજકુમારોએ મુખન કીપુ હતું. કિયા સમામ થયું ને સરવસ જેમ આવ્યું હતું. તેમ પાપું વિદાય થઈ ગયું.

એ દિવસે રાત્રે આખા લેંડન નગરમાં રોયલ્ટી કરવામાં આવી હતી અને દસ વાગે આવશ્યકાદ ડાડવામાં આવી હતી, તા. ૧૨ મીએ ત્રીસ દહર આગકોનો, દાહડ-પાર્કના જગીયામાં મેસાવડે કરવામાં આવ્યો હતો. મહોત્સવાનદમાં રમરજુ રાખવા પોત્ત માત્ર એક જ બનાવ બન્યો હતો. ક્રેટક્રીટન અને આવર્લેડની સ્ત્રીઓએ પૈસા ફડ કીપું હતું. જેમાંથી સાડા દસ લાખ રૂપિયા એકાઠ થયા હતા એ રૂપિયા મદારાચીશ્રીને અભિનંદન આપની વખતે ક્રેટ કરવામાં આવ્યા હતા. વગી આવરીસ સ્ત્રીમંડલ એક મુંદર પેટી પજુ રાણીશ્રીને બેટ કીધી હતી. તા. ૨૪ મીએ રાણીશ્રીએ પોતાના દસ્તાવેજનો એક હંદેરો લેંડન કહેરમાં છપાવીને પ્રકટ કર્યો અને તેમાં લેંડન નગરે પોતા તરફ જે બકિલ દસાંવી હતી, તેનો ઉપકાર માન્યો હતો. જેમ રાણીશ્રીના સારાર મારે બા દેસમાં કવિયોગ્ય અને બાદ ચાર્લેએ સ્તુતિ વચનો ગાવાં હતા, તેમ જ ઉગ્ગંડની પ્રજાએ પણ ગાવાં હતાં. મહોત્સવાનંદના રમરજુમાં દિલ

પ્રકરણ ૧૧ મું.

૧૧૧૧૧૧૧૧૧૧૧૧

હીરક મહોત્સવ.

પ્રભુની પ્રતાપી વિભૂતિની ભોક્તા રાણીશ્રી થઇ હતી, તેનું અન્ય કોઇ થયું નથી. દર વર્ષ પૂર્ણ થતાં રાણીશ્રીનો હીરક મહોત્સવ ઉજવવાનો પ્રસંગ આવ્યો હતો. એ પ્રસંગે, પૂર્વથી પણ અધિક આનંદ અને ભક્તિ પ્રભાએ દર્શાવી હતી. દર વર્ષના લાંબા કાળ દરમિયાન રાણીશ્રીના રાજ્યમાં અવનવા બનાવો બની ગયા હતા તેનું આ પ્રકરણમાં વર્ણન કરવામાં આવશે.

૧-કેસર ફેડરીકનું મરણ.

ક્ર. સ. ૧૮૮૮ ના પ્રારંભમાં અનિમદ્ભવતો પ્રસંગ યુવરાજા સમના સૈમ્બાન્દનો હતો. એ પ્રસંગે યુવરાજાને પુષ્કળ ભેટ સોગા મળી હતી. એ જ દરમિયાન જર્મનીનો સાદાનસાદ વીલીયમ પહેલો મરણ પામ્યો; તેથી પોતાના જમાજમા સોદસમનાં રાણીશ્રી જર્મની પધાર્યું હતું. જર્મન પ્રભાનેકે એ સ સોદસમાં હતી, તથાપિ તેમણે રાણીશ્રીનો સારો સત્કાર કર્યો હતો. એમના જમાજ સાદાનસાદ ફેડરીક, કટાકટીનું આરો ભોગવતા હતા-મૃત્યુ અને જીવન વચ્ચે તેમના આયુષ્યની દો દિવસે ચઢી હતી. તેમને મળી, દીલાસા આપીને, તા. ૨૪ માએ રાણીશ્રી હાંડન પાછાં ફર્યા. એપ્રિલમાં જમાજના ફેડરીક તખ્તીજન જગત્ક વધારે સચડી-મૃત્યુને માટે જ બમડી. ડાકટરોએ શે અસાધ્ય જ જણાવ્યો. સાદાનસાદ ફેડરીકના મગામાં કેસરનું ક થયું હતું. કેસર એટલે નામુર. એ દરદમાં મગાના કાકડા નીચે ચાંદુ. છે તે તેમાંથી એનું બંધાર નામુર પડે છે કે, જેથી દરદીના જીવનની આ જ રહેતી નથી. કેસર વીલીયમના મરણ પૂર્વે જ, યુવરાજા ફેડરીક

૧૯૫૧, તે દિવસે દિવસે નિર્મળ થતો ગયો. જુન મહિનાની
૧૫મીએ આશિષ વિદ્યાર્થીનું જન્મ ૧૫ મી જુને સવાર ૫ વાગે
અમલને ધર્મધર્મવાળા પિતાના પુત્ર, સવારના વર્ષની વયે,
જાણ દિવસ રાત્રી કરીને, વરંધાક પ્રવાણ કાપુ. હમ્બડમાં ચોક
૧૫ મી ગયો. દિવાનેઆસ અને દિવાનેઆમે, મરદુમની સારી
નિ ગઈ, મદદમાં મ્હાલરને મરદુમના મુળેનું ગળ કહ્યું, રણી.
ને પણ દિવાસે આપવામાં આવ્યો. મનુષ્યને એક દિવસે મોળ
જેણે છે, એ સમજાવી રણીશીના ચોકનું સમન થયું હતું.

૪. સ. ૮૬ માં, વીધીવમ બીજી, બર્મનીનેા કૈસર થયો.
બીજીનેા દેહિય, રણીશીને મગવા માટે આસ્થાનના મહેલમાં ગયો.
તેને દેહિયા માટે, તેમ કૈસરના માનમાં નોંધાને મેલાયો થયો.
૪. સ. ૧૮૬૦ ની વસંતઋતુમાં રણીશી પાછા પુરોષના
સાથેક આગની મુસાફરી કર્યા ગયા ને તે સમયે પોતાની
વાસ્તવની સ્ત્રીસાથે બંધાની ઉત્કાંઠાને તૃપ્ત કરી હતી.

૨-ચોકમાં વધારો.

૪. સ. ૧૮૬૨ નું વર્ષ રણીશીને માટે બેબાર ચોકનું હતું. રણી-
શીના પાત્ર-ચાલ્યો ૬૬૪-પાટવીકુમાર-૮૫૬ બાંધ દેવેર-સ શ્રી
દેવિયા મરણ થયો. તેને બનેવારીની સરખાવમાં જ સદેજ તાવ
થાઓ, ઘટવારમાં ફેરસા ઉપર ચાળે થઈ ગયો. પ્રાંતિ એટલી
વધી ગઈ કે, ઘટરો નિકાસ બની ગયા થોડા સમયમાં તેનાં
વધે થવાનાં હતાં ને તેની ધામધુમની તેવારીએ આવતી હતી, પણ
વધે થમની બાલુએ સ્કાં ને તા. ૧૪ મી બનેવારીએ, ચાલ્યોવાડીને
અનિબ્ધનો વારસ, પાતાનો ન્યાય કરવા ઈશ્વરની દરબારમાં ગયો.
થયો. રણીશીને જાણના મરણનો થા ૬૭ રજાએ નહતો, એટ-
લામાં પાત્રમરણનો થા એટલો વો સખન થાયો કે, બે તેમાં
પ્રજાએ આગ લીધો ન હોય તો તે રજાવો મુકેલ હતો. ૮૫૬

૧ તે પચાસ પચાસ પૌંડ રાખવામાં આવ્યા હતા. આ
 પ્રસંગે અનેક અભિનંદન પત્રો રાણીશ્રીને મળ્યા હતાં.
 જુ આમેશામ ને હામેશામ હીરક મહોત્સવ ઉજવવામાં
 હતા. મુંગઈ, કલકતા, મદ્રાસ આદિ રાજાકાનાં પાટ-
 , રાણીશ્રી તરફનાં અભિનંદનસૂચક ચાંદો કદી સંજગ્યાયા
 . લોકસભાને 'હરો વિક્ટોરિયા'થી તે વધારી લીધા હતા.
 સામ્રાજ્યનું ઐશ્વર્ય એ સમયે ઉત્તમ પ્રદર્શનુ જોવામાં
 હતું. સાડ વર્ષ રાજ્યભાદી બેગમવરી, એ હંશિરતીજ કૃપા છે.
 યી પૂર્વ ભાવ્યસાગરી પરમ પવિત્ર પ્રતાપી મહારાણીશ્રી હતાં.
 રાજ્યમાં જે રોડ રંગ ચોખતો હતો, તેનો જય જ છે.

ક સ્થળે તે પચાસ પચાસ રૈડ રાખવામાં આવ્યા હતા. આ
 ગુપ્તીથી પ્રસન્ને અનેક અભિનયન પત્રો રાણીખીને ગયાં હતાં.
 ત્યાં પણ મામેલામ ને મામેલામ હીરક મહોત્સવ ઉજવવામાં
 આવ્યો હતો. મુંગદ, દલકતા, મદાસ વ્યાદિ પલાકાતાં પાટ-
 ભરોમાં, રાણીશ્રી તરફનાં અભિનયનસૂચક સન્દેશ હી સંભળાવ્યા
 હતાં, ને ભોક્ષમાને 'છેલે વિદેશિયા'થી તે વચારી લીધા હતા.
 બીડીય સામ્રાજ્યનું એક એ સમયે ઉત્તમ પ્રતિનુ નંદરામાં
 ગયાં હતાં. સાઠ વર્ષ રાજ્યચાલી ભોગવરી, એ ઈશ્વરીય કૃપા છે.
 તે કૃપાની પૂર્ણ ભાવચાગી પરમ પ્રવિત્ર પ્રતાપી મહારાણીશ્રી હતાં.
 એમના રાજ્યમાં ને રંગ રંગ શોભતો હતો, તેનો જાણ છે.

રાણીઓના રાજકાગમાં પ્રાપ્ત થયો છે, તે ક્ષણ સુધી વિદિલ્લખ નિરિરુદ્ધ, એ કહેવું મુશ્કેલ છે. કાનાની કળા કળી લકવને મનુષ્ય અકરમ છે. તથાપિ રાણીઓના રાજકાગ માટે આટલું નો કદી યદ્યપી કે, તે એક અસૈદ્ધિક રાજકાગ દત્તો: હુદિયાંચલ, અને પદ.૫ વિગ્નન કબળા રોધનનો કાગ દત્તો. એક રાણી, એક મુદિલી. અને એક ઓ તરિકે તેની કાર્તિ અવધનીય છે. નર્તિ જાગવવામ ને પામેલ મુર્તિએ મનુ સમાગ ન.ખી દત્તી. પ્રગત નુખલ ખમ ૧૩૬૫ના જેવી કારણી જાગવી દત્તી. પ્રગતો પ્રેમ સપાળ કરવામ બાન્ધ-દેવીએ ઉત્તમ સદાપત્ત અ પી દત્તી તેના હાથમા મળીય અને તવમર સમાગર દત્ત. તેનું હવન-ગદિ અને ચલનુખ કુ ખ, આનંદ અને શોક, તેમજ જગ અને કીર્તિમાં, વિચિત્રતાથી ભરપૂર હતું. તમ અને કામમા, વાકસમાજમા, બાન્ધવર્ધમા, એમજ કહેલું છે અને કહેવાઈ કે-

રાજ્ય ને રાણી વિદ્યોરીઆનું જ !

